

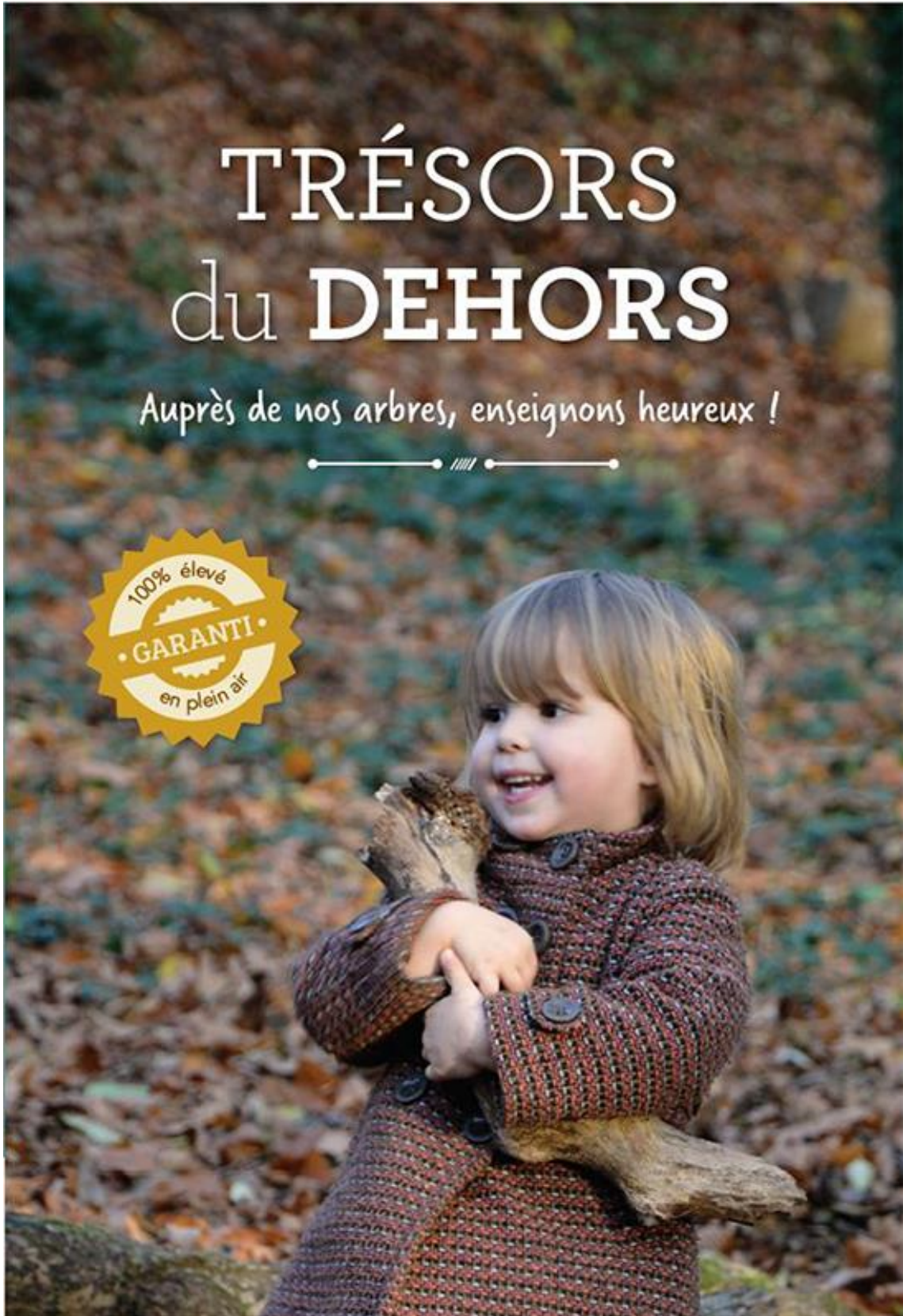
Samen naar Buiten

Gelukkig lesgeven in de natuur

Een vertaling van

TRÉSORS du DEHORS

Auprès de nos arbres, enseignons heureux !

Auteur: Werkgroep 'Tous Dehors'

Vertaling: Leefmilieu Brussel

Dit document betreft geen officiële publicatie van Leefmilieu Brussel. Het is een tekstuele vertaling van het originele Franstalige boek zodat Nederlandstalige leerkrachten ook kunnen gebruik maken van de waardevolle inhoud. Het boek met vormgeving en foto's is terug te vinden op [de website van 'Tous Dehors'](#).

“Kinderen horen in de buitenlucht te vertoeven, oog in oog met de natuur die het lichaam versterkt, de poëtische ziel inspireert en nieuwsgierigheid opwekt waar hun opvoeding meer baat bij heeft dan bij alle grammatica ter wereld.”

A. Dumas

Inhoudsopgave

Een werk onder een vrije licentie (CC BY-SA)

Waarom een vrije licentie?

Dankwoord

Inleiding: de geschiedenis van dit boek

Het ontstaan van de werkgroep 'Tous Dehors'

Een eerste project: 'form'action'

Van getuigenissen... tot een boek

Een boek, vier vragen

H = Hoofdstuk V = Vragen HM = Hulpmiddel

Hoofdstuk 1: Welzijn

V1. Waarom trekken leerkrachten naar buiten?

V2. Wat zijn de voordelen voor de ontwikkeling van het kind?

V3. Welke behoeften hebben de kinderen?

V4. Wat zijn de voordelen voor de leerkracht?

V5. Moet de leerkracht ermee vertrouwd zijn?

V6. Vrije uitstap of uitstap gericht op disciplinair leren?

V7. Wat zijn de voordelen van een vrije uitstap?

V8. Hoeveel ruimte voor het onverwachte, voor spontaneïteit en onbezonnenheid?

HM1. Welzijn, algemene ontwikkeling en natuur: de blik van onderzoekers

HM2. De autonomie van het kind, een overzichtsschema

HM3. Ik ken er niets van. Waar vind ik het antwoord op vragen van mijn leerlingen?

Hoofdstuk 2: Organisatie

V9. Wat kunnen we buiten doen?

V10. Hoe een buitenactiviteit opstarten?

V11. Moeten er specifieke regels worden bepaald voor buiten?

V12. Waar naartoe?

V13. Welke frequentie voor de uitstappen? Hoe lang duren ze?

V14. Welke begeleiding?

V15. Welk materiaal voorzien?

V16. Hoe kan de veiligheid van allen worden gewaarborgd?

V17. Hoe naar de wc gaan in de natuur?

V18. En wat als het regent? En wat als het koud is? ...

HM4. Wat kunnen we buiten doen?

HM5. Korte activiteiten voor buiten

HM6. De tas voor buiten

HM7. Buiten onderwijzen: verkenningsuitrusting voor frequente uitstappen

HM8. Naar de wc gaan in de natuur

HM9. Identiteitskaart van een uitstap

HM10. Reglementering: op uitstap in het bos of park

HM11. De regels om een regel op te stellen

Hoofdstuk 3: Relaties

V19. Welke samenwerking met de directie?

V20. Welke relaties met de collega's?

V21. Welke relaties met de ouders?

V22. Wat zegt de wet?

H12. Verhalen van uitstappen in de natuur. Welke soort leerkracht ben jij?

HM13. Communicatie rond het project, attitudes van de leerkracht en validatie van de ouders

HM14. Brief aan de ouders: "We hechten belang aan uw mening!"

Hoofdstuk 4: Leermethodiek

V23. Wat zijn de voordelen voor het leerproces?

V24. Welke schoolvakken zijn geschikt om buiten te leren?

V25. Hoe ontdekkingen uit de buitenomgeving exploiteren?

V26. Hoe de vooruitgang van leerlingen evalueren?

HM15. Leren in de natuur: onderzoekers aan het woord

HM16. Een methode om te leren in de natuur

HM17. Voorbeelden van leeractiviteiten

HM18. De vooruitgang van kleuters observeren

HM19. Kaartspel om de eigen vaardigheden te evalueren (vanaf 8 jaar)

Een werk onder een vrije licentie (CC BY-SA)

Alle werken van de werkgroep 'Tous Dehors' worden onder een vrije licentie gepubliceerd, namelijk de licentie Creative Commons BY-SA. Zodoende kan het werk worden beschermd en tegelijkertijd door iedereen gratis worden gebruikt en gewijzigd. Men is er slechts toe verplicht de auteur van het werk te vermelden (BY), zijnde de werkgroep 'Tous Dehors', en het werk op identieke wijze te verspreiden (SA, *Share Alike*), d.w.z. onder de licentie Creative Commons BY-SA.

Waarom een vrije licentie?

De werkgroep 'Tous Dehors' besloot dit werk onder een vrije licentie te publiceren om twee belangrijke redenen.

De eerste reden heeft betrekking op de efficiëntie van overheidsgeld. Wij leden van de werkgroep 'Tous Dehors' maken deel uit van de non-profitsector en meer bepaald van de onderwijssector. Als wij overheidsgeld zouden omzetten in particuliere eigendommen, zou dit de bewering staven dat de non-profitsector nutteloos is en dat alles via de marktsector hoort te verlopen. Daar zijn wij het uiteraard niet mee eens. Bovendien hoort overheidsgeld dat in eerste instantie in een werk werd gestoken niet nogmaals te worden uitgegeven voor de aankoop van dit werk of voor de financiering van een ander soortgelijk werk. Met een vrije licentie kan een gemeenschappelijk eigendom worden gemaakt, dat door iedereen kan worden hergebruikt.

De tweede reden is de efficiëntie van werken. Het is zinloos om voortdurend het wiel opnieuw te willen uitvinden. Als er een werk werd opgesteld, geniet het de voorkeur zich hier – deels of in het geheel – op te inspireren in plaats van het van nul af aan opnieuw op te stellen.

Dankwoord

De werkgroep 'Tous Dehors' wenst de volgende partijen te bedanken voor hun medewerking aan dit boek:

-de verenigingen en structuren die deel uitmaken van de werkgroep 'Tous Dehors', omdat ze hun werknemers de tijd hebben gegeven om dit project van lange adem te verwezenlijken,

-de leerkrachten (en diens directies) die hebben meegewerkt aan het initiatief 'form'action' waarop dit boek is gebaseerd, omdat ze dit hebben aangedurfd, er hun tijd aan hebben gewijd, hun vaardigheden hebben gedeeld en in alle omstandigheden enthousiasme aan de dag hebben gelegd,

-de FOCEF Henegouwen voor haar steun aan 'form'action',

-de kinderen uit de deelnemende scholen die ons motiveren, alsook hun ouders die ons hun vertrouwen schenken en begeleiding bieden,

-de fotografen die ons toestemming hebben verleend om hun foto's te gebruiken,

-de schrijvers en revisoren voor hun geduld en precisie,

-het Maison Diocésaine de l'Enseignement-CODIEC dat ons regelmatig heeft opgevangen in haar lokalen in Bergen,

-Cooptic (www.cooptic.be) voor de methodologische steun van begin af aan en de technische ondersteuning (website en informaticatools),

-het Waalse Gewest voor haar steun aan de werkgroep 'Tous Dehors' en omdat het de uitgave van dit werk heeft gefinancierd,

-en... de natuur, voor alle vreugde en ontplooiing die ze ons schenkt.

Inleiding: de geschiedenis van dit boek

Denk aan een mooi plekje natuur vlakbij uw school... Een prachtig plekje waar plaats genoeg is voor een hele klas... De klas komt er trouwens net aan. Kinderen die zich hebben uitgerust, gemotiveerd zijn en met elkaar praten, discussiëren, dingen uitzoeken, experimenteren en elkaar helpen.

Sluit uw ogen en gebruik uw zintuigen: ervaart u het plezier om te leren, de autonomie en de vrijheid? De leerkracht begeleidt de groep in alle rust, van vrije activiteiten tot leermomenten. In de buitenlucht vliegt de tijd, want de kinderen moeten zich alweer verzamelen, hun ervaringen bespreken en hun emoties met elkaar delen. Ze keren terug naar het klaslokaal om dit alles in concrete acties om te zetten. Binnenkort komt de klas terug.

Onderwijzen in de buitenlucht, een originele methode? In ons land is het dat zeker! Maar elders – in Zwitserland, Duitsland, Schotland, Denemarken en Zweden of Canada, om er maar een paar te noemen – is dit een gewoonte. Onderzoekers hebben er de voordelen al van aangetoond: meer gemotiveerde leerlingen en leerkrachten, een grotere taalontwikkeling en een betere beheersing van wiskundige en wetenschappelijke begrippen, betere communicatievaardigheden, betere schoolresultaten, een nauwere samenwerking in de klassen, ...

Deze onderzoeksresultaten onderschrijven bepaalde zaken die steeds opnieuw worden vastgesteld in onze Westerse samenleving.

- We bewegen niet voldoende. Het gebrek aan lichaamsbeweging in de buitenlucht veroorzaakt gezondheidsproblemen zoals obesitas, te hoge cholesterol, diabetes, astma en depressie. Tussen 1970 en 2004 is het aantal jongeren met obesitas in Canada toegenomen van 14% tot 29%. In Europa is een soortgelijke tendens waarneembaar.¹
- Kinderen van 6 tot 11 jaar brengen gemiddeld meer dan 2 uur per dag door voor een scherm... maar spelen nog nauwelijks buiten. 30 Jaar geleden was 'spelen' synoniem voor 'buiten spelen'. Tegenwoordig mag slechts 15% van de jongeren van 11-12 jaar in alle vrijheid en zonder toezicht buiten spelen. De voornaamste reden hiervoor is het gebrek aan beveiligde groene zones waar kinderen kunnen spelen en volwassenen kunnen wandelen. Vrij spel is echter van cruciaal belang voor de cognitieve ontwikkeling en de mentale gezondheid van kinderen.
- Een kind dat meer natuur ziet door het raam kan zich beter concentreren, maar... de stedelijke uitbreiding gaat ten koste van de natuur. Tijdens de 20ste eeuw is de omvang van dergelijke natuurgebieden in alle Europese steden afgenomen.²

We sluiten dit korte overzicht af met een positieve noot: wanneer aan jongeren wordt gevraagd hun favoriete plekken te tekenen, bestaat meer dan 90% van de tekeningen uit natuurelementen. Mensen die in de buurt van een park wonen, leven langer. Geweld en onveiligheid dalen met 10 tot 25% in buurten waar groenvoorzieningen werden aangelegd,

---

¹ "Perdus sans la nature", Fr. Cardinal, ed. Quebec Amerika, 2010; <http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/obesity/data-and-statistics>; <http://www.who.int/nmh/countries/>; "L'enfant et les écrans, avis de l'Académie des sciences", J.-F. Bach, O. Houdé, P. Léna & S. Tisseron, ed. Le Pommier, 2013.

² "Eco-urbanisme. Défis planétaires, solutions urbaines", J. Haëntjens & S. Lemoine, ed. Ecosociété, 2015.

omdat hierdoor de banden tussen de inwoners worden versterkt en het aantal klachten van inwoners wegens jongerenlawaai op straat daalt.³

Het ontstaan van de werkgroep 'Tous Dehors'

Natuuropvoeders baseerden zich op deze vaststellingen en op hun eigen ervaringen om de werkgroep 'Tous Dehors'⁴ op te richten, geïnspireerd op de Franse groep 'Sortir!'⁵.

De bestaansreden van deze werkgroep is **het bevorderen van onderwijsmethoden in de natuur**. De leden zijn er immers van overtuigd dat het contact met de natuur van essentieel belang is voor de evenwichtige ontwikkeling van elke persoon. Hun reflectie stoelt op drie kerngedachten.

- **Banden leggen met de natuur.** De natuur leren waarderen, er zich in ontplooiën, er zich over verbazen en vertrouwen kweken, ons bewust worden van onze onderlinge afhankelijkheid met de natuur, contact maken met de elementen, aanvaarden wat er op ons pad komt en besef hebben van onze plaats in de wereld.
- **Ons volledige wezen ontwikkelen.** Zintuiglijke, emotionele en sociale ervaringen beleven. Bewegingen en vermoeidheid ervaren. Nieuwsgierig worden. Leerkrachten laten kennismaken met de veelzijdige facetten van de kinderen die ze onderwijzen. Niet alleen kan een kind of jongere niet worden teruggebracht tot diens 'taak' als leerling, maar ook moet opnieuw worden benadrukt dat bewegen cruciaal is voor het leerproces.
- **De wereld ontdekken.** Een intieme relatie opbouwen met onze leefomgeving, de tijd en de ruimte, vrijheid en autonomie kweken, in groep leren functioneren en rustgevende relaties ontwikkelen.

Om concrete acties te verrichten, heeft de werkgroep 'Tous Dehors' enkele werkingsbeginselen opgesteld

- een diverse groep die toegankelijk is voor iedereen die interesse heeft in de opzet: vormingswerkers uit de onderwijssector die de natuur centraal plaatsen, leerkrachten, onderwijsadviseurs of gewoonweg natuurliefhebbers,
- het nemen van beslissingen door middel van instemming: voorstellen worden aangepast als er fundamentele bezwaren worden aangevoerd en vervolgens door de groep goedgekeurd,
- publicaties onder 'Creative Commons': elk werk van de groep is een gezamenlijk goed. In dit opzicht is het gratis en is de groep de auteur ervan,
- een website (www.tousdehors.be) om zaken te promoten, de voortgang van projecten te volgen, tot deelname aan te zetten, informatie te verspreiden, ...

Een eerste project: 'form'action'

De school speelt een belangrijke rol bij de cognitieve, sociale, fysieke en psychologische ontwikkeling van kinderen. Daarom was de eerste concrete actie van de werkgroep 'Tous Dehors' gericht op leerkrachten uit het klassieke systeem. De volgende vragen kwamen aan bod:

---

³ "Perdus sans la nature", Fr. Cardinal, ed. Quebec, Amerika, 2010.

⁴ Volledige lijst van de leden op www.tousdehors.be > Deelnemen.

⁵ Afspraak op www.reseaeucoleetnature.org > Temps forts > Rencontres Sortir.

- Hoe leerkrachten warm maken om met hun leerlingen naar buiten te gaan?
- Wat zijn de hinderpalen om in de natuur te onderwijzen?
- Welk profiel hebben leerkrachten die vaak met hun klas naar buiten gaan?

Een heel breed project... Al snel ontsproot er een idee: leerkrachten een reeks 'handige tips' aanreiken om met een klas de natuur in te trekken, die door andere leerkrachten zijn getest en goedgekeurd. Het hele team was enthousiast over het project en het leek haalbaar!

De werkgroep 'Tous Dehors' stelde vervolgens een **panel van 23 leerkrachten** samen:

- uit de kleuterschool of lagere school en uit alle netwerken
- werkzaam in de stad of op het platteland
- individuele deelname of in teamverband
- die al buiten onderwezen, die enthousiast waren om buiten te onderwijzen maar het niet durfden of die hier nog nooit van hadden gehoord.

Ze zouden bijdragen aan een proces van iets langer dan een jaar, '**Form'action Tous Dehors**' genaamd. Het ging om een vrolijke mengelmoes van opleidingen, praktische workshops, concrete experimenten in het veld en een gezamenlijke analyse van de praktijken. 'Form'action' had tot doel **een methodologie voor onderricht in de natuur op te stellen, gebaseerd op de getuigenissen van de leerkrachten.**

Tussen oktober 2013 en november 2014 werden er drie ontmoetingsdagen gehouden om te ervaren en te delen hoe de natuur werd ontdekt, de voordelen hiervan voor de leerlingen op te tekenen en de praktijken neer te schrijven⁶.

In het kader van deze drie dagen werd de kandidaten persoonlijke begeleiding aangereikt. De bedoeling hiervan was de uitstappen in de natuur te vergemakkelijken en kwesties aan bod te laten komen zoals het informeren van de ouders, relaties met collega's, de structurering van dit alles, gesuggereerde activiteiten voor elk seizoen, enz.

Dit initiatief ging gepaard met een **logboek**⁷ waarin iedereen de uitstappen kon beschrijven: doelstellingen en leermomenten, emoties en observaties, favoriete ervaringen, irritaties, ondernemingen, ...

Van getuigenissen... tot een boek

Over de volledige duur van 'form'action' werden getuigenissen van leerkrachten op verschillende dragers verzameld: openbare affiches, individuele verhalen, haiku's, foto's, geluidsopnames, videomateriaal, ... Deze vormen het uitgangspunt van dit boek.

Hierna kon de effectieve schrijffase van start gaan. Samen hebben de leden van de werkgroep gesorteerd, selecties gemaakt, geschikt, gekozen, omgevormd, ... Met het geduld van ambachtslieden hebben ze deze materie, deze woorden, geluismomenten en 'pedagogische kernbeginselen' die ze hoorden van en lazen in de ogen van de leerkrachten tijdens de 'form'action'-dagen naar voren gebracht.

⁶ Nota's van deze 3 dagen op www.tousdehors.be > Form'action.

⁷ Gratis te ontdekken en downloaden op www.tousdehors.be > Form'action.

Hieruit resulteerde een korte samenvatting van wat de leerkrachten wilden delen, namelijk slechts een van de vele situatieschetsen. We hopen dat deze volledig is, maar weten dat ze niet uitvoerig is. Dit boek stoelt op praktijkervaringen, concrete zaken en belevenissen, waarbij we hopen dat deze ervaringen in andere contexten zullen kunnen dienen. Het is in eerste instantie bestemd voor leerkrachten uit het klassieke systeem die 'de lokroep van buiten' voelen. De auteurs hopen hen ertoe aan te zetten regelmatig de natuur in te trekken met hun klas.

Bepaalde getuigenissen komen meermaals aan bod, omdat ze licht werpen op verschillende thema's.

Kort samengevat: wat blijkt er uit deze getuigenissen?

In eerste instantie drukken de leerkrachten **hun enthousiasme uit om in de natuur te onderwijzen, en het plezier dat de leerlingen eraan beleven**. Er is ruimte gemaakt voor vrijheid en autonomie. De leerkrachten hebben, met een goede dosis geduld, een streng kader en bedachtzame methoden ontwikkeld voor alle leerlingen, met inbegrip van kinderen die niet op goede voet staan met de school.

Ook wordt **de rol van de omgeving om te leren samenleven** onderstreept. De 'klas in de buitenlucht' ontwikkelt sociale vaardigheden en bevordert de ontwikkeling van een persoon in haar geheel. Alle leerkrachten namen deel aan activiteiten die hen het gevoel gaven deel uit te maken van een leergemeenschap en een leefmilieu. Om zorg te leren dragen voor het milieu, moet men regelmatig in de natuur worden ondergedompeld.

Tot slot is er aandacht voor de **hinderpalen en moeilijkheden** die ze op hun pad tegenkwamen. Samen hebben ze concrete oplossingen gevonden en handige kneepjes om hinderpalen te omzeilen. Deze tips duiken overal in dit boek op, want het is de moeite waard: de natuur is een rijke, prachtige leercontext.

Een boek, vier vragen

Om dit boek te structureren, werden de getuigenissen van de leerkrachten verspreid over vier hoofdstukken die een antwoord bieden op de vier voornaamste vragen:

- **Hoofdstuk 1: welzijn**, namelijk welke voordelen biedt onderricht in de natuur?
- **Hoofdstuk 2: organisatie**, namelijk hoe kan men regelmatig uitstappen in de natuur organiseren?
- **Hoofdstuk 3: relaties**, namelijk hoe kan men relaties met collega's, ouders, de directie onderhouden?
- **Hoofdstuk 4: leermethodiek**, namelijk hoe kunnen zaken worden aangeleerd in de buitenlucht?

In deze hoofdstukken is er plaats voor meer concrete **subvragen** die de deelnemers zich tijdens het project hebben gesteld en die de inhoudsopgave uitmaken.

Ook zijn er de **kadertjes 'standpunt van de onderzoeker'**, waarin theoretische informatie wordt verstrekt in de domeinen psychologie, sociologie, geneeskunde en pedagogische

wetenschappen. Met dergelijke informatie wisten bepaalde leerkrachten hun methode te staven bij ouders, collega's of instellingen.

Tot slot eindigt ieder hoofdstuk met:

- **hulpmiddelen** die onmiddellijk in de klas kunnen dienen. Zo vindt u aan het einde van hoofdstuk 2 rond organisatie hulpmiddel 6, 'De tas voor buiten', om een idee te krijgen van de basisbenodigdheden voor uitstappen in de natuur;
- **bibliografische referenties** die verband houden met het hoofdstuk, zodat u zich kunt verdiepen in de aangeboorde thema's.

Verbanden tussen de verschillende hoofdstukken worden voorgesteld via dit teken: **H3**

Het kan u terugsturen naar:

- een volledig hoofdstuk. Bijvoorbeeld, H3: Relaties.
- een specifieke vraag. Bijvoorbeeld, V19: Welke samenwerking met de directie?
- een hulpmiddel. Bijvoorbeeld, H18: De vooruitgang van kleuters observeren.

U bent er nu ongetwijfeld wel achter dat dit boek geen verzamelbundel is, noch een overzicht van de bestaande literatuur over onderricht in de buitenlucht. Het is bovenal **een praktische gids** in een compact formaat en met een stevig kaft zodat het gemakkelijk in een rugzak past, een duidelijke, lichte opmaak, een gezonde dosis theorie en vooral veel ervaringen die door gedreven leerkrachten werden gedeeld.

Wees nieuwsgierig en gulzig: pik er ideeën uit en verslind de pagina's!

Wees vrij: durf het aan samen met uw klas!

Ga... samen naar buiten!

De 23 leerkrachten die hebben deelgenomen aan 'form'action':

Anne Dassonville

Franck Vivier

Anne Dubray

Isabelle Cordier

Anne-Chantal Decaluwé

Isabelle Graux

Anne-Sophie Istasse

Jean-Marie Lobet

Caroline Arquin

Laurence Gabbiadini

Cathy Lévêque

Luana Polidari

Cécile Chantraine

Marie Smeulders

Chantal Gobeaux

Marielle Romain

Christian Goblet

Nathalie Soudan

Denis Brosteau

Rémy Remacle

Esther Mathy

Virginie Mathelart

Fabienne Plisnier

“Kinderen horen te worden opgevoed zonder de concurrentie die hen beangstigt, maar met de solidariteit die hen versterkt, geruststelt en werkelijk in verband brengt met de natuur, zodat ze zich kunnen openstellen voor haar eindeloze schoonheid, gulheid, mysterie.”

Pierre Rabhi

Hoofdstuk 1: welzijn

Zowel volwassenen als kinderen hebben nood aan het contact met de natuur. Dit is essentieel voor onze ontwikkeling en onze ontplooiing⁸.

Tijdens de 20ste eeuw is de omvang van de natuurgebieden echter in alle Europese steden afgenomen. Met de stedelijke uitbreiding, herverkaveling van landbouwgronden en toename van het wegtransport worden middelgrote steden en het platteland door dit fenomeen getroffen. Ons levenscomfort staat echter meer dan ooit centraal. Hoe staat het echter met onze levenskwaliteit?

Welzijn schuilt vaak in eenvoud en in onze band met de natuur.

Als men de tijd neemt om een natuurlandschap te aanschouwen, daalt de bloeddruk, het angstgevoel en de stress. Het contact met de natuur verbetert de slaapkwaliteit en versterkt het immuunsysteem.

Zo is uit een Japanse studie gebleken dat personen die dicht bij een park wonen langer leven. Uit een andere studie is gebleken dat geweld en onveiligheid dalen met 10 tot 25% in buurten waar groenvoorzieningen werden aangelegd, omdat hierdoor de banden tussen de inwoners worden versterkt.

Een uitstap met de klas is dus goed voor de kinderen... maar ook voor de leerkrachten!

Frank: Naar school gaan is erg leuk. Sommige kinderen zijn er dol op. Naar school gaan in de buitenlucht is nóg leuker! We voelen ons echt heel klein in de natuur en we voelen ons echt uit één stuk.

---

⁸ Louis Espinassous en François Cardinal maken gewag van talloze studies en experimenten waarin een correlatie werd aangetoond tussen de band met de natuur en het welzijn van klein en groot. De verwijzingen naar hun werken zijn terug te vinden in de bibliografie van dit hoofdstuk. De voordelen van de natuur werden tevens bestudeerd vanuit psychologisch, medisch en sociologisch standpunt. Deze voordelen en de verwijzingen naar een aantal onderzoekers zijn samengevat in de mentale kaart uit Hulpmiddel 1 – Welzijn, algemene ontwikkeling en natuur: de blik van onderzoekers.

V1. Waarom trekken leerkrachten naar buiten?

Ze hadden al enige tijd zin om met hun klas naar buiten te gaan. Ze hadden hier verschillende redenen voor. Op een dag dachten ze: "Waarom niet?" en zetten ze de stap. Omdat...

Nathalie: Ik wou hen prachtige avonturen laten beleven in de natuur.

Uitstappen herinneren ons aan leuke momenten als kind

Anne Du: Het begon in mijn kindertijd. Papa heeft altijd een moestuin gehad en we gingen met het hele gezin wandelen in het bos, het park, ...

Franck: Dit hoort denk ik bij mijn opvoeding. Mijn ouders waren zeer natuurgericht. We brachten al onze vakanties door in natuuroorden, zoals aan de zee of in de bergen.

Fabienne: Ik heb lang bij de scouts gezeten. Mijn kinderen gaan nog steeds naar de scouts en dit trekt me nog altijd aan.

Buiten genieten we van het mooie weer

Cathy: We organiseren een uitstap per week sinds het weer mooi weer is.

Buiten beleven we ook plezier

Fabienne: Kinderen horen plezier te beleven en ontdekkingen te doen. Ik maak een hoop plezier met de kinderen. Ik beschouw ze op een andere manier.

Christian: Soms is het zelfs leuk om gewoon te gaan wandelen.

Buiten delen we onze liefde voor de natuur

Nathalie: Ik ga in eerste instantie naar buiten omdat ik van de natuur houd en ik hoop het welzijn en de rijkdom die de natuur biedt met de kinderen te kunnen delen.

Denis: Ik vind dat leerlingen steeds minder buiten zijn en doorgaans geen interesse meer tonen in wat de natuur ons te bieden heeft. Buiten treden we in contact met de dingen.

Buiten vervullen we de behoeften van de kinderen^{v9}

Marielle: Het is voornamelijk in het belang van de kinderen dat ik naar buiten ben getrokken.

Anne Da: Wanneer we sporadisch eens naar buiten gingen, merkten we dat de kinderen echt in hun element waren. Ze waren erg enthousiast, ze wisten al een hoop over de natuur en we namen het ter harte hun vragen te beantwoorden.

Buiten doen we nieuwe ontdekkingen

Nathalie: Ik wilde hen prachtige avonturen laten beleven in de natuur.

Christian: Ik herinner me nog dat we naar de schapen zijn geweest en dat we daarna een album hebben gemaakt met de antwoorden op onze vragen en met tekeningen die verband hielden met onze verdere bevindingen.

Buiten kan het leren anders worden benaderd^{H4}

Anne Da: We hadden zin om naar buiten te gaan en kwamen tot het besef dat we er anders konden leren dan tussen vier muren, met ander materiaal.

Franck: Ook wilden we afstappen van een stereotype in het schoolsysteem: een bank, een stoel en vier muren.

Luana: Het reële, de tastzin, is een van de sterke punten van uitstappen. Denk maar aan herfstbladeren. Ik ben er nog voor mijn les met de leerlingen op uit getrokken, zodat ze de bomen konden aanraken, zien en ruiken. Dat is veel sprekender dan een fotokopie...

V2. Wat zijn de voordelen voor de ontwikkeling van het kind? ^{HM1}

Naar buiten gaan is heilzaam voor het lichaam

Buiten is een kind voortdurend in beweging. Het klimt, kruipt, springt, rent of sluipt, het ontdekt, raakt dingen aan, rommelt en werkt aan zijn motoriek en lenigheid.

Het kind ontwikkelt dus zijn psychomotorische vaardigheden en zijn fysieke autonomie op dit immense speelterrein in de natuur. Het kind kan er zijn uithoudingsvermogen trainen, zich op zijn gemak voelen in zijn lichaam en vrijer bewegen.

Standpunt van de onderzoeker

Hoe vaker kinderen naar buiten gaan en in de natuur spelen, hoe beter hun motoriek. Uit resultaten van de test MOT 4-6 (The Motor-Proficiency Test for Children between 4 and 6) is gebleken dat kinderen die elke dag naar buiten gaan aanzienlijk meer motorische vooruitgang boeken dan zij die in de klas blijven.

S. WAUQUIEZ, *Les enfants des bois*, 2008

Chantal: Ik kan dit vergelijken met een boomscheutje dat uit de grond komt. Net zoals de boom raakt het kind geleidelijk aan gehard, wint het aan zelfzekerheid en sterkt het aan om de bossen in te trekken.

Laurence: De meest opvallende evolutie is het uithoudingsvermogen bij het lopen. De kinderen zijn veel minder moe en klagen veel minder dan in het begin.

Anne Du: Ik heb een evolutie gemerkt. Op vlak van de ruimtelijke structurering, van de motoriek, echt verbluffend! Ze zitten niet stil: er zijn wortels, takken, steentjes, ...

Tijd in de buitenlucht doorbrengen is goed voor de gezondheid

Om in goede gezondheid te verkeren, zou men 90 minuten per dag moeten bewegen. Net zoals de maatschappij over het algemeen, is de levenswijze van jongeren echter zeer sedentair. Gemiddeld zitten kinderen van 6 tot 11 jaar 6 uur per dag op een schoolbank en 2 uur voor een scherm.

Het gebrek aan lichaamsbeweging in de buitenlucht veroorzaakt gezondheidsproblemen zoals obesitas, te hoge cholesterol, diabetes, astma en depressie. In 1970 was 14% van de jongeren zwaarlijvig. In 2004 was dit 29%: meer dan het dubbele! De voornaamste reden hiervoor is het gebrek aan beveiligde groene zones waar kinderen kunnen spelen en volwassenen kunnen wandelen.

Uit meerdere wetenschappelijke studies zijn de voordelen van lichaamsbeweging in de natuur gebleken⁹:

- kinderen worden minder snel ziek en genezen sneller wanneer ze ziek zijn;
- in de buitenomgeving die wijder en visueel rijker is dan binnenruimtes gaat het gezichtsvermogen erop vooruit;
- de incidentie van ziekten zoals obesitas en hartaandoeningen daalt.

⁹ Zie onder andere "Besoin de nature", L. Espinassous, ed. Hesse, 2014; "Perdus sans la nature", Fr. Cardinal, ed. Quebec, Amerika, 2010; "Les enfants des bois", S. Wauquiez, ed. Book on Demand, 2008.

Standpunt van de onderzoeker

Als kinderen regelmatig buiten zijn, hebben ze een betere weerstand tegen ziekten. In Zweden zijn kinderen uit 'klassieke' crèches 8% van de tijd afwezig wegens ziekte, terwijl kinderen uit crèches 'in de volle natuur' slechts 3% van de tijd afwezig zijn.

S. WAUQUIEZ, *Les enfants des bois*, 2008.

Chantal: Ik blijf de hele namiddag buiten (maximum twee uur). Ik heb geen enkele zieke de dag daarop en doorgaans niet meer zieken.

Anne Du: We hebben vastgesteld dat onze immuniteit en die van de kinderen er enorm op vooruit is gegaan. Samen met een collega hebben we onze bevindingen al doorgegeven voor het schrijven van medische artikelen hieromtrent.

Franck: Sommige ouders denken dat hun kinderen minder snel ziek worden als ze vaker een muts en sjaal dragen. Zweeten is echter de boosdoener, want het zweet wordt vastgehouden, koelt het lichaam af en veroorzaakt verkoudheden of keelontstekingen. Buitenactiviteiten zijn heilzaam voor de luchtwegen. Ik ben ervan overtuigd dat koude het immuunsysteem verbetert en het lichaam doet reageren.

Buiten om zich mentaal goed te voelen

Sinds het begin van deze eeuw is het aantal kinderen dat medicatie neemt wegens gedragsproblemen aanzienlijk toegenomen. Psychologisch onderzoek heeft echter aangetoond dat het contact met de natuur het menselijk welzijn vergroot. Zo is uit een studie gebleken dat kinderen met aandachtsproblemen en zonder medicatie die twintig minuten per dag in de natuur rondwandelen of spelen dezelfde concentratiecapaciteit hebben als kinderen met medicatie¹⁰.

In de lijst met voordelen horen tevens de daling van het angstgevoel, de vermindering van hyperactiviteit, de toename van het zelfvertrouwen, een verbeterde beheersing, de emotionele ontwikkeling en een betere sociale integratie. De buitenlucht is dus enorm deugddoend voor kinderen.

Chantal: De natuur verwelkomt kinderen zoals ze zijn. Ze respecteert hen, ongeacht of ze anders zijn.

Franck: Kinderen die behoefte hebben om zich te laten gaan en te vermaken, vinden enige vorm van rust in de natuur. Kinderen die eerder gereserveerd, beheerst en terughoudend zijn, kunnen zich stilaan loslaten en de anderen en de natuur benaderen.

Anne Da: Vorig jaar had ik een zeer moeilijk kind in de klas. Binnen kon ik niet veel met hem aanvangen, maar buiten hoefde ik hem nooit te berispen. Hij had hier duidelijk echt behoefte aan. Ik dacht dat ik de hele tijd zijn hand zou moeten vasthouden, maar dat is nooit nodig geweest.

¹⁰ Studie van F. E. Kuo & A. Faber Taylor gepubliceerd in "Journal of Attention Disorder" (2009), geciteerd in "Perdus sans la nature", Fr. Cardinal, ed. Quebec, Amerika, 2010.

Fabienne: Hoe meer uitstappen we doen, hoe oprechter en hoe dapperder de kinderen worden. Ze laten onze hand los en gaan op avontuur. Sommige kinderen zijn in eerste instantie verlegen, maar zijn veel spontaner buiten dan binnen.

Cathy: Ik heb verschillende evoluties vastgesteld. De eerste, waar ik echt van verbaasd stond, was die van twee meisjes met een 'hoog prinsessengehalte'. Ze gingen niet vaak naar het bos. Tijdens de eerste uitstappen bleven ze dan ook aan mijn benen hangen. Tijdens het derde en vierde uitje begonnen ze wat afstand van me te nemen en nu rennen en observeren ze.

Intelligentie in beweging

De natuur als ruimte kenmerkt zich door vrijheid en confrontatie. De buitenomgeving is synoniem voor avontuur, een avontuur in de richting van zelfkennis en van uw relatie tot anderen en tot alle levende wezens. Een kind moet er initiatief, vindingrijkheid en creativiteit aan de dag leggen. Zo ontwikkelt het zijn emotionele autonomie, verlegt het zijn grenzen en overwint het zijn angsten. Het kind leert zichzelf kennen en zijn behoeften en eigen grenzen te (her)kennen. Ook leert het kind zijn inspanningen te beheersen en ontwikkelen, zich aan te passen en zich in de ruimte te situeren.

Tijdens al deze avonturen wint het kind aan zelfvertrouwen, in het bijzijn van een volwassene die hem aanmoedigt.

Standpunt van de onderzoeker

“Een recente onderzoeksstroming heeft bewezen dat de belichaamde en gesitueerde cognitie een belangrijke bijdrage levert. Met deze onderzoeken werd aangetoond dat de cognitieve processen nauw samenhangen met de zintuiglijke en motorische processen, d.w.z. met onze zintuiglijke ervaringen (zicht, gehoor, reukzin, tastzin, smaak) en onze motorische handelingen. Anders gesteld: onze kennis is niet alleen doortrokken van zintuiglijkheid en motoriek (draagt er de sporen van), maar wordt ook gevormd door onze fysieke interacties met onze omgeving.”

Denis Brouillet, professor in de cognitieve psychologie, in Espaces Naturels n°37, Atelier technique des espaces naturels, 2012. Geciteerd door Louis Espinassous, Besoin de Nature, Hesse 2014, blz. 58.

Anne Du: Ik heb evoluties waargenomen op het vlak van creativiteit, op het vlak van inbeelding, op het vlak van observaties. Ze letten meer op details. Ze zijn veel nieuwsgieriger en veel aandachtiger wanneer ik uitleg geef. Het zijn ontdekkers, avonturiers, die op de loer liggen voor alles en nog wat.

Anne Da: Ze snappen dat ze ons ook mogen aanspreken en zeggen: “Kijk wat ik heb gevonden, mevrouw!” Ze roepen, ze wachten tot de voltallige groep is teruggekomen en ze beantwoorden onderling hun verschillende vragen. En nu weten ze dat als ik zeg: “Ik weet het niet”, we het antwoord in de klas gaan opzoeken.

Samen naar buiten: één voor allen, allen voor één

Door in groepsverband momenten in de natuur te beleven, worden behulpzaamheid en samenwerking gestimuleerd. Men organiseert zich en men leert om 'samen te leven' in een omgeving die voortdurend evolueert en de gewoonten overhoophaalt.

Anne-Chantal: Ze werken meer samen en de groep is hechter. Er is geen stigmatisering rond diegene met de meeste moeilijkheden of de grootste wiskundeknobbel. In het bos is dit niet merkbaar. Het kind wordt eerder in zijn geheel beschouwd. Zijn persoonlijkheid wordt volledig in aanmerking genomen.

Esther: Iedereen in de groep is socialer en de klasgroep is veel hechter. Ik ben verantwoordelijk voor het instapklasje, dus het hele jaar door gaan er kleintjes van start. Op deze manier kan ik ze beter met elkaar laten kennismaken.

Franck: Na enige tijd merkte ik dat er sprake was van 'solidariteit'. We hebben iedereen nodig. Soms moeten de kinderen met zijn tweeën of drieën zijn omdat er eentje een zware tak wil gaan halen, maar die niet alleen kan dragen. In de klas ligt alles voor het rapen voor de kinderen, wat het hen veel gemakkelijker maakt. In de natuur moeten ze soms hun krachten bundelen.

V3. Welke behoeften hebben de kinderen?

Buiten wijken de behoeften van de kinderen lichtjes af (of zijn ze gewoonweg merkbaarder!) van de behoeften die ze in een klaslokaal hebben. Er moet worden gelet op deze behoeften opdat alles goed zou verlopen, en om het leerproces mogelijk te maken. Het gaat onder andere om de behoefte zich veilig te voelen, de behoefte aan comfort en de behoefte aan beweging.

De behoefte zich veilig te voelen

Sommige kinderen voelen zich onzeker wanneer ze in de natuur vertoeven. Als dit onzekerheidsgevoel niet door de volwassene wordt aangepakt, ontstaan er natuurfobieën: angst voor wilde beestjes, de vrees om verloren te lopen op een onbekende plek, angst voor obstakels of voor een val, ... Om kinderen een veilig gevoel te geven, kun je hen hun angsten laten uiten en hen geruststellen.

Franck: Gaan er wolven zijn? Gaan we alleen zijn? Hoe gaan we dat doen? Wie gaat ons er naartoe brengen? Gaan er beesten zijn? Gaan er monsters zijn? Het bos roept altijd een zeker gevoel van onrust op... waardoor ze in beweging komen en hun inbeelding de vrije loop laten. Die behoefte aan veiligheid en houvast is erg belangrijk.

Isabelle C: Sommige kinderen zijn bang om tot boven op de helling te klimmen omdat het steil is, omdat er rotsen zijn en ze bang zijn om te vallen. Anderen zijn echt op hun gemak. We kwamen op het idee om hen iets in de hand te geven en merkten dat dit hen geruststelde. Mijn hand of gewoon een stok waren al voldoende... en ze begonnen te klimmen.

Nathalie: Wat voor mij erg belangrijk is, is dat er voldoende begeleiding is voorzien om elk kind bij te staan wanneer daar behoefte aan is. Om het gerust te stellen wanneer het een angstaanjagend dier heeft gezien, omdat het zich pijn heeft gedaan of geprikt is door een netel of voor alles wat eng zou kunnen zijn omdat het kind buiten is.

De behoefte aan comfort

Opdat kinderen een prettige herinnering overhouden aan de uitstap, moet in het bijzonder over hun comfort worden gewaakt: warmte, hygiëne, verzorging. Dit alles is erg belangrijk en moet zorgvuldig worden voorbereid door de begeleiders^{H2}.

Franck: Het is belangrijk warmtecomfort te scheppen bij koudere temperaturen. Let er dus op dat de kinderen goed bedekt zijn aan de ledematen. Voor de rest hebben ze het niet koud omdat ze voortdurend in beweging zijn (op voorwaarde dat de ouders hen gepast kleden volgens het weerbericht). En bovendien is het normaal dat ze vuil worden en het soms een beetje koud hebben. Onderwijzen in de buitenlucht is comfortabel omdat we ons goed in ons vel voelen!

Virginie: We werken met zeilen en hebben geen noemenswaardige problemen. Het is niet ideaal en we zouden dan ook graag een sofa in het bos knutselen. Bij koud weer gaan we minder lang naar buiten, maar we doen het toch. We hebben de ouders niet gevraagd in aangepaste uitrusting te investeren. Als het heel hard regent, gaan we niet naar buiten, want daar zijn we niet echt op voorzien. Maar als het koud of bewolkt is, weten de ouders dit en kleden ze hun kinderen volgens het weerbericht.

De behoefte aan beweging

Deze behoefte uit zich vaak in het begin van de uitstap: rennen, roepen, klimmen, ... Gewoon voor de lol! Het is van cruciaal belang kinderen zich te laten uitleven. Ze gaan uit de bol en kunnen nadien tot rust komen en aandachtig zijn.

Standpunt van de onderzoeker

Twintig minuten wandelen is voldoende voor kinderen met ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) om evenveel concentratie te kunnen opbrengen als andere kinderen.

Kuo E., Fabler-Talor A., A potential Natural Treatment for Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. Evidence From a National Study, American Journal of Public Health, 224, vol.94, n°9. Geciteerd door Louis Espinassous, Besoin de Nature, Hesse 2014, blz. 16.

Luana: We voorzien altijd een aanpassingsperiode waarin we de kinderen zich laten uitleven, hun plaats in de ruimte laten vinden, kijken, aanraken. Ze hebben behoefte aan dit kwartiertje 'vrij spel' met bepaalde grenzen.

Christian: Als we naar buiten gaan, merken we welke kinderen er behoefte aan hebben te rennen, klimmen, springen. Er zijn ook andere kinderen die meteen, of nadat ze wat beweging hebben gehad, interesse tonen om rond te kijken en te luisteren. Door met hen naar buiten te gaan, bieden we hen iets anders dan wat ze normaal doen. En zelfs als ze hieraan gewend zijn, is het belangrijk om ze te laten bewegen en lawaai te laten maken. Dit is niets bijzonders, maar wel eigen aan het leven van kinderen van deze leeftijd.

V4. Wat zijn de voordelen voor de leerkracht?

In een andere context dan in de klas scheppen de houdingen en gedragingen een beter begrip tussen de volwassene en de kinderen. De verstandhouding tussen de leerkracht en de leerlingen wordt verrijkt en de sfeer in de klas wordt er beter op. De leerlingen ontplooiën zich en dat is fantastisch om te zien!^{H4}

Standpunt van de onderzoeker

De onderzoekster Janet Dymont heeft ongeveer 150 ouders, leerkrachten en directeurs gesproken om een idee te krijgen van de impact van een groene speelplaats. Meer dan 90% van de respondenten gaf aan dat het enthousiasme van de leerlingen en hun interesse in lezen toenamen wanneer ze in de buitenlucht mochten leren. En 70% van de bevroegde leerkrachten gaf aan gemotiveerder te zijn om te onderwijzen in de buitenlucht.

E. Dymont, Janet, Ph.D, Gaining Ground: The power and Potential of School Ground Greening in the Toronto District School Board, Evergreen.ca 2003, geciteerd door François Cardinal, Perdus sans la nature, Québec Amérique, 2010.

De leerkracht ontplooit zich^{HM15}

Isabelle G: Bij de eerste uitstap dacht ik dat ik vermoeider zou zijn dan na een normale lesdag, maar het tegendeel was waar: ik was veel meer ontspannen!

Marie: Het besef dat ik de behoeften van de kinderen invul maakt me gelukkig, net als het feit dat ik hun motivatie en hun enthousiasme kan voelen.

Anne-Chantal: Uitstappen doen deugd! Ik ben ervan overtuigd dat ik daar op mijn plaats ben, dat het klopt, ik voel me vrij. Het is fantastisch om de kinderen zo gelukkig te zien.

Jean-Marie: Als directeur sta ik open voor uitstappen buiten de klas. Dit is volgens mij echt in het belang van allen, want het versterkt de motivatie van de kinderen en leerkrachten.

De leerkracht ontdekt de leerlingen in een ander licht

Isabelle G: De kinderen zijn anders. Kinderen die moeilijker zijn in de klas zijn soms rustiger in de buitenlucht, en omgekeerd. Zo krijg ik een complementair beeld van de kinderen, doordat ik andere facetten van hun persoonlijkheid ontdek.

Virginie: Ik ben zeer verbaasd over het respect dat ze aan elkaar en aan de natuur betuigen, over wat ze ontdekken.

Cécile: Ik beleef graag hetzelfde als de leerlingen: "Mevrouw doet het en wij ook". Het contact is anders en de verstandhouding leerkracht/leerlingen verandert.

Uitstappen verbeteren de sfeer in de klas

Anne Du: Op de speelplaats is er niets. In de natuur bouwen ze hutten, nodigen ze ons uit voor een feest en maaltijden. Onze uitstappen zijn altijd verrijkend en binnen de groep is er enorm veel behulpzaamheid, solidariteit en samenwerking.

Anne Da: De kinderen zijn gelukkig, vrolijk, geïnteresseerd, leergierig. Ze stralen! Ik breng hen iets bij en dat geeft me echt waardering.

Luana: Hoe meer uitstappen we doen, hoe meer de kinderen evolueren. Ze voelen zich verantwoordelijker en spelen een hoofdrol. Ze nemen steeds liever deel aan de uitstappen en genieten er nog meer van. Ze hebben inmiddels begrepen dat de activiteiten ludiek en interessant zijn. Hoe geïnteresseerder ze zijn, hoe rustiger de activiteit verloopt.

V5. Moet de leerkracht ermee vertrouwd zijn?

Wanneer u de natuur intrekt met uw klas, dreigt u als volwassene te stuiten op de grenzen van uw kennis en uw relatie tot deze kennis in twijfel te trekken. “Ik vrees dat ik niet in staat zal zijn de vragen van de kinderen te beantwoorden... Ik kan geen planten en bomen herkennen... Ik ken er niets van”.

Deze vrees komt erg vaak voor, wat te begrijpen is. Leerkrachten die er echter mee te maken kregen, merkten dat dit in feite niet van groot belang is. Hoe wisten ze dit te overkomen? ^{HM3}

De stap durven te zetten

Virginie: Uiteindelijk moet je gewoon naar buiten trekken. Ik hoef niets uit te vinden, ik vertrek vanuit de observaties van de kinderen. Ik weet nooit wat we gaan ontdekken en mijn leerlingen en ikzelf zijn altijd in de ban van de observaties. Dit wijzigt de dynamiek en geeft ons nieuwe motivatie. Ik verwachtte dit helemaal niet, maar ik ga er helemaal in op.

Denis: Er is een evolutie aan de gang qua uitstappen, want op bijeenkomsten met leerkrachten van andere scholen stelden we vast dat wij niet de enigen waren die ons aan dergelijke avonturen waagden en dat ze dezelfde moeilijkheden als ons tegenkwamen.

Aanvaarden dat je niet alles weet en de informatie opzoeken

Marielle: Ik was bang van het onbekende, bang om naar buiten te gaan en het antwoord schuldig te blijven op de vragen van de kinderen. Maar uiteindelijk was het niet zo erg als ik het antwoord niet wist, want dan antwoordde ik gewoon de dag daarop met de juiste informatie.

Rémy: Mijn zwak punt is mijn kennis van de natuur. Ik heb de indruk niet alles te weten en ben dan ook soms bang om de stap te zetten. En mijn sterk punt is dat ik soms iets helemaal niet weet, maar dat ik mijn leerlingen help het antwoord te vinden. Ik heb dus meer vertrouwen in de kinderen. Je moet eerst zelf toegeven dat je als leerkracht nieuwe kennis kunt verwerven van jouw leerlingen en het werk deels uit handen geven aan de kinderen.

Hulp durven te vragen aan personen of gebruik te maken van hulpmiddelen

Cécile: Wat mijn uitstappen heeft vergemakkelijkt, zijn het gespecialiseerde kader en de gedeelde ervaring met een collega.

Anne-Chantal: Hetgeen mij op weg heeft geholpen, is de ontmoeting met een vormingswerkster. Voor ons schoolproject rond wetenschappelijke oriëntatie ben ik beginnen te werken rond kleine diertjes. Ik wou een langdurig project en naar aanleiding van mijn gesprekken met de vormingswerkster heb ik dit ingevoerd. Voortaan is het een vaste activiteit binnen de school: de tweede kleuterklas trekt er eenmaal per maand op uit.

In plaats van een kennisoverbrenger, wordt de leerkracht een kennisbemiddelaar. Hij helpt de leerlingen vragen te concretiseren, zoekinstrumenten te gebruiken en brengt hen in contact met natuurgidsen, deskundigen, betrouwbare en aangepaste websites, ... Ook deelt hij zijn eigen kennis.

Om hem hierbij te helpen, bieden diverse instanties instrumenten en opleidingen rond milieuonderwijs aan ^{HM3}

V6. Vrije uitstap of uitstap gericht op disciplinair leren?

Een uitstap in klasverband kan vanuit verschillende ooghoeken worden beschouwd. In grote lijnen: als het contact van de leerlingen met de natuur centraal staat, organiseert men een vrije uitstap. Als het leren voorrang krijgt, wordt de uitstap beter omkaderd.

Dit onderscheid is uiteraard nogal simplistisch: er ligt een waaier van opties tussen deze twee extremen in. Beide methoden zijn in feite complementair. Aan jou de taak om de uitstap de vorm te geven die is afgestemd op jouw persoonlijkheid, jouw doelen, jouw leerlingen, de evolutie van jouw uitstappen, jouw ervaring met de natuur, ...

Franck: Ik las altijd vrije momenten in, want dat is belangrijk, of we nu buiten in de natuur of in de klas vertoeven. Dit betekent echter niet dat iedereen doet wat die wilt, wanneer en met wie die wilt. Dergelijke momenten zijn alsnog enigszins omkaderd. Ik beschouw ze als gevoelsmatige momenten die me de mogelijkheid bieden het kind in een bepaalde richting te sturen, en niet als een gelegenheid om te niksen. Er zijn kinderen die meer bewegen, kinderen die meer uitleg willen, kinderen die het graag rustig aan doen zonder zaken te overhaasten. Als leerkracht moet ik observeren, analyseren en dan pas handelen. Dit betekent dat ik hen op bepaalde momenten met rust moet kunnen laten en hen nadien vaardigheden aanreiken en concrete projecten voorleggen. En anderzijds, als ik hen een beetje met rust laat, merken ze ook dat ik hen bepaalde dingen kan vragen: "Luister eens, je hebt je al drie of vier keer over het vuur bekommerd en nu zou ik graag hebben dat je mooie stukken hout gaat zoeken voor de hut".

Ik merk niet veel verschil tussen mijn werkwijze binnen en buiten. Buiten gaat het om mijn klas en binnen natuurlijk ook. Vertrouwen is de grondsteen: het is van cruciaal belang de kinderen te vertrouwen. Als ik de vaardigheden van een kind kan observeren, weet ik wat ik hem kan vragen en op welk moment ik hem moet helpen, ondersteunen en prijzen.

	Vrije uitstap	Uitstap gericht op disciplinair leren
Wat te doen tijdens een uitstap?	We gaan naar buiten om de natuur te ontdekken en bewonderen, in alle vrijheid te verkennen, te spelen en samen te leven. Activiteiten worden gesuggereerd en niet opgelegd.	We onderwijzen in de buitenlucht. Activiteiten zijn verplicht en in groepsverband.
Welke voordelen biedt de buitenomgeving?	De buitenomgeving stimuleert de algemene ontwikkeling van de kinderen (motoriek, autonomie, samenwerking, nieuwsgierigheid, concentratie, emotioneel evenwicht, situering in de ruimte, ...). Ook kunnen ze van de natuur genieten en avonturen beleven die een positieve indruk nalaten. Er wordt op talloze vaardigheden een beroep gedaan: transversale instrumentele vaardigheden, transversale relationele vaardigheden, zintuiglijke vaardigheden, emotionele vaardigheden, creativiteit, inbeelding, ...	De buitenomgeving schept de context en het materiaal voor disciplinair leren. Er kan worden gestart vanuit een ervaring van het kind, waarna het voorwerp verder wordt bestudeerd in de klas. Zo hoopt men werkelijk meer over iets te weten te komen. De buitenomgeving bevordert een systeembenadering en ontwikkelt de verschillende vormen van intelligentie dankzij de diverse aanpakken: zintuigen, inbeelding, artistieke vaardigheden, emoties, uitdagingen, problemen oplossen, ...
Wat doet de leerkracht?	Hij begeleidt de kinderen (luisteren, materiaal ter beschikking stellen, activiteiten suggereren). Hij observeert hen (sociaal gedrag en interacties, vooruitgang). Hij vertrouwt hen verantwoordelijkheden toe.	Hij kondigt de leerlingen de leeropzet aan en helpt hen hun bestaande kennis te benutten. Hij stuurt de activiteiten, het leren en de groepen. Na afloop van de activiteit organiseert hij een structurering, buiten of in het klaslokaal, waarbij het leerproces wordt voortgezet.
Hoe kan de uitstap in goede banen worden geleid?	De uitstap wordt geritmeerd door rituelen en vrije activiteiten en groepsmomenten wisselen elkaar af (vieruurtje, maaltijd, verhaal, gespreksronde over de ontdekkingen, ...).	In aanloop naar de leeractiviteit zijn er activiteiten voorzien opdat de leerlingen zich de omgeving eigen kunnen maken, hun energie kwijt kunnen en zich kunnen concentreren.

V7. Wat zijn de voordelen van een vrije uitstap?

De momenten waarop kinderen de kans krijgen om vrij te evolueren in de buitenlucht bieden hen talloze voordelen: ze bouwen zelf hun kennis op, ze werken aan hun autonomie, ze verbeteren hun motoriek en verbranden energie, ze experimenteren met enige vrijheid.

Standpunt van de onderzoeker:

Door twee groepen van ratten te vergelijken, observeerde de auteur van *The Playful Brain* dat een serie van cognitieve tekorten verschenen bij de ratten waar spel hen werd ontzegd. De impact op het neurogenese en het synaptogenese van het prefrontale cortex vertaalde zich ook in sociale en affectieve problemen.

Dr Segio Pellis, Universiteit van Lethbridge en Atlanta, "Laissez-les libre", Québec Sciences, september 2009. Geciteerd door François Cardinal, Perdue dans la nature, Québec Amérique, 2010, p.49.

De leerlingen bouwen zelf hun kennis op

Isabelle C: Als we allemaal aan elkaar blijven plakken in de natuur en als ik hen de dingen toon, hebben ze er niets aan. Als ik ze vrij laat, gaan ze op ontdekking en vinden ze dingen die mij zouden ontgaan, brengen ze beestjes en kleine schatten mee... Dit is enorm verrijkend.

Anne Du: Aanvankelijk waren mijn collega en ikzelf strenger wat de uit te voeren activiteiten betreft. Nu is er veel meer ruimte voor spontane ontdekkingen. Het is duizend maal verrijkender als ze zelf hun kennis opbouwen in plaats van dat wij onze kennis opleggen. Ik observeer veel. Ik vervul mijn onderwijstaak door aandacht te besteden aan echte probleemsituaties die opduiken tijdens de activiteiten van de kinderen.

Virginie: Dit jaar vertrek ik vanuit de ontdekkingen en vraagstellingen van de kinderen en ik vraag me af of ik voldoende tijd ga hebben!

Ze werken aan hun autonomie^{HM2}

Caroline: De kinderen worden bij elke uitstap steeds autonomer. Sommige kinderen die in de klas geen interesse tonen, nemen in de buitenlucht het voortouw. Ze stellen bijvoorbeeld activiteiten voor.

Franck: Ik heb al de gewoonte om een zekere autonomie te verlenen aan de klas. Het toezicht over de groep in de buitenlucht hoort daarbij en is in mijn ogen een prachtige aanvulling op wat er zich in een klaslokaal kan afspelen. In de buitenlucht hebben we niet alle voorzieningen van in een klaslokaal, dus hebben we automatisch meer autonomie.

Ze verbeteren hun motoriek

Franck: In bomen klimmen en met aarde spelen zijn dingen die we niet meer doen op school door het excuus dat ze vuil zouden kunnen worden en uit angst om in conflict te treden met hun ouders.

Chantal: Ik denk dat de kinderen uit mijn klas er behoefte aan hebben te bewegen, in het bos te zijn en te prutsen. Dit doet hen enorm deugd voordat ze weer naar het klaslokaal gaan. Leren is ook bewegen!

Ze experimenteren met enige vrijheid

Vrij spel is van cruciaal belang voor de cognitieve ontwikkeling en mentale gezondheid van kinderen. Dertig jaar geleden was 'spelen' synoniem voor 'buiten spelen'. Uit studies¹¹ is gebleken dat tegenwoordig slechts 15% van de jongeren van 11-12 jaar in alle vrijheid en zonder toezicht mag buiten spelen. De duur van het creatieve vrij spel is met 33% gedaald tussen 1987 en 2002. De creatieve vaardigheden van jongeren van 12 tot 14 jaar blijken met 20% te zijn afgenomen.

Standpunt van de onderzoeker

"We menen dat de markante achteruitgang van het spel sinds 15 jaar de verklaring vormt voor de toename van gediagnosticeerde gezondheidsproblemen bij kinderen. Het spel, in het bijzonder in de buitenlucht, niet gestructureerd en nauwelijks onder toezicht, is echter van cruciaal belang voor de gezondheid en het welzijn van kinderen".

Brief gepubliceerd in de Daily Telegraph (10 september 2007) van de hand van tweehonderd zeventig kinderexperts. Geciteerd door Louis Espinassous, Besoin de Nature, Hesse 2014, blz. 29.

Anne-Chantal: Een van mijn favoriete aspecten is de vrijheid, het feit dat de kinderen werkelijk mogen doen waar ze zin in hebben. Ik zeg hen zo graag: "Je bent niet verplicht, je mag kiezen, het is zoals je wilt". Een aangeboden activiteit doen of in alle vrijheid met anderen spelen, of niets doen, ook dat is goed. Ik ben ervan overtuigd dat het kind op dergelijke momenten het meeste leert, groeit, meer zelfzeker wordt, leert samenwerken... Kortom, een mooie kans! Er zijn een hoop aangeboden activiteiten (bijvoorbeeld: houtskooltekeningen, kleiaarde, fonobar, memory, land art), maar geen enkele activiteit moet gezamenlijk worden gedaan. Bepaalde activiteiten worden meermaals aangeboden, zoals vuur maken en koken. Omdat niets verplicht is, herhalen de kinderen de activiteiten die ze leuk vinden.

Marie: Een jongetje zei me iets in de trant van: "Uitstappen zijn zo cool, we spelen alleen maar!". Dit klinkt misschien pejoratief, maar voor mij is het positief. Tijdens uitstappen kunnen kinderen even uitblazen, zonder de druk van de vier schoolmuren. Het kan deugd doen om zich ergens neer te planten, vrij te zijn zonder omkaderde activiteit, maar het hangt ook sterk af van de manier waarop de dag wordt ingedeeld.

Franck: Wanneer we buiten zijn, is de klasoppervlakte veel groter. Doorgaans blijven de kinderen binnen het kader. Ik heb nog nooit problemen gehad met grenzen. Deze vrijheid hebben ze dus wel degelijk begrepen, dit snappen ze.

11 De studies "Changes in American Children's time 1981-1997" en "Contemporary Issues in Early Childhood", geciteerd door François Cardinal in zijn boek "Perdus sans la nature". Deze studies werden uitgevoerd in de Verenigde Staten. Er zijn soortgelijke tendensen merkbaar in ons land, maar die werden blijkbaar niet gedocumenteerd.

V8. Hoeveel ruimte voor het onverwachte, spontaneïteit en onbezonnenheid?

Buiten gebeurt het onverwachte: er zijn ettelijke verrassingen en de leerkracht heeft geen volledige controle over de omgeving. Door ruimte te laten voor de rijkdom en spontaneïteit van de vraagstellingen en door in te spelen op onverwachte gebeurtenissen, wordt deze levendige context een voedingsbodem waar kinderen zaken kunnen ontdekken en hun nieuwsgierigheid kunnen bevredigen.

Openstaan voor het onverwachte en erop inspelen

Fabienne: Wat grappig is, is dat ik bijvoorbeeld al enige tijd een uitstap heb voorbereid, maar dan duikt er plots een dier op en hup! Ik vergeet al mijn voorbereidingen en we observeren het dier, omdat de kinderen erdoor geboeid zijn. De dingen nemen een andere wending. We gingen eens de bomen observeren en toen we een blad optilden, zat er een kikker onder. We hebben een verhaal verzonnen, een hoop dingen gedaan rond dit dier en we vergaten een beetje wat we hadden voorbereid. We zijn op een later tijdstip teruggegaan en dat was geen enkel probleem.

Onbezonnen zijn, niet alles willen anticiperen, vertrouwen op de kinderen

Isabelle C: Het toezicht over de groep is veranderd. In het begin maakte ik een rij, zelfs in het bos. Nu zeg ik hen in het bos dat ik hen steeds moet kunnen zien. Op deze uitstappen kan ik onbezonnen zijn. Ook durf ik sneller nieuwe activiteiten uitproberen. Ik stel minder grenzen voor mezelf, want wat we hier beleven is zo ongekunsteld, zonder enige stress, het gaat in die mate vanzelf dat ik beseft dat we het in alle rust kunnen beleven, zonder ons op te jagen of angstig te zijn.

Christian: Buiten is er ruimte voor onbezonnenheid. Het enige knelpunt is het aantal kinderen. Met 24 kinderen, zoals dit jaar, zijn we echt wel talrijk. Dit is moeilijk in goede banen te leiden. Bijgevolg zijn er zaken die me ontgaan, omdat ik niet alles kan zien.

HM1 - Welzijn, algemene ontwikkeling en natuur: de blik van onderzoekers

Het natuurtekortsyndroom (*Nature deficit disorder*)?

Deze uitdrukking werd bedacht door Richard Louv, een Amerikaanse journalist, in het kader van zijn onderzoek naar kinderen in de Verenigde Staten (Richard Louv, *Last Child in the Woods, saving our children from nature deficit disorder*, 2005). Sindsdien heeft hij dit uitgebreid naar volwassenen (Richard Louv, *The nature principle, human restoration and the end of the nature deficit disorder*, 2013).

Richard Louv heeft van de ene generatie op de andere diepgaande veranderingen gemerkt wat het gezinsleven betreft:

- er wordt minder tijd samen doorgebracht,
- het onveiligheidsgevoel is sterker aanwezig,
- angst voor anderen,
- snelle, radicale afname (90%) van groenzones in de stad of stadsrand waar kinderen kunnen spelen zonder rechtstreeks toezicht van hun ouders,
- toename van de afstand om naar een park of groenzone te gaan.

Volgens de auteur zetten deze veranderingen ouders ertoe aan hun kinderen binnen te houden in plaats van ze naar buiten te sturen om te spelen, waardoor hun contact met de natuur nog verder wordt ingeperkt.

Deze veranderingen worden nog sterker benadrukt door de opkomst van schermen, online games en sociale netwerksites.

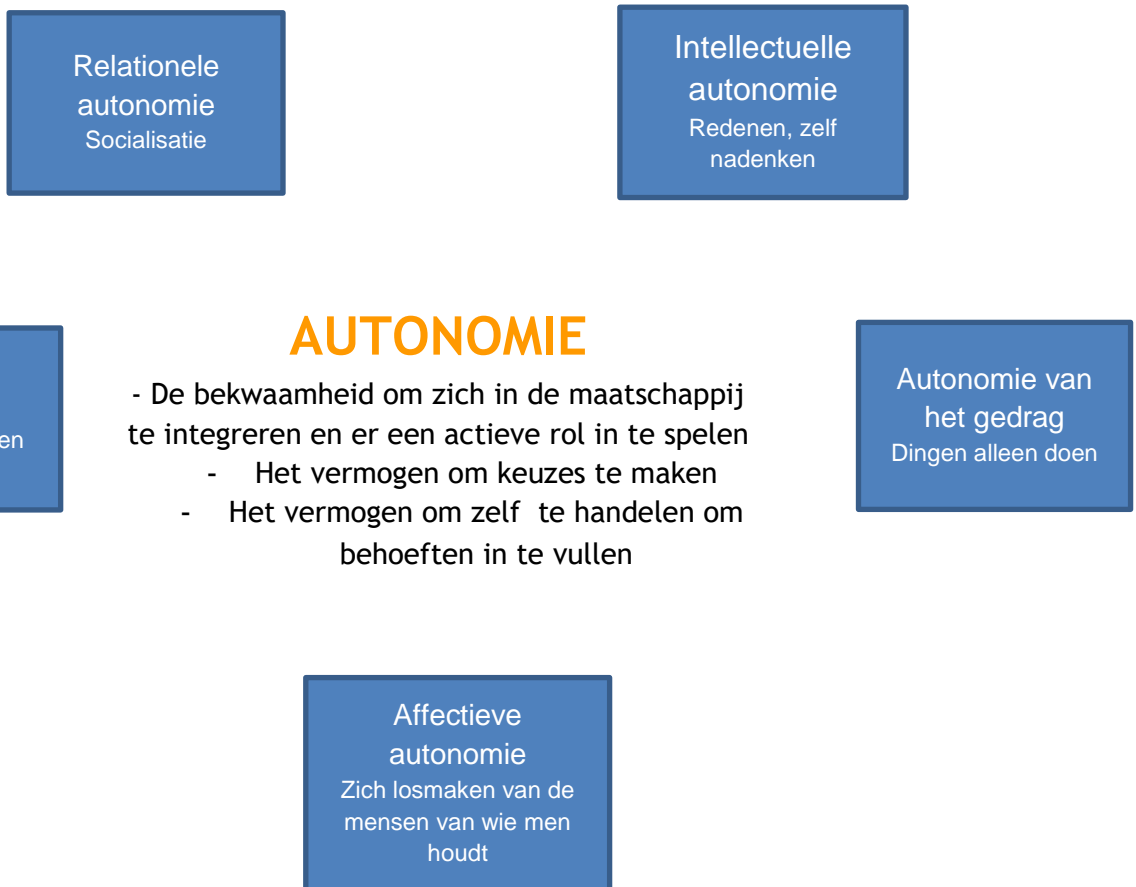
Op 30 jaar tijd is de relatie tussen de natuur en de mens dus drastisch gewijzigd en deze evolutie wordt nog meer versneld, wat tot gezondheidsproblemen, fysieke en mentale problemen leidt. Dit fenomeen heeft de auteur het natuurtekortsyndroom genoemd.

De publicatie van Richard Louv heeft talloze debatten aangewakkerd in Noord-Amerika en werd opgepikt door milieu- en sociale verenigingen. Het fenomeen werd bekrachtigd door talloze Europese, Japanse, Canadese en Amerikaanse studies in de domeinen van de geneeskunde, psychologie, stedenbouwkunde en sociologie. Hierin worden de oorzaken en de gevolgen ervan voor de fysieke en mentale gezondheid, de ontwikkeling van de jongeren en de sociale cohesie bestudeerd.

Andere studies werpen licht op de positieve effecten van de natuur voor het welzijn. Deze studies werden samengevat in een mentale kaart, die beschikbaar is op www.tousdehors.be.

HM2 - De autonomie van het kind, een overzichtsschema

Als er één aspect is van de ontwikkeling van het kind waarbij het buiten zijn een zeer krachtige motor is, dan is het wel de geleidelijke ontwikkeling van de **autonomie** in al haar facetten: lichaam, gedrag, relaties, emoties en verstand. Er staat veel op het spel, zowel voor de leerkrachten als voor de leerlingen: leren om zich te integreren in de maatschappij, er een actieve rol in te spelen, keuzes te maken en zelf te handelen om behoeften in te vullen.

HM3 - Ik ken er niets van. Waar vind ik het antwoord op de vragen van leerlingen?

Deze vraag komt vaak terug. Om hier een antwoord op te vinden, kunt u de verhelderende getuigenissen bij vraag 5 raadplegen. Ook kunt u de bibliografie van dit hoofdstuk raadplegen. En om u nog beter te begeleiden, hebben we een aantal aanvullende hulpmiddelen uitgezocht.

Waar vind ik leermiddelen en documentaires?

NME Brussel is het steunpunt voor Natuur- en Milieueducatie (NME) voor het Nederlandstalig onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Alle onderwijsactoren kunnen er terecht met vragen over NME. In de **Mundo-Bib** (de uitleendienst van NME Brussel) kan iedereen gratis leermiddelen, boeken, spelen, meettoestellen, DVD's, zaden en andere materialen uitleenen (www.goodplanet.be/nl/mundo-bib/).

U kan bovendien ook gaan aankloppen bij **MOS Brussel** voor hulp bij het opstellen van een duurzaam traject en bij de **O-bib** van het **OCB** (Onderwijscentrum Brussel) voor gratis uit te lenen leermiddelen en materiaal (www.onderwijscentrumbrussel.be/diensten/onderwijsbibliotheek).

Hoe kan ik mijn natuurkennis vergroten?

Er zijn vele manieren om uw natuurkennis te vergroten, u kan u zelf inlezen over de thema's die u het meest interesseren of deelnemen aan ateliers en workshops georganiseerd door verschillende organisaties en vzw's. Hier al enkele ideeën:

- op de website van **Leefmilieu Brussel** vindt u tal van informatie over de typische fauna en flora van de Brusselse groene ruimten en het Zoniënwoud (www.leefmilieu.brussels/themas/groene-ruimten-en-biodiversiteit).
- vzw **Natuurpunt Brussel** organiseert tal van infomomenten en activiteiten om de Brusselse fauna en flora te ontdekken en beschermen (www.natuurpuntbrussel.be).
- de app '**PI@ntnet**', waarbij op basis van foto's een poging tot classificatie wordt gedaan (identify.plantnet-project.org)

Waar vind ik wetenschappelijke artikels over

- **buiten lesgeven**: De meeste boeken die u zal lezen over het onderwerp zijn onderbouwd met onderzoek, maar hierin kan u alvast verder zoeken:
- In "**Het laatste kind in het bos: Hoe we onze kinderen weer in contact brengen met de natuur**" (uitgeverij Jan Van Arkel, 2007) brengt auteur Richard Louv een groot aantal recent onderzoek in kaart dat aantoonde dat direct contact met de natuur van wezenlijk belang is voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid van kinderen.
- Naar aanleiding van een congres over het onderwerp, verzamelde en vatte de universiteit van Plymouth een grote literatuurlijst samen over de voordelen van buiten lesgeven voor studenten (zie Appendix 1 van 'Student Outcomes And Natural Schooling').
- In opdracht van het Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid (IVN) schreef Mark Mieras een zeer korte samenvatting over de onderzoeken rond de invloed van (het gebrek aan) natuur op de ontwikkeling van kinderen ('**Beetje natuur, grote invloed**').

- **natuurthema's:**
- Het **Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen** beschikt over een bibliotheek en digitale databank met een impressionant aantal wetenschappelijke artikels over het natuurlijk milieu.
- Bij de online publicaties van het **Agentschap voor Natuur en Bos** kan u ook heel wat informatie terugvinden over de fauna en flora van de verschillende natuurgebieden in Vlaanderen. (www.natuurenbos.be/publicaties)
- Op **Ecopedia** vindt u zowel basisinformatie over een aantal belangrijke milieuconcepten als informatie over de Europees beschermde natuur (www.ecopedia.be).

Waar kan ik een natuuruitstap aanvragen?

In Brussel bieden heel wat organisaties natuuruitstappen voor kinderen en jongeren. We geven er u al enkele mee:

- vzw Biloba (www.biloba.be)
- vzw GoodPlanet Brussel (www.goodplanet.be)
- vzw Tournesol-Zonnebloem (www.tournesol-zonnebloem.be)
- vzw Coördinatie Zenne (www.coördinatiezenne.be)
- vzw Natuurpunt Brussel (www.natuurpuntbrussel.be)
- Het Bosmuseum Jan van Ruusbroeck, beheerd door Natuurpunt CVN (www.natuurpunt.be/pagina/natuurateliers-bosmuseum-het-zoniënwoud)

Een aantal handige boeken over buiten (in stad, park of bos) spelen en leren:

- **“Alle kinderen naar buiten! Het grote natuuractiviteitenboek”, van Marieke Dijkman, - Knnv Uitgeverij - 2016.**
Dit boek staat boordevol buitenactiviteiten, natuurweetjes, lestitips, zoekkaarten en spannende opdrachten zodat de kinderen vier seizoenen de natuur ontdekken, zowel binnen als buiten.
- **“Op stap met de bosjuf. Praktisch handboek vol avonturentochten in de natuur”, van Gertie Bergmans, Vertelpunt Uitgevers, 2016.**
Gertie Bergmans, in Limburg bekend als ‘de bosjuf’, bracht dit boek uit om de avonturentochten te delen die ze met haar leerlingen in het bos beleefde. De tochten zijn praktisch uitgeschreven en reiken ideeën en prikkels aan om met jonge kinderen op ontdekking te gaan in de natuur.
- **“De wilde stad, ontdek wat je allemaal kunt doen in de stad”, van Jo Schofield & Fiona Danks, Christofoor, 2014.**
Met dit boek op zak ga je op jacht naar wilde dieren, observeer je wilde schepselen, maak je wilde kunst, speel je wilde buitenspelletjes en beleef je spannende buitenavonturen in de wilde plekken van jouw stadsbuurt.
- **“Het slecht weer boek, wat je allemaal kunt doen in regen, wind en sneeuw”, van Jo Schofield & Fiona Danks, Christofoor, 2013.**
In België wordt het slechte weer vaak als een excuus gebruikt om ons warm en comfortabel klaslokaal niet te verlaten. Maar het slechte weer heeft ook heel wat te

bieden! Wacht dus niet tot de zon gaat schijnen en ontdek met dit boek al de opwindende en creatieve dingen die je bij slecht weer in de natuur kunt organiseren!

- **“Het bosboek, ontdek wat je allemaal kunt doen met een tak”** van Jos Schofield & Fiona Danks, Christofoor, 2012.
Takken vormen het ultieme speelgoed. Puur natuur, voor alle doeleinden geschikt, gratis, en met grenzeloze mogelijkheden voor spelletjes en avonturen buitenshuis. Dit boek geeft je boordevol ideeën van wat je allemaal met een tak kunt maken en de fantasie van jouw leerlingen te stimuleren!
- **“Laat ze buiten spelen: Pleidooi voor gezonde risico”**, van Helen Tovey, Garant Uitgevers, Antwerpen, 2011.
Helen Tovey beargumenteert eerst waarom spelen in het groen zo belangrijk is voor kinderen en vervolgens gaat ze uitgebreid in op een punt dat vele leerkrachten, directieleden of ouders als obstakel benoemen om naar buiten te treden: de vermeende risico's voor kinderen.
- **“Speelnatuur in de stad: hoe maak je dat?”**, van Josine van den Bogaard & Sigrun Lobst, Jan van Arkel, 2009.
Hoe ziet beheersbare en uitdagende speelnatuur er uit? Hoe initieer, ontwerp, maak en beheer je deze in de woon- of schoolomgeving? Dit ontdekt u in dit boek die kennis van Wageningen Universiteit, Researchcentrum en GGD Rotterdam-Rijnmond combineert met de praktijkervaringen van Natuurspeeltuin de Speeldernis. Het resultaat is een rijk geïllustreerd en overzichtelijk verhaal, dat uitnodigt om zelf het avontuur van het realiseren van speelnatuur in de stad aan te gaan!
- **“Het laatste kind in het bos: Hoe we onze kinderen weer in contact brengen met de natuur”**, van Richard Louv, Jan Van Arkel, 2007.
Louv zette met dit boek aan tot een nationale dialoog in de Verenigde Staten. Hij bracht als eerste het onderzoek in kaart om het opgroeien zonder natuur in verband te brengen met de toename van overgewicht, concentratiestoornissen en depressies bij kinderen, wat hij als de ‘Nature Deficit Disorder’ benoemt. Dit boek slaat niet alleen alarm, maar vertelt ook hoe we de verbroken relatie met de natuur kunnen herstellen.
- **“Vrij spel voor natuur en kinderen”**, van Willy Leufgen & Marianne Van Lier, Jan Van Arkel, 2007.
Bestaan succesvolle en uitdagende speelplekken nog? Ja, ze zijn er, ook in de stad. En met creativiteit en doorzettingsvermogen kan iedereen zo'n spannend landschap realiseren. Dit boek inspireert u met succesvolle voorbeelden in binnen- en buitenland, geeft u een kleurrijk palet van ideeën en pedagogische argumenten, een stappenplan en tips voor een geslaagde praktijk.
- **“Beter buiten spelen: Het speel-leerklimaat op de speelplaats”**, van Greet Caminada, Bekadidact Baarn, 2005.
De speelplaats is de meest voor de hand liggende en vaak makkelijkste locatie om met de kinderen naar buiten te trekken. De manier waarop die is ingericht en de materialen die er zijn, geven richting aan de spelmogelijkheden. Dit boek bevat praktijkvoorbeelden en tips voor een geslaagde inrichting van de speelplaats, verrijkt met foto's en tekeningen van kinderen.

Hulpmiddelen gelinkt aan een website:

- Het pedagogisch dossier 'Biodiversiteit en school: De Natuur in de stad' van Leefmilieu Brussel is gratis beschikbaar op www.leefmilieu.brussels/themas/groene-ruimten-en-biodiversiteit/op-school/leermiddelen-thema-biodiversiteit. Hierin vindt u een schat aan informatie rond buiten leren en de specifieke biodiversiteit van het Brussels Hoofdelijk Gewest, alsook een heleboel pedagogische activiteiten rond biodiversiteit, aangepast aan de leeftijd van uw leerlingen (voor het basis en secundair onderwijs).
- Het project [De Boom in](#) beschikt over gratis uitgewerkte lessenspakketten voor elke graad van het lager onderwijs. Zo komen de kinderen op een interactieve manier het hele jaar door in contact met het bos.
- Voer elke week een andere korte seizoensgerichte natuuractiviteit uit via het rubriek 'NU naar buiten, gratis activiteiten' op de website van [Natuurwijs](#). De activiteiten zijn gemakkelijk uit te voeren en ontwikkelt voor leerkrachten in het basisonderwijs en pedagogisch medewerkers in de kinderopvang.
- Surf naar de [Gezondeschool.nl](#) voor gratis [lesmaterialen over natuuronderwijs](#). Met deze tien thema's kunt u in alle basisscholen het hele jaar door aan de slag op uw speelplaats of in uw schoolbuurt.
- Op een website van [Vives](#) voor outdoor education vindt u 7 gratis kant-en-klare [outdoor games](#) die u met uw leerlingen kan uitvoeren.
- De [Real World Learning Network](#) is een Europees project dat onderzoek doet naar de methoden en voordelen van buiten lesgeven voor kinderen en jongeren en de interessante analyses en succesvolle praktijken deelt via hun website en nieuwsbrief (in het Engels).

"We kunnen met ons hoofd leren, maar we kunnen niet begrijpen zonder ons volledig 'mentaal-lichamelijk' wezen. (...) Neem kinderen mee naar buiten, laat ze bewegen, lopen, rennen, klimmen, bouwen in de natuur. Ze zullen beter leren, ze zullen minder lijden, ze zullen meer van het leven en de anderen houden."

Louis Espinassous

Hoofdstuk 2: Organisatie

Organisatie is van fundamenteel belang om uw slaagkansen te vergroten: dit geldt zowel voor uitstappen met de klas als voor traditionele activiteiten!

In het kader van onderricht in de natuur worden er vraagtekens geplaatst bij de relevantie van de leerkracht die voor de klas staat: buiten heeft de leerkracht niet hetzelfde gevoel van controle over de groep leerlingen als in een klaslokaal. Interacties moeten dus anders worden georganiseerd. Daarom moet de activiteit terdege worden omkaderd.

- Wat ga ik met hen doen?
- Met wat ga ik van start?
- Moeten er specifieke regels worden bepaald voor momenten in de buitenlucht?

Bovendien moeten uitstappen dusdanig worden georganiseerd dat ieders welzijn centraal staat:

- Waar gaan we naartoe?
- Hoe lang en hoe vaak gaan we naar buiten?
- Moet ik de hulp van andere volwassenen inroepen om de groep te begeleiden?
- Welk materiaal moet ik voorzien?
- Hoe waak ik over de veiligheid van allen?
- Hoe kunnen kinderen naar de wc buiten de schoolmuren?
- En wat als het regent?

Dit hoofdstuk bevat nuttige informatie rond deze fundamentele kwesties: uit de getuigenissen van leerkrachten haalt u inspiratie voor uw eigen praktijken en in de hulpmiddelen vindt u een aantal concrete instrumenten.

V9. Wat kunnen we buiten doen?^{HM4 HM5}

De natuur is een onuitputbare (en gratis!) bron van activiteiten en materiaal. Ontdekkingen en leermomenten gaan er hand in hand.

Marielle: We gingen vlak achter de school naar het tuintje met de appelbomen. Daar observeerden we de evolutie van de appeltjes. We hebben de appels geplukt en de insectenpot gebruikt. Zo gingen we op ontdekking in de tuin.

Cécile: Mijn favoriete activiteit was toen we blootvoets in het bos hebben gelopen, de allereerste activiteit van het project. Ik vond het leuk hetzelfde te beleven als de leerlingen.

Isabelle C: Mijn favoriete activiteit is land art... Ik heb een basisvorm gemaakt met scheidingen, die ze hebben opgevuld met soortgelijke elementen.

Anne Da en Marielle: Creatief zijn met klei is leuk, want iedereen kan het... zelfs de kleintjes. Ik trek foto's die we in het leefschrift steken om er een herinnering aan over te houden.

Anne-Chantal: Mijn favoriete activiteiten zijn vuur maken en koken: netelsoep of -chips, crumble, smeewortelbeignets. Zodra we aankomen, maken we het vuur aan. De kinderen sprokkelen graag hout en gooien het graag in het vuur.

Isabelle G: Mijn favoriete activiteit? Innerlijke activiteiten, tot rust komen (bezinningspad, land art, enz.) en wetenschappelijke activiteiten die achteraf nog kunnen dienen, want dit is concreet!

V10. Hoe een buitenactiviteit opstarten?

Wanneer leerlingen naar buiten gaan, worden ze overrompeld door een waaier van zintuiglijke, emotionele en relationele indrukken. Het is dus moeilijker om hun aandacht te trekken. In werkelijkheid zijn dergelijke afleidingen helemaal niet problematisch wanneer de kinderen in beweging zijn. Ze vormen eerder een probleem tijdens gezamenlijke momenten waarop de leerkracht de voltallige groep toespreekt: uitleg, uitgebreide instructies, voorstelling van nieuwe activiteiten, gezamenlijke analyse, ...

De meeste leerkrachten die meteen met activiteiten wilden starten of kennis wilden overdragen aan de leerlingen, waren teleurgesteld omdat ze slecht luisterden. Ze moesten bijgevolg discipline aan de dag leggen. Hoewel ze tijd wilden winnen, verloren hun leerlingen er uiteindelijk tijd door. Zie hier enkele handige richtlijnen.

Beginnen met een ritueel

Door met een ritueel te beginnen, kan de groep zich concentreren bij aanvang van een activiteit of kan een sessie worden afgesloten.

Marie: De vormingswerkster heeft een handpop van 'Gaston de egel' die aan het begin van iedere uitstap opduikt. De kinderen wachten er altijd vol ongeduld op! Bij aanvang herhaalt de vormingswerkster tevens de veiligheidsvoorschriften en stelt ze het materiaal voor dat de kinderen ter beschikking hebben.

Franck: Rituelen zijn belangrijk. We hebben er trouwens allemaal in ons dagelijks leven, of we nu klein of groot zijn. In de buitenlucht zijn er het ritueel om rond het vuur te gaan zitten, een welkomstlied te zingen (dit is belangrijk vanuit sociaal oogpunt), het veiligheidsritueel waarbij we telkens de regels herhalen en het ritueel van bepaalde workshops die telkens opnieuw worden uitgelegd.

Nathalie: Rituelen mogen niet te lang duren, maar ze zijn wel van belang om de sessie te structureren. Ik wijd er zowel in het begin als aan het einde van de sessie een beetje tijd aan. Een liedje om van start te gaan, eventueel een kort spelletje. Bij het afsluiten maken we de balans op van wat er in de natuur is gebeurd: wat de kinderen leuk vonden, onthielden, ontdekten, ...

Korte activiteiten aanbieden^{HM5}

Ze bevorderen het enthousiasme en maken de banden tussen de kinderen hechter:

- kinderen kunnen zich uitleven en zich nadien beter concentreren^{V7},
- de leerkracht krijgt de kans de sociale gedragingen van de leerlingen te observeren^{V4}
- kinderen krijgen het gevoel bij de groep te horen en ze stimuleren de samenwerking tijdens ontdekkings- en leeractiviteiten in de natuur^{V4}.

Anne-Sophie: Tijdens de eerste activiteit moesten ze een boom uitkiezen, hem aanraken, herkennen, de omtrek ervan voelen. Dan moesten ze zich geblinddoekt laten begeleiden door twee klasgenootjes om de boom te herkennen uit drie bomen. Dit lukt hen! Vervolgens gaven ze hem een naam en vertrouwden ze hem een geheim toe. Wat verbazingwekkend is, is dat

ze bij elke uitstap telkens als eerste vragen: “Mag ik mijn boom dag gaan zeggen?”. Ze gaan er volledig in op. Op een dag vroeg een jongetje die niet zo lekker in zijn vel zat of hij bij zijn boom mocht gaan zitten. Toen hij terugkwam, had ik de indruk dat het beter met hem ging, dat hij de negatieve zaken terzijde had geschoven. Dit was erg aandoenlijk.

Zich de omgeving in alle vrijheid eigen maken

In het begin van de uitstap kan aan de kinderen tevens wat vrije tijd worden gegeven om de omgeving te ontdekken en zich die eigen te maken, in het bijzonder in aanloop naar een zeer omkaderde activiteit^{V7}.

Luana: Ik voorzie altijd een aanpassingsperiode waarin de kinderen zich mogen uitleven, hun plaats in de ruimte vinden, kijken, aanraken. Ze hebben behoefte aan dit kwartiertje ‘vrij spel’ met bepaalde grenzen. En nadien gaan we allemaal samen aan de slag.

Virginie: Het is vaak tijdens dit vrij moment dat ze schatten vinden. Ik wil deze vijf minuten vrijheid niet opgeven. Nadien zijn ze aandachtiger en hebben ze zich voldoende uitgeleefd.

V11. Moeten er specifieke regels worden bepaald voor buiten?^{HM11}

Buiten gelden er andere richtpunten. Het is vaak noodzakelijk de werkingsregels voor de groep opnieuw te bepalen en een duidelijk kader aan te reiken. Er bestaan verschillende oplossingen voor de leerkracht en de groep om dit initiële hekelpunt weg te werken.

De gedragsregels bepalen

De uitgangregel is dat niemand zich pijn mag doen en anderen geen pijn mag doen. Vervolgens bepalen de meeste leerkrachten de regels geleidelijk aan samen met hun groep.

Nathalie: In eerste instantie geef ik de algemene veiligheidsvoorschriften, die we telkens herhalen als we naar buiten gaan. Als we naar een nieuwe locatie trekken, dan laat ik de kinderen deze ruimte vijftien tot twintig minuten lang in alle vrijheid ontdekken. Zodra ik met de natuuractiviteit wil starten, roep ik de kinderen bijeen en geef ik de specifieke voorschriften voor de geplande activiteit.

Fabienne en Cathy: We hebben samenlevingsregels voor in de klas en we hebben specifieke regels opgesteld voor uitstappen. Zo is er het reglement rond stokken: we hebben de kinderen aangemoedigd om zelf te bedenken wat toegestaan en verboden zou zijn. Nadien hebben we foto's genomen van de kinderen in actie en hebben we de regels in de klas opnieuw opgeschreven. We lezen deze samenlevingsregels opnieuw telkens voordat we een uitstap doen, want dat is belangrijk. Sindsdien nemen ze deze in acht.

Luana: Toen we voor het eerst naar buiten gingen, zeiden veel kinderen dat ze bepaalde zaken niet goed konden horen. Daarna hebben we samen een wandelaarsreglement opgesteld. Bijvoorbeeld: ik verplaats me in stilte, ik laat de natuur met rust, ik trek geen bladeren af, ik breek geen takken af. Dit is meteen ook een les in het 'leren schrijven' die binnen ons mooie project kadert. Het reglement hangt uit in de klas en aan de berm achter de school. Het steekt ook in hun werkmap.

Christian: Er wordt toezicht gehouden over de groep door middel van een 'beweegasje'. Dit houdt in dat de leerlingen een groen, oranje of rood pasje hebben naargelang de mate waarin we hen kunnen vertrouwen. Met een groen pasje mogen ze zich vrij verplaatsen. Wekelijks bekijken we dit met elk kind afzonderlijk: "Mag je je pasje om je vrij te verplaatsen houden of gaat een volwassene je begeleiden, in het oog houden, advies geven?" of "Je beweegasje werd ingetrokken, dus je mag niets meer doen zonder dat je hiervoor de toestemming hebt gekregen".

Anne-Sophie: Ik ben ooit eens naar buiten gegaan met een collega en de andere klas had geen concrete regels voorbereid. Het was een warboel. Het was moeilijk, want ze hadden geen ruimtelijke grenzen. Ze wisten niet dat spelen en zich verspreiden niet zomaar mocht tussen de instructies door. Dit is niet zo erg, maar ik werd me er wel van bewust dat de voorbereiding een belangrijke rol speelt.

De ruimte afbakenen

Het afbakenen van de ruimte waarin de leerlingen zelfstandig mogen evolueren is een geruststellende techniek, zowel voor de kinderen als voor de leerkracht. Duid dus gevaarlijke

zones aan met duidelijke visuele signalen, neem de tijd om samen met hen elke zone te bezoeken en (waarom niet?) er grappige of beeldende namen aan te geven^{V16}.

Anne-Chantal: Ik heb samen met de klas de plekken afgebakend. De kinderen moeten zich altijd in het gezichtsveld van de volwassene bevinden. Om in een boom te klimmen, moeten ze de volwassene erbij roepen.

Chantal: Elk kind draagt een fluorescerend vestje. Zo zie ik ze van op afstand en dat stelt me gerust.

Franck: Geleidelijk aan leert de groep de weg kennen op een zekere plek, met de gevaarlijke zones, de zones waar zorg voor moet worden gedragen, de zones waar moet worden opgelet en de ongevaarlijke zones waar de kinderen zelfstandig evolueren. Hoe meer uitstappen, hoe meer ze uiteraard vertrouwd raken met de ruimte.

Verschillende plekken creëren

Sommige leerkrachten delen het terrein op in verschillende plekken, gewijd aan vrije momenten, omkaderde momenten, maaltijden, ... Zo beschikken de leerlingen over oriëntatiepunten en kunnen ze zich een gepaste houding aanmeten.

Anne-Sophie: Wanneer ik naar buiten ga, is er een klasruimte met stammen die dienst doen als banken. We gaan er neerzitten en luisteren naar de instructies. Daarna begint de activiteit. Het is er net zoals in de klas: de vinger opsteken, niet onderbreken en luisteren. Er is ook een ruimte die dient als speelplaats en voor 'vrij spel'. Met de rituelen en de grenzen van de klasruimte voelen ze zich zekerder. Dit is belangrijk, want het park is open en er staat geen schutting rond. Er wandelen soms andere mensen. Soms zijn onze stammen verdwenen, maar dan zetten we ze weer op hun plaats om onze klasruimte opnieuw te creëren. Dit vergemakkelijkt de toekomstige uitstappen, want ze hebben een referentiepunt. Er kunnen dingen veranderen, maar er zijn vaste elementen en dat stelt hen gerust.

Geduld en vertrouwen

Zoals in elk leerproces moet een regel meermaals worden herhaald alvorens deze is verworven. Wees geduldig... Langzaamaan maken de kinderen zich deze specifieke werking eigen en moet er steeds minder worden omkaderd.

Anne Da: Ja, de uitstappen zijn veranderd! Voordien ging het zo: "Blijf per tweeën, geef elkaar een hand". Nu lukt het me om los te laten. Ik stel grenzen, ik roep niet langer als ze drie meter van me staan en ik laat hen evolueren. Ik weet dat ze gaan terugkomen, dat ze zich bewust zijn van het gevaar, ik vertrouw hen. Toen we paddenstoelen gingen plukken bijvoorbeeld, verliep alles vlekkeloos. Ze riepen ons steeds voordat ze iets aanraakten. Laat het los en heb vertrouwen.

Franck: In het begin letten we enorm op de veiligheid bij het vuur. Maar stilaan merkten we dat we hier minder op konden gaan letten. Dit is een kwestie van vertrouwen en kijken hoe de groep reageert.

Isabelle C: Tijdens de eerste uitstappen hadden de kinderen er echt behoefte aan om in het rond te rennen en de omgeving waarin we vertoefden te ontdekken. Ze letten niet echt op wat ze zagen. Na vijf of zes uitstappen zijn ze wat rustiger geworden en hebben ze observatievaardigheden ontwikkeld. Telkens als ze wonderlijke dingen ontdekken, roepen ze de groep samen. Ze zijn alerter voor geluiden. Tijdens de eerste uitstappen zei ik tegen hen: "Even stil zijn zodat we de vogels kunnen horen fluiten". Nu hoef ik er geen nadruk meer op te leggen. Ze zeggen zelf: "Hoorde je dat, mevrouw?"

V12. Waar naartoe?

De activiteiten kunnen overal plaatsvinden, zelfs in de omgeving rondom de school. Vaak kunt u leuke private of openbare plekjes vinden door eens bij anderen te horen. Ook op luchtfoto's op cartografische websites (maps) op het internet kunt u natuurplekjes ontdekken. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kunt u een applicatie downloaden: brusselsgarden. U kunt ook een gratis kaart aanvragen bij Leefmilieu Brussel.

Het locatieonderzoek is een zeer belangrijke stap. Neem een notitieboekje en eventueel een kaart mee en trek eropuit om:

- vertrouwd te raken met de plekken,
- het beeld dat u van de plek hebt te toetsen aan de werkelijkheid (in dit bos werden alle bomen gekapt, dit pad is privé,...),
- interessante elementen te identificeren (een monument, een merkwaardige boom, een voorbijganger die de geschiedenis van een bepaald gebouw kent,...).

Bij het kiezen van een locatie moet u tevens letten op de volgende criteria.

- Voor ieders comfort kiest u best een ietwat beschutte plek.
- Voor het gemak van de activiteiten, opteert u best voor uitgestrekte locaties. Ze bieden meer mogelijkheden dan paden waarop achter elkaar aan moet worden gelopen.
- Stel met het oog op de veiligheid een lijstje op met de risico's van de locatie (autoweg in de buurt, waterloop, dode boom die dreigt om te vallen,...), anticipeer de regels.

Doorgaans is er toestemming vereist om de plek te betreden en/of er regelmatig activiteiten te organiseren, zoals er een hoekje voor de klas te installeren.^{HM4} Dit is zeker het geval voor het Zoniënwoud. Op de website van Leefmilieu Brussel vindt u informatie over wat er in het Zoniënwoud al dan niet wordt toegelaten en waar.

Het blijft natuurlijk essentieel dat u zich goed voelt op de gekozen plek!

Nathalie: Eenmaal per maand trekken we een dag of een halve dag naar de site van de Marmite (n.d.r.: een boomrijk verenigingspark) op 45 minuten wandelafstand. We kozen dit terrein in eerste instantie omdat het niet ver van de school is gelegen en ook vanwege de diversiteit ervan: er is een bosje, een weiland, een beek, een landweg, niveauverschillen en grote vlakten... We hadden toestemming nodig en op verzoek van de toezichthouder van de site moeten we ieder jaar een lijst met de data en tijdstippen voorleggen.

Denis: Voor onze uitstappen gaan we naar de stad Namen en omstreken. We trekken vooral naar plekken die te voet toegankelijk zijn vanaf de school: het terrein van een voormalige steengroeve dat een hoop mogelijkheden biedt, naburige parken of gewoonweg de schoolbuurt. We hebben slechts toestemming gevraagd aan het kerkbestuur om een terrein achter de kerk te betreden om er een activiteit te doen. Soms gaan we naar verder gelegen plekken, zoals een riviertje. We gaan dan met de bus of doen aan carpooling.

Marielle: Soms slaat de klas een weg in zonder dat we weten waarheen deze leidt. Wat een avontuur!

Anne Du: We gaan meestal naar de slakkenberg op 500 meter van de school, waar we een speciale plek hebben ingericht. We verkennen echter ook nog andere plekken: velden en weilanden, de Ravel, de moestuin van de school, het windmolenpark, het kanaal, de

schapenstallen, de boerderij, het dorp, de bomentuin, een park, ... Voordat we met ons project van start gingen, hebben we de gemeente een dossier voorgelegd met daarin de verschillende kenmerken, doelstellingen en omstandigheden van ons project. Het college is over ons project in beraad gegaan en we kregen bezoek van de verantwoordelijke voor milieu en beplanting. Wat later kregen we de toestemming om op de locatie te vertoeven en meerdere constructies te bouwen die voor altijd op de slakkenberg zouden blijven staan: bossofa, huttenhoek, muziekhoeke, houten tafeltje en bank, vogelbar met observatiepost, ... Zo is gemeente op de hoogte van onze aanwezigheid op bepaalde wekdagen. De medewerkers van de groendienst zijn alert wanneer ze bomen kappen of het pad onderhouden. In ruil lichten we de gemeente in bij sporen van beschadiging, schade, vandalisme, sluikestorten, ... Wat vuur maken betreft, nemen we de regelgeving in acht: geen open vuur, maar een vuurpot of een emmer met gaten, met altijd een jerrycan met water en een verbanddoos bij de hand.

Marie: We hebben toegang tot drie privéterreinen: de boomgaard (vlakbij de school), het sparrbos (niet ideaal) en een heel leuk bos waarvoor we minder gemakkelijk toestemming kregen omdat er wordt gejaagd. Ik stuur telkens een e-mail naar de schepen om de eigenaar te verwittigen op welke data we naar het bos willen gaan en tot op heden was dit elke keer mogelijk!

Virginie: Onze school is gelegen in een parkje. We hebben een terrein achter de school waar we onze buitenactiviteiten kunnen organiseren. Deze plek wordt momenteel aangelegd in samenspraak met het oudercomité en de Chiro; er wordt een bossofa geplaatst.

Anne-Chantal: Ons terrein is eigendom van een grootmoeder van een leerling. We hadden dus louter haar toestemming en die van de directeur nodig.

V13. Welke frequentie voor de uitstappen? Hoe lang duren ze?

De frequentie van de uitstappen wordt door elke leerkracht afzonderlijk bepaald. Ze zijn het er echter allen over eens dat enige regelmaat meer voordelen biedt en de 'investering' qua tijd en energie de moeite waard maakt. De kinderen en de leerkracht verwerven immers een identiek kader en soortgelijke grenzen en rituelen voor iedere uitstap.

De frequentie en de duur van de uitstappen variëren van klas tot klas. Zie hier een overzicht van de formules:

Anne-Sophie: Ik plan de hele week op voorhand om mijn uitstappen tussen de andere lessen te voegen. Met het lesrooster van onze school (turnen, informatica, muziek) is het immers niet evident om op het laatste moment nog iets te plannen.

Virginie: Elke vrijdagochtend. Het is het tweede jaar dat we naar buiten gaan.

Rémy: Dit jaar ben ik één keer om de drie weken naar buiten gegaan.

Anne Du: We gaan twee voormiddagen per week naar buiten op de slakkenberg op 500 meter van de school, met 26 kinderen.

Anne-Sophie: Ik ben dit jaar vier tot vijf keer naar buiten gegaan samen met een vormingswerkster.

Isabelle C: Vorig jaar zijn we vijf à zes keer naar buiten gegaan en dit jaar zijn we, op twee maanden tijd, al vijf keer naar buiten gegaan.

Denis: Uitstappen zijn tamelijk frequent: gemiddeld één keer per maand.

Fabienne: Ik ga één keer per maand naar buiten met een natuurgids. Ook ga ik regelmatig alleen naar buiten, los van deze excursies.

V14. Welke begeleiding?

Vaak worden leerkrachten tijdens uitstappen vergezeld van andere volwassenen. Sommige leerkrachten trekken eropuit met slechts een vormingswerker of een natuurgids. Anderen gaan alleen naar buiten zodra ze enige ervaring hebben opgedaan. Ziehier een paar ideeën om de hinderpaal van begeleiding te overwinnen.

Luana: In het begin was ik er onder meer bang voor alleen te zijn. Na een gesprek met de directie, kwam bij ons het besef dat er een vertrouwenskader nodig was om ons goed te voelen. In het begin werkte ik samen met een andere collega die halftijds werkte en geen vaste klas had. Tijdens haar vrije uren schoot ze ons te hulp. Ik ben al naar buiten gegaan met mijn leerlingen en mijn mama.

Isabelle G: Ik deed regelmatig uitstappen met een collega of een begeleider, maar nooit alleen. Nu durf ik ook alleen naar buiten... en ik geniet ervan! Het is helemaal anders.

Isabelle C: Samen met een collega gaan we de stap zetten... We zijn met zijn tweeën, wat ons enorm motiveert.

Christian: Ik ga vaak alleen naar buiten en slechts zelden met iemand anders, tenzij bij mini-expedities, bijvoorbeeld wanneer we meerdere uren met de fiets eropuit trekken. Ik ben helemaal niet bang om alleen te zijn met 24 kinderen, maar soms is het moeilijk in goede banen te leiden.

Anne Du: Aanvankelijk was het voor mijn collega en mijzelf volledig nieuw. We werden een jaar lang begeleid door een vormingswerkster, waarna we besloten ons eigen project op te richten binnen de school. We gaan nu naar buiten met 26 kinderen. We zijn met ons tweeën, wat de uitstappen vergemakkelijkt. We hanteren hetzelfde taalgebruik. Alleen eropuit trekken is ingewikkelder en minder motiverend.

(In deze school wordt een deel van de lestijd aan dit project gewijd.)

V15. Welk materiaal voorzien?^{HM6}

Leerkrachten die uitstappen doen hebben het over de 'tas voor buiten'. Dit is een middelgrote rugzak die volledig aan de uitstappen is gewijd. Hij staat altijd klaar en is redelijk licht. Hij omvat de onmisbare uitrusting om aan de behoeften van de leerlingen te voldoen en ten volle te genieten van de rijkdom van buiten. De leerkrachten voegen er pedagogisch materiaal aan toe dat eigen is aan elke uitstap, of verkenningsmateriaal voor frequente uitstappen op eenzelfde locatie.

Opgelet: ga niet aan een zware tas sleuren die u moeilijk kunt dragen. U mag ervan uitgaan dat een groot deel van het materiaal zich buiten bevindt!

Anne Da: In mijn rugzak steken reservekledij, een fles water, het fototoestel, vellen papier en een verbanddoos. Een zeil kan ook van pas komen.

Luana: Ik heb een hoop materiaal in een grote rugzak. Vergrootglazen, spiegels, loeppotjes, ...

Fabienne: Wat mij ontzettend heeft geholpen, is het voorbereiden van de befaamde tas 'Samen naar Buiten'. Zodra ik de kans krijg naar buiten te gaan, staat alles klaar. Ik heb alles bij de hand, met een kleine verbanddoos en reservekledij.

V16. Hoe kan de veiligheid van allen worden gewaarborgd?

De vrees voor ongevallen vormt een hinderpaal voor frequente uitstappen. De meest voorkomende ongevallen zijn echter schaafwonden, splinters of netelprikjes. Een eenvoudige verbanddoos volstaat om deze pijntjes te verlichten ^{V15 HM6}. Een val is trouwens minder ernstig in bladeren, gras of modder dan op een verharde speelplaats.

Preventie is tevens een sleutelement met het oog op veiligheid:

- identificeer eventuele gevaren op het traject en op de locatie (autoweg, steile hellingen, tappunt, dode takken bij hevige wind, ...). Sommige leerkrachten hanteren een koord waaraan de kinderen zich vasthouden om mooi achter elkaar aan te lopen langs de weg. Denk zo nodig aan fluorescerende vestjes;
- bespreek met de kinderen de werkingsregels en de veiligheidsvoorschriften ^{V11 HM11};
- werk met vergunningen voor mogelijk gevaarlijke handelingen (stokvergunning, mesvergunning, ...).

Bij een ernstig ongeval (wat zelden voorkomt): probeer rustig te blijven, zowel naar de betrokken kinderen als naar de anderen toe, en bel met uw mobieltje het nummer 112.

Isabelle G: Als ik alleen ben, vrees ik voor ongevallen maar ik ben zelfzekerder geworden. En bovendien heb ik mijn mobieltje op zak. Dit kan ook op de speelplaats gebeuren wanneer we met zijn vijven toezicht houden!

Luana: Iets wat me dwars zat, was het feit dat ze bessen en paddenstoelen zouden aanraken die ik niet kende. Dat is echt iets waarop ik de nadruk leg naar de kinderen toe. Ik heb liever dat ze geen paddenstoelen aanraken dan dat ze zich in stilte verplaatsen.

Nathalie: Mijn grootste angst was het vuur vanwege brandwonden en ongevallen. Ik heb vertrouwen tijdens de uitstappen omdat de regels worden herhaald en omdat de volwassenen waakzaam blijven. Ik ben echter bang dat het gevaar iets banaals zou worden buiten de uitstappen in de natuur om. Daarom herinner ik hen eraan dat ze thuis slechts in de buurt van vuur mogen komen als er een volwassene bij is.

V17. Hoe naar de wc gaan in de natuur?

Buiten krijgen de kinderen de kans om 'pipi in de natuur' te doen^{HM8}. Kinderen zijn vaak veel meer op hun gemak dan volwassenen en houden van het idee om een klein scheutje een 'cadeautje' te geven.

Bovendien is het een uitgelezen kans om de levenscyclus van zaken aan bod te laten komen. Wat gebeurt er met dierenuitwerpselen? Hoe gaat de natuur hiermee om? En met menselijke uitwerpselen? Wat is de impact ervan op het milieu? Een zeer uitgebreid 'thema' waar de leerlingen steeds met enige afkeer en enig amusement over meespreken!

Anne Du: We hebben een gebladerte gebouwd en een kind zei tegen ons: "Denk je dat mijn kaka ook gaat groeien?". Hij ging elke keer een kijkje nemen. In de natuur kijken we immers vaak naar de dingen die groeien.

Marie: We doen pipi in de natuur! Als de kinderen nog klein zijn en begeleiding nodig hebben bij het plassen, is het handiger als er meerdere begeleiders zijn. Om de handen te wassen, neemt de vormingswerkster telkens een groot vat water mee. Er moet een karretje worden voorzien om dit te transporteren. Voor de kinderen was dit in ieder geval nog nooit een probleem!

Denis: We nemen wc-papier mee en de kinderen trekken hun plan in het bos (waarbij ze soms worden opgeschrikt door harige monsters in het onderhout!).

Nathalie: Als kinderen een boodschap moeten doen, doen ze dit in de natuur, afgezonderd van de rest en met veel of weinig hulp van een volwassene. Ikzelf ben nog nooit dringend naar de wc gemoeten, maar ik heb me de situatie al wel ingebeeld en het stelt me gerust dat de locatie over infrastructuur beschikt (waaronder wc's) waarvan ik zou gebruikmaken. Moest dit niet zo zijn, zou ik hetzelfde doen als de kinderen maar dan iets verder weg.

V18. En wat als het regent? En wat als het koud is? ...

Barre weersomstandigheden zijn een andere hinderpaal: “de kinderen zouden het koud kunnen hebben”, “de ouders zouden lastig kunnen doen”, “ik weet niet wat te doen als het regent”... Er bestaan nochtans eenvoudige oplossingen.

Zich uitrusten

Een IJslands gezegde luidt: “Er bestaat geen slecht weer, er bestaat alleen slechte kledij”. Het regent zelden zo hard dat uitstappen moeten worden afgelast, maar de leerlingen (en de begeleiders) moeten naar behoren zijn uitgerust. ^{V3}

Anne Du: We houden in het begin van het jaar een informatiesessie voor de ouders. Al onze kinderen beschikken over aangepaste kledij van kop tot teen, zodat ze niet nat worden en niet afkoelen. De ouders moeten elke dag het weerbericht volgen en de kleding hierop afstemmen. Wij hebben benodigdheden verzameld (stoven, thermosflessen, handschoenen, ...).

Fabienne: Aanvankelijk durfde ik niet goed naar buiten te gaan bij slecht weer uit vrees voor opmerkingen van ouders: “De voeten zijn nat, de kleren zijn vuil!” Hier kan echter iets aan gedaan worden door materiaal te voorzien dat op school blijft, zijnde laarzen of andere zaken. Ik ben dus niet langer bang voor het weer, noch voor de ouders.

Zich aanpassen

Bij regen, wind en koude moet de uitstap hierop worden afgestemd: eerder dynamische activiteiten, zo weinig mogelijk stilstaan en terugkeren naar de school als het buiten te slecht weer wordt. Bij extreme weersomstandigheden moet uiteraard van de uitstap worden afgezien: het is uit den boze de leerlingen onder de bomen gevaar te laten lopen bij hevige wind of onweer!

Marie: In de winter of als het regent, schuilen we onder een zeil. Iedereen heeft een schuimrubberen matje en we nemen dikke dekens mee en een grote tas met extra mutsen, sokken en truien. Ook hebben we een grondzeil om te picknicken, tekenen, knutselen, enz.

Rémy: We hebben ooit een probleem gehad. Het was met de hele school en we waren vergeten de ouders in te lichten. Aangezien het droog was, dachten we dat het veld droog zou zijn. We zijn met de kinderen naar buiten gegaan zonder buitenkledij. Ter plaatse zijn er kinderen door moerasland gerend, waardoor ze nat waren. Dit was ongemakkelijk voor hen en later hebben we hierover opmerkingen gekregen van de ouders.

Regen als buitenkans

Regen is niet altijd hinderlijk. Enerzijds lijkt regen altijd minder hevig eens we buiten zijn. Anderzijds zorgt ze voor onverwachte of plezierige momenten en zijn er plots andere activiteiten mogelijk: regenwormen bestuderen, de regen in de plassen horen vallen, zich schminken met modder, ... Regen is iets moois wanneer dit de uitstap omtovert tot een buitengewoon, onvergetelijk moment!

Anne-Chantal: Voordat ik van start ging, vreesde ik voor ongemakken voor de kinderen en voor een vroegtijdig stopgezet project. Ik forceer niets. Als het weer te slecht is, draaien we niet rond de pot en keren we terug. Alle kinderen zijn er dol op en nooit zijn er kinderen teleurgesteld. Ik houd er zelfs een mooie herinnering aan over. Vorig jaar regende het pijpenstelen. We zaten onder een zeil om te picknicken en konden elkaar niet horen door de regen. De kinderen begonnen plots te zingen. Voor mij was dit iets onverwachts en ontroerend. Stel je voor dat we dit waren misgelopen! Het was een puur geluuksmoment.

HM 4. Wat kunnen we buiten doen?

Als aanvulling op de vermelde activiteiten van de leerkrachten in de getuigenissen, zie hier een aantal eenvoudige, gratis ideeën!

Gerecycleerd materiaal gebruiken

- De kartonnen rolletjes van wc-papier of keukenpapier worden omgetoverd tot verrekijkers om landschappen te bewonderen: lijnen, vreemde voorwerpen, bewegingen, kleuren. Hetzelfde geldt voor kartonnen bekertjes waarin een gaatje is gemaakt.
- Met repen stof blinddoeken we de kinderen. Zonder hun dominante zintuig (het zicht), ontdekken ze de elementen op een andere manier.
- Kleine bokaaltjes doen dienst als loeppotjes om insecten te observeren, die we voorzichtig vastnemen met de vingers of een pincet.
- Een oud wit laken dat wordt bedekt met dode bladeren of onder een struik wordt gelegd onthult de beestjes die zich erin verschuilen.
- Met collecties kleurstenen (verfafdeling van klusjeswinkel) kunnen onderweg de natuurkleuren worden aangeduid.
- Met oude lepels kan in de aarde worden gegraven. We schilderen ze in het rood om ze terug te vinden.
- In eierdoosjes of enveloppen die op school worden verzameld kunnen schatten worden gestoken en vervoerd.

De 5 zintuigen gebruiken

- De handen, voeten en het gezicht gebruiken om de richting waaruit de wind komt te voelen.
- Aan de textuur van een boomstam voelen.
- Verschillende tegengestelden vinden (warm/koud, hard/zacht, glad/stekelig).
- Een geurenmengeling samenstellen.
- Netelbladeren of bosvruchten proeven.
- Al lopend of halt houdend luisteren.
- Dingen verzamelen terwijl we de geometrische vormen die we rondom ons waarnemen tekenen.
- Met de vinger in water, zand, aarde, de lucht schrijven.
- Dansen in de regen.
- Dansen als een regenworm: als het geregend heeft, dansen we in een kring, stampen we met de voeten en zingen we een liedje over regenwormen om ze uit de aarde te lokken.

Land art uitproberen

Bij *land art* worden de natuurlijke materialen van een plek aangewend om een klein of groot vergankelijk kunstwerk te maken (artistiek, kleurrijk, gevoelig, ...) dat binnen de natuur past. We grijpen de mogelijkheden aan die ons worden geboden door een boom, boomstronk, wegberm, weiland, gazon, klomp aarde, beek, ...

- Een bos betoveren met vreemde constructies uit hout en schuimrubber.
- De omtrek tekenen van een kind dat op de grond ligt door het met verschillende materialen te omringen.
- Een woord of een naam schrijven met bloemen of hout.
- Hoge grassen vlechten.

Bouwen

- hutten,
- kleine muziekinstrumenten,
- bootjes om te laten drijven in een poel, plas, greppel,
- speelgoed uit gevlochten of geknoopte planten,
- een 'blote voetenpad' uit verschillende materialen die ter plaatse werden verzameld,
- lijsten uit takken,
- een hinkelbaan, een doelwit plat op de grond, een knikkerbaan en andere spelletjes 'voor op de speelplaats',
- een damspel, mikado en andere gezelschapsspelen.

Dingen verzamelen

- woorden om onze woordenschat uit te breiden, onze observaties onder woorden te brengen of verhalen te verzinnen of te vertellen,
- metingen van de hoogte van muren, de omtrek van bomen, afstanden die de groep heeft afgelegd,
- droge vruchten om later mee te tellen,
- ongewervelde dieren (beestjes) om kennis te maken met de fauna van de plek en het te hebben over de voedingsrelaties of de levenscyclus. Vergeet niet om ze nadien weer vrij te laten in de natuur!
- sporen van dierlijk leven (voetsporen, pluimen, uitwerpselen, resten van een maaltijd, ...) om te observeren, identificeren,
- observaties en informatie voor het opstellen van identiteitsfiches van bomen, bloemen, dieren, ...
- stenen met verschillende kleuren en texturen, waarop met azijn kan worden getest of ze (al dan niet) kalksteen bevatten.

Een vuur maken om...

- zich te verwarmen,
- bij elkaar te komen,
- het plezier om het te duchten,
- het veilig leren maken,
- zelf houtskool leren maken,
- de primitieve vuurtechnieken te leren,
- wilde planten, chapati (plat broodje), popcorn, een soep (met steentjes?), warme appelsap, kruidenthee, ... te koken.

HM5. Korte activiteiten voor buiten

Standpunt van de onderzoeker

“We hebben wetenschappelijk vastgesteld dat kinderen meer calorieën per minuut verbranden tijdens een spel dan tijdens gestructureerde fysieke activiteiten”.

R. L. Mackett, onderzoeker, geciteerd door François Cardinal, Perdus sans la nature, Quebec, Amerika, 2010.

Deze activiteiten zijn ideaal bij aanvang van de uitstap: ze vergroten het enthousiasme en bevorderen de energieverbranding. Ze maken de banden tussen de kinderen hechter en bevorderen de samenwerking en het gevoel tot een groep te behoren. Tevens bieden ze de leerkracht de kans om de sociale gedragingen van kinderen te observeren.

Rennen!

Door gewoon tot op een bepaald punt te rennen, kunnen kinderen zich uitleven en ze worden er goedgeluimd van. Aandachtspunt voor de begeleider: het eindpunt moet op een veilige afstand liggen van een potentiële gevarezone (helling, autoweg...), zodat kinderen die het punt voorbij rennen geen gevaar zouden lopen.

Estafetteloop

2 per 2, waarbij de rechervoet van het ene kind aan de linkervoet van het andere wordt gebonden.

Hindernissenparcours

In teams, waarbij groot en klein elkaar helpen om voorbij de hindernissen te raken.

Verstoppertje met voorwerpen

Een of meerdere voorwerpen verstoppen die de kinderen moeten vinden: vreemde voorwerpen die niet in de omgeving thuishoren, voorwerpen die binnen het thema van de uitstap passen, ludieke voorwerpen (bijvoorbeeld een schakelklok die ze moeten terugvinden voordat ze rinkelt), ...

Plezierige rij

Achter elkaar aan lopen en de eerste in de rij nabootsen (eendenpas, op de tenen sluipend, springen zoals een vlooi, ...).

Variant: het laatste kind in de rij verplaatst zich op de gewenste manier tot vooraan in de rij (al slalomend, een dier nabootsend, al schreeuwend, ...).

Heel handig om kinderen moed in te spreken als ze het te ver vinden.

Verzamelopdrachten

Specifieke natuurelementen verzamelen.

Bijvoorbeeld: iets rood, het grootst mogelijke blad, zoveel mogelijk verschillende bladeren, drie bosvruchten, een opmerkelijk voorwerp, ...

Avonturencours

De eerste kiest een parcours uit boordevol hindernissen: hij kruipt onder een tak, glijdt van een helling, rent op een heuvel, ... De rest moet hetzelfde parcours volgen.

Koordenparcours (leidraad)

Een koordenparcours rond een boom, tussen twee takken, over of onder een hindernis heen, in putten en over hobbels, ... De kinderen zijn met een touwtje aan het koord vastgemaakt en moeten het parcours volgen zonder zich los te maken.

Er bestaat een variant waarbij de kinderen worden geblinddoekt. Voor die variant is het wel belangrijk om het parcours te vergemakkelijken. Ook mogen kinderen die zich niet op hun gemak voelen er niet toe verplicht worden om het parcours af te leggen.

Spel van het elastiek

De kinderen zijn een kudde dieren, omringd door een groot elastiek. Ze moeten een parcours afleggen op een heuvelachtig terrein zonder dat er iemand valt. Bij dit spel moeten de kinderen samenwerken: ze moeten elkaar steunen en de vorm van de kudde aanpassen aan de verplaatsing. Er bestaat een variant waarbij een aantal kinderen worden geblinddoekt.

Aandachtspunten voor de begeleider: erover waken dat de 'koplopers' rekening houden met de rest van de groep.

Menselijke knoop

De groep wordt samengebracht zonder enige organisatie (zoals een kudde) en iedereen geeft twee verschillende personen de hand. Zo ontstaat er een verwarde menselijke ketting. Vervolgens moet de ketting worden ontward, maar dan zonder de handen te lossen.

Er bestaat een variant waarbij de kinderen in een kring gaan staan en elkaar de hand geven. Vervolgens wordt de kring in de war gebracht zonder de handen te lossen. Een persoon zondert zich af tijdens de eerste fase en moet vervolgens de kring ontwarren.

Verstoppertje in groepsverband

Een kind gaat zich verstoppen terwijl alle andere kinderen tellen. Alle kinderen gaan op zoek naar het kind dat zich heeft verstopt en verstoppen zich op dezelfde plek zodra ze het hebben gevonden.

Verstoppertje met rupsen

De begeleider is een vogel die de weg volgt, van een afgesproken vertrekpunt tot eindpunt. De kinderen zijn rupsen die zich moeten verstoppen voor de vogel, op slechts een paar stappen van de weg (afstand te bepalen naargelang de omgeving). Nadat de begeleider heeft geteld, vertrekt hij zonder van de weg af te wijken. Hij roept de kinderen die hij ziet. De niet geziene kinderen hebben gewonnen.

Berenjacht

Dit is een liedje uit een prentenboek met dezelfde titel. Ideaal om zich op te warmen, zich uit te leven en het parcours kan worden uitgebreid met hindernissen die de groep tijdens de uitstappen heeft gevonden.

HM6. De tas voor buiten

Een tas die steeds gebruiksklaar is en het hoogstnodige bevat... En meer, als het klikt!

Opgelet: niet te zwaar, want anders wordt het lastig!

Naargelang de duur van de uitstappen, de locatie en de geplande activiteiten, maakt iedereen eigen keuzes uit de onderstaande categorieën.

Verbanddoos

Deze moet licht zijn. Opteer voor kleine flesjes en neem geen volledige dozen maar strips mee.

- Pleisters, schaaftje, ontsmettingsmiddel, zakdoeken
- Arnicazalf voor hevige klappen (of zelf te bereiden balsem voor pijntjes, zie onderstaand recept)
- Pincet, tekentang
- Essentiële olie van de theeboom (tea tree) voor tekenbeten (extern gebruik!)
- Essentiële olie van spijklavendel voor brandwonden en beten (extern gebruik!)
- Een inventaris met een korte gebruiksoomschrijving van elk product
- Uw opgeladen mobieltje in geval van nood met daarin de noodnummers (112 of brandweer, antigifcentrum, ...).

Hygiëne

- Toiletpapier of zakdoeken. Liever geen vochtige doekjes: deze zijn doordrenkt met een mix van chemische producten die schadelijk zijn voor de gezondheid van de kinderen en het milieu. Ook zijn ze niet biologisch afbreekbaar. Als u niet zonder kunt, maak ze dan zelf met gezonde, goedkope materialen (onderstaand recept)
- Zeep en keukenpapier
- Voor de allerjongsten: reservekledij

Balsem voor pijntjes (zonder schrammen) en dipjes

Benodigdheden:

- Plantaardige olie: 80 g
- Kokosboter (optioneel): 15 g of een soeplepel
- Bijenwas: 10 g of 2-3 koffielepels
- Essentiële oliën: 10 druppels van spijklavendel (brandwonden en beten) of lavandin (verzachtend), of de helft van elke essentiële olie

Bereiding:

1. Verhit de bijenwas, plantaardige olie en kokosboter in de bain-marie.
2. Haal de pan van het vuur zodra de was is gesmolten.
3. Voeg er de essentiële oliën aan toe, meng zorgvuldig en giet over in een glazen pot. Laat afkoelen. (Als de pot van plastic is, laat dan enige tijd afkoelen alvorens over te gieten.)

Milieuvriendelijke, goedkope vochtige doekjes die u zelf kunt maken

Benodigdheden:

- een luchtdichte doos met deksel
- een rol keukenpapier van degelijke kwaliteit
- 2 soeplepels zoete amandelolie of olijfolie
- 2 soeplepels natuurlijke zeep (zo neutraal mogelijk)
- 1 kopje water

- een scherp mes
- 10 minuten van uw tijd ;-)

Bereiding:

1. snij de rol keukenpapier in twee, naargelang het formaat van uw doos
2. leg de halve rol in de luchtdichte doos
3. giet de vloeistoffen (olie, zeep en water) over het keukenpapier
4. sluit de doos en schud ermee
5. draai na 5 minuten de doos om en kijk of de rol doordrenkt is
6. haal na 5 minuten het kartonnen rolletje uit de rol. Als uw rol goed doordrenkt is, komt het kartonnen rolletje gemakkelijk los.

Pedagogisch basismateriaal

- een schriftje en een potlood, noodzakelijk om vragen van de leerlingen te noteren,
- een foto toestel om materiaal te verzamelen, waaronder audio- en videomateriaal,
- meerdere zakjes uit inpakpapier, idealiter een per leerling, om schatten of afval te vervoeren of op de grond te gaan zitten,
- een glazen bokaal om diertjes te observeren zonder ze tot moes te slaan (of een paar lichte vergrootglasdozen),
- een zakmes om te snijden, hakken, krabben, ...
- een lokfluitje, fluitje of een ander klein, licht muziekinstrument om de leerlingen samen te roepen zonder te hoeven schreeuwen.

En een beetje logistiek

- een fles water om zich te hydrateren, een wonde schoon te maken of een plant te spoelen alvorens ze te proeven,
- een opkikkertje bij hypoglykemie (droge vruchten, chocolade),
- twee fluorescerende vestjes (een vooraan en een achteraan in de groep) voor verplaatsingen langs drukke autowegen,
- als het heel warm is: petjes en zonnebrandcrème.

Specifiek pedagogisch materiaal

In functie van de inhoud en doelstellingen van uw uitstap, wenst u misschien nog extra materiaal mee te nemen. Maak een keuze uit de onderstaande lijst, maar neem niet alles mee!

- blinddoeken (zintuiglijke spelletjes)
- vergrootglasdozen (insecten observeren)
- touw (repareren, bouwen, meten, ...)
- topografische kaart en kompas (zich oriënteren en landschappen interpreteren)
- oude prentkaarten, terreingidsen (naturalistisch of over het erfgoed, de geschiedenis van een locatie, ...)
- meetinstrumenten (meter, meetketting, waterpas, thermometer, ...)
- papier en kleurpotloden, pastelstiften

HM7. Buiten onderwijzen: verkenningsuitrusting voor frequente uitstappen

Voor frequente uitstappen op eenzelfde plek stellen sommige leerkrachten de kinderen 'verkenningmateriaal' ter beschikking. In dit geval moet het materiaal worden vervoerd. U begint beter met een beperkte hoeveelheid om er later in functie van de behoeften en de tijdens de uitstap geplande activiteiten dingen aan toe te voegen:

- voor het transport: een rugzak, een kruiwagen, een wagentje of een karretje, bij voorkeur door de kinderen te besturen. Het transport op zich is een uitdaging en een gelegenheid om samen te werken en zich te vermaken,
- materiaal om op de grond te gaan zitten: zeil, houten plankjes of schuimrubberen matjes,
- klein tuingerie: schopjes, harkjes, schrapertjes, uit metaal voor meer stevigheid,
- diverse verpakkingen: yoghurtpotjes, kommetjes, emmertjes, oude steelpannen, ...
- een mandje met een paar boeken over de natuur,
- gekleurde foulards om de grenzen aan te duiden waar niemand voorbij mag,
- materiaal om te schuilen voor de regen: een groot zeil voor de groep, een kleintje voor het karretje, een koord om het zeil over te hangen, touwtjes om het zeil aan te spannen, eventueel tentharingen,
- materiaal om vuur te maken: lucifers in een hermetisch doosje, krantenpapier, zeer droge houtjes. Vuur maken met de kinderen is echt betoverend, maar er moeten wel een aantal voorzorgsmaatregelen worden getroffen. Ga na of er vuur mag worden gemaakt op de locatie en bepaal een aantal noodzakelijke veiligheidsregels!
- Kookgerei. De kinderen zijn er dol op! Twee opties: een eenvoudig kooktoestel voor op de camping of een houtvuur. Dit kan heel eenvoudig of iets geraffineerder (rooster, kookpot op driepoot, steelpannen, ovenhandschoenen, kookplaten, bestek, zeef, opscheplepel, plankjes en messen, kruiden, ...).

En vlak voor het vertrek...

- Vraag de kinderen naar de wc te gaan en kijk hun uitrusting na.
- Vul de flessen met water.
- Breng de directie op de hoogte van de locatie en het verwachte aankomstuur op school.
- Controleer of uw mobieltje volledig is opgeladen (schakel het eventueel uit zodat het opgeladen blijft).

HM8. Naar de wc gaan in de natuur

Als u meermaals naar eenzelfde locatie gaat, bestaan er verschillende oplossingen: een droge wc, gebladerte of gewoon een emmer. Ze hebben elk een aantal voordelen en nadelen, maar het principe is hetzelfde: er is geen water nodig!

Gebladerte

U graaft eerst een grote put in de aarde. Naargelang uw wensen, behoeften en om niet in de put te vallen, plaatst u een structuur om neer te zitten of recht te staan. Nu hoeven de kinderen de put alleen nog te vullen met hun behoeften. Na ieder bezoek kunt u de uitwerpselen best bedekken met een beetje aarde, bladeren of zaagsel zodat de geur zich niet zou verspreiden. Als u het nodig acht om het gebladerte te bedekken, neem dan uw schop erbij! Het probleem is dat u dan een nieuwe plek moet vinden en volledig opnieuw moet beginnen. Deze oplossing is aangewezen voor niet al te frequente uitstappen op een locatie en wanneer er enige discretie is vereist.

Droge wc

Dit is een buiten-wc die demonteerbaar is, doch stabielier dan gebladerte, en die meer weg heeft van een echte wc. U zet zich neer op een wc-bril en doet uw boodschap in een emmer. Zodra de emmer is gevuld met een mengsel van uitwerpselen en zaagsel, wordt hij leeggemaakt in een compostzone.

Gewone emmer met deksel

Dit systeem is vooral bedoeld voor de allerkleinsten. Net zoals bij de voorgaande systemen, is het aangewezen de uitwerpselen telkens met een beetje haksel of zaagsel te bedekken. Aan het eind van de dag maakt u de emmer leeg in een compostzone en de natuur doet de rest. In dit geval moet er even met water worden schoongemaakt.

Wanneer u zich midden in de natuur bevindt...

...zijn er alsnog een aantal belangrijke regels voor het draaien van een drolletje.

- zoek een rustige, afgelegen plek ver van de paden. Heren, gelieve niet op de bomen te plassen, want 1) ze hebben hier niets aan en 2) er wordt vaak tegen geleund voor vermaak, rust, dromerij!
- graaf een putje, schuif de dode bladeren opzij en doe er uw boodschap en zo weinig mogelijk papier in (nog beter: volwassenen kunnen hun boodschap verbranden of planten gebruiken)
- vul de put
- bedek de plek met stukjes hout zodat anderen er niet in lopen!

HM9. Identiteitskaart van een uitstap

Met behulp van deze repliceerbare identiteitskaart kunt u:

- de balans opmaken van de voorbije uitstap en de volgende uitstap voorbereiden,
- uw successen en punten ter verbetering in kaart brengen,
- nadenken over uw onderwijspraktijken in de natuur en ze met collega's delen,
- ervaringen bundelen en een heuse 'leerkracht in de buitenlucht' worden.

Het gebruik ervan is zeer eenvoudig: na de uitstap neemt u een paar minuten de tijd om de rubrieken die u het meest pertinent lijken in te vullen:

- de datum, locatie, organisatie;
- de grote lijnen: uw indruk, uw favoriete ervaringen en irritaties;
- de te onthouden details;
- het vervolg, dat enkele dagen later moet worden aangevuld;
- uw gevoelens over de uitstap: omcirkel de adjectieven die uw gevoelens het best omschrijven.

Identiteitskaart

Datum:

Klas:

Aantal leerlingen:

Duur van de uitstap:

Weer:

Locatie:

Begeleider(s) :

De grote lijnen ...

Pedagogische intentie of doelstelling(en) van de uitstap:

Verloop:

Mijn algemene indruk:

Dit sprak me aan:

Dit viel me tegen:

Dit vond ik te gek:

In detail

Iets bijzonders dat we hebben geobserveerd:

Vragen die de leerlingen hebben gesteld:

Vragen die ik zelf heb:

Tegengekomen problemen:

Bijzonder gedrag dat ik bij de leerlingen heb geobserveerd:

Meegenomen materiaal

- nuttig:
- niet nuttig:
- ontbrekend:

De ontmoete personen:

De tips en werkwijzen die ik wil onthouden:

Wat ontbrak:

Citaten, gedachten, uitspraken van kinderen:

Wat volgt ...

Feedback van de leerlingen:

Feedback van de ouders:

Feedback van collega's:

Ideeën om later verder uit te werken:

Na afloop van deze uitstap voel ik me ...

Na afloop van deze uitstap voel ik me ... (omcirkel de woorden die uw emoties weergeven).

Verward	Ontrepperd	Angstig	Vrolijk	Rustig	Spontaan
Beschaamd	Bescheiden	Paniekerig	Euforisch	Ontspannen	Warm
Gespannen	Radeloos	Schuldig	Prettig	Verleid	Vreugdevol
Emotioneel	Op de vlucht	Besluiteloos	Tevreden	Gepassioneerd	Communicatief
De weg kwijt	gejaagd	Ongerust	Een geluksvogel	Liefdevol	Kalm
Gefrustreerd	Gekweld	Zwak	Gelukkig	Betoverd	Optimistisch
Onzeker	In aanzien gedaald	Beangstigd	Uitgelaten	Op mijn gemak	Positief
Verlamd	Bevreesd	Vreesachtig	Blij	Vertederd	Dankbaar
In de	Bang	Geremd	Opgetogen	Vrij	Enthousiast
verdediging	Gedesoriënteerd	Timide	Bevredigd	Vriendelijk	Welwillend
gedrongen	Bezorgd	Ontmoedigd	Stuurs	Geprikkeld	Miskend
Nerveus	Gekwetst	Lethargisch	Vijandig	Woest	Gehaat
Bedroefd	Beetgenomen	Verslagen	Cynisch	Geërgerd	Bedrogen
Afkerig	Somber	Onthecht	Haatdragend	Bekrompen	Jaloers
Troosteloos	Gedeprimeerd	Afgepeigerd	Driftig	Verhard	Tegengewerkt
Down	Ongelukkig	Dwarsgezeten	Bitter	In de steek	Woedend
Moe	Overdonderd	Geïsoleerd	Ontevreden	gelaten	Afgunstig
Verdrietig	Gedesillusioneerd	Pessimistisch	Kritisch	Tekortgedaan	Wild
Wanhopig	Apathisch	Op de proef	Opstandig	Agressief	Onvoldaan
Melancholisch	Teleurgesteld	gesteld	Zenuwachtig	Kwaad	Strijdlustig
Ontdaan	Uitgeput	Verworpen		Boos	
Vernederd					

HM 10. Reglementering: op uitstap in het bos of park

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest hebt u geen toestemming nodig voor een uitstap met uw leerlingen in de parken, groene ruimten of bossen. Het kan echter geen kwaad om de bewaker (in sommige gevallen ook animator) van het park of bos op de hoogte te houden indien u op die plaats regelmatig activiteiten zal organiseren. Het secretariaat Afdeling Groene Ruimten van Leefmilieu Brussel kan u in contact brengen met de juiste park- of bosbewaker (secretariatdev@leefmilieu.brussels of 02 775 77 70).

Bij het organiseren van een buitenactiviteit in een park of bos van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn er wel een aantal regels/aanbevelingen te respecteren:

- Er mag niets worden geplukt. Indien u de leerlingen natuurlijke materialen wil laten verzamelen voor een activiteit, moeten die reeds afgevallen of op de grond te vinden zijn. Bomen mogen ook niet worden beschadigd, dus vraag de leerlingen om er voorzichtig mee om te gaan. Het zijn ten slotte ook levende wezens die ons een wonderlijke dienst van luchtzuivering bezorgen.
- In de reservaten of de beschermde gebieden (waar bepaalde delen van het Zoniënwoud toe behoren), mag er niet van de afgebakende wegen worden afgeweken. In alle andere bossen (en de niet-beschermde delen van het Zoniënwoud) is het niet verboden, maar wordt het wel afgeraden. Wees in de reservaten en beschermde gebieden bovendien zo stil mogelijk om de fauna niet te storen.
- Vuur maken is overal verboden en afval mag niet worden achter gelaten.

In het Zoniënwoud zijn er vijf speelzones aangelegd waar uw leerlingen wel in volle vrijheid mogen bewegen en spelen. Bekijk op de website van [Leefmilieu Brussel](#) > Groene ruimten en biodiversiteit > Het Zoniënwoud > Speelzones waar die zich bevinden.

Op de applicatie of website [BrusselsGardens](#) vindt u zeer nuttige informatie over de groene ruimten van Brussel: soort groene ruimte, de geschiedenis, de aanwezige fauna en flora, de uitrusting (zoals didactische ruimtes, picknicktafels, enz.), praktische info, ... Bovendien kan u er via een filterfunctie de gewenste criteria (ook ligging) aanduiden, waarna u tussen de verschillende voorgestelde groene ruimten kan kiezen.

HM11. De regels om een regel op te stellen

Geïnspireerd op de opleiding “Preventie en beheer van conflicten met kinderen en adolescenten” van de Université de Paix.

Bij een uitstap met de klas is het belangrijk dat u regels opstelt, zodat de uitstap veilig en aangenaam verloopt. Wel is het aanbevolen om niet te veel regels in te voeren, want dat is slecht voor de sfeer. Zorg er wel voor dat de regels correct en consequent worden toegepast.

U kunt de regels zelf opstellen of dat met uw leerlingen doen. Een voorbeeld: hoe kunnen we samen een oplossing vinden om niet op de vingers getikt te worden?

Bij het opstellen van een regel moet u zich houden aan de volgende 6 punten. De regel moet:

- duidelijk zijn (de kinderen moeten de regel begrijpen en de zin ervan inzien),
- bekend zijn bij iedereen,
- concreet zijn en dus het gewenste gedrag beschrijven,
- constant zijn (altijd geldig),
- eerlijk zijn en dus voor iedereen gelden (geen lievelingetjes onder de leerlingen enerzijds en anderzijds geldt de regel ook voor de volwassenen),
- consequent zijn (er gebeurt iets als de regel wordt overtreden).

Een regel zonder consequenties zal niet worden gerespecteerd. De consequenties:

- moeten voldoende onprettig zijn voor het kind,
- moeten gradueel zijn, d.w.z. dat de consequenties zwaarder worden in functie van de omstandigheden en de herhaling van de overtreding,
- moeten gefocust zijn op de handeling, niet op het kind,
- moeten een logisch verband houden met de handeling. Idealiter gaan de consequenties gepaard met een oplossing of herstel.

Verder nog enkele aanvullende punten:

- Het is beter om de regel positief uit te drukken, zodat het kind het verwachte gedrag begrijpt,
- De regel kan met de tijd evolueren als blijkt dat hij moeilijk toepasbaar is of niet langer realistisch is.

Voorbeelden van regels:

- “Wanneer je in de natuur bent, moet je altijd een volwassene kunnen zien. Als je de regel de eerste keer niet naleeft, wordt de regel herhaald en toegelicht. Leef je de regel een tweede keer niet na, dan moet je 10 minuten dichtbij de volwassene blijven.”
- “In de buurt van het houtvuur, in de zone die op de grond met boomtakken is afgebakend, wandel je rustig. Als je de regel de eerste keer niet naleeft, word je uit het gedeelte met het vuur gehaald en wordt de regel herhaald en toegelicht.”

Bepaalde regels kunnen soepeler worden toegepast, bijvoorbeeld wanneer overtreding van de regel niet gevaarlijk is voor het kind of voor de anderen en meer te maken heeft met gewoonten die structuur verlenen aan bepaalde momenten op de dag (“Eten wanneer iedereen zit”, “Plassen voor of na, maar niet tijdens het eten” ...).

“De verkenning van de omgeving kan een onafgebroken, stimulerend proces zijn, zowel voor de leerlingen als de leerkrachten en overige leden van de gemeenschap. Men stelt zich open voor de omgeving met een nieuwe blik die verkenning en ontdekking in de hand werkt.”

Lucie Sauvé

Hoofdstuk 3: Relaties

Met de klas naar buiten gaan is in feite afstappen van de gebruikelijke schoolomgeving. Het is onderwijzen op een onconventionele manier in vergelijking met de wijd verspreide praktijken.

Om begrepen te worden en te worden gesteund in uw opzet, kan je best aandacht besteden aan de relaties met de directie, de collega's en de ouders van de leerlingen.

Communicatie, het verhelderen van de opzet en doelen, vertrouwen en betrokkenheid zijn de sleutelwoorden van dit hoofdstuk!

V19. Welke samenwerking met de directie?

Het is de schooldirectie die de pedagogische en administratieve verantwoordelijkheid van het etablissement draagt en die fungeert als schakel tussen de leerkrachten en de ouders. In dit opzicht dient het onderwerp van regelmatige uitstappen bij de directie te worden aangekaart.

Als de directie zich weifelend opstelt, gaat u best geleidelijk aan te werk:

- start met twee uitstappen in de buurt van de school, waarvoor weinig middelen zijn vereist. Zulke uitstappen vergen geen toestemming van de inspectie, belangrijke administratieve stappen of transport (en dus geen kosten!),
- nodig de directie uit op een uitstap (of in de klas wanneer de kinderen uitleg geven over hun project),
- win de goedkeuring, steun en betrokkenheid van uw collega's,
- denk samen met de directie na over een haalbare frequentie voor uitstappen (één keer per maand, één keer om de twee maanden, ...),
- vraag een leerkracht of een natuurbegeleider te komen getuigen bij het team of de directie,
- identificeer alle 'ja, maar' en tracht ze te begrijpen. Sommige kunnen gemakkelijk worden verworpen... bijvoorbeeld door dit boek te raadplegen.

Jean-Marie: Als schooldirecteur verwacht ik louter van de leerkrachten dat ze me verwittigen wanneer ze het schoolgebouw verlaten. Ik sta erg positief tegenover uitstappen, maar eis ze niet van de leerkrachten. Dit jaar werkt de hele school rond 'Octofun' en de verschillende vormen van intelligentie. Ik merk dat deze pedagogie de leerkrachten ertoe aanzet na te denken en vaker naar buiten te gaan met hun klas, in het bijzonder om de naturalistische of lichamelijke-motorische intelligentie te ontwikkelen.

Anne-Chantal: De directie heeft met het project ingestemd en dat is al een grote stap! Dit project blijft bestaan en de directie is nu alvast overtuigd van het belang ervan dankzij de feedback van de ouders die staan te springen dat hun kind in de buitenlucht wordt onderwezen. De directie is aanwezig op iedere vergadering met de ouders.

Luana en Caroline: De directrice staat uitstappen en randactiviteiten in het kader van het project (verkoop van producten, enz.) toe. Ook verdedigt ze het project bij het schoolbestuur. Zo hebben we, met haar toestemming, aan de ouders gevraagd een jaarlijkse buskaart aan te schaffen voor de kinderen, die zo fier als een gieter zijn. Met deze kaart kunnen we overal naartoe en andere natuurplekjes verkennen.

Marie en Cathy: De directrice geeft ons 'carte blanche'. Wanneer ze ons, op uitnodiging van de kinderen, vergezelt, stelt ze vragen en neemt ze foto's. Het project is tevens een mooi visitekaartje voor de school.

Anne Du: Aanvankelijk kampten we met een gebrek aan geloofwaardigheid. Vastberaden namen we echter deel aan tal van gesprekken, interviews, het project voor wetenschappelijke oriëntatie van het ministerie van onderwijs, ... We wonnen de steun van de directie en de inspectie en konden daardoor ons project voortzetten.

V20. Welke relaties met de onderwijzende collega's?

Wanneer we regelmatig uitstappen doen, moeten we waakzaam zijn.

- In teamverband onderwijzen in de buitenlucht is nóg verrijkender! Zo kunnen successen worden gedeeld, kan er worden nagedacht over mogelijke verbeteringen en kunnen de opvattingen rond onderwijzen in de natuur evolueren, op basis van concrete situaties.
- Ouders dreigen een klas die uitstappen doet te vergelijken met die van een collega die geen uitstappen doet.
- Collega's zouden zich minderwaardig kunnen voelen 'omdat ze geen projecten doen'. Het mag niet op een wedstrijd uitdraaien.
- Collega's vragen om deel te nemen aan een uitstap heeft meer effect dan lange gesprekken. Dit schept de gelegenheid om ideeën uit te wisselen over deze methode, sterke punten te delen en punten ter verbetering te suggereren.

Bij Hulpmiddel 12 vindt u een korte vragenlijst om een debat uit te lokken binnen een onderwijsteam. Deze vragenlijst is gebaseerd op het model van psychologische testen en hoeft niet al te ernstig te worden genomen!^{HM12}

Denis: Er is een evolutie aan de gang qua uitstappen, want op bijeenkomsten met leerkrachten van andere scholen stelden we vast dat wij niet de enigen waren die ons aan dergelijke avonturen waagden en dat ze dezelfde moeilijkheden als ons tegenkwamen.

Cathy: Er is sprake van een samenwerking tussen de derde kleuterklas en mijn instapklasje. Dit is erg verrijkend voor beide klassen, want de kinderen nemen verantwoordelijkheid. Samen met mijn collega bereiden we in overleg het project voor.

Marie: Ik heb een les bijgewoond die mijn collega van de 3de kleuterklas in de buitenlucht heeft gegeven. Ik zou er inspiratie willen uithalen voor een uitje met de 1ste kleuterklas.

Denis: Ik ga alleen naar buiten of samen met mijn collega van een graad hoger. Het project is er gekomen toen een aantal van mijn collega's hun wens uitten een aantal dingen te verwezenlijken binnen de school, bijvoorbeeld de aanleg van een minimoestuin met de kleuters. Zo konden we ideeën uitwisselen met collega's die ook van de natuur houden.

Nathalie: Ik krijg langs alle kanten bijval: de steun en betrokkenheid van de ouders, het schoolhoofd en de collega's. Ik deed mijn eerste uitje samen met de kleuterbegeleidster en ik wist dat ik op de directrice en mijn collega's kon rekenen. Ik voel me gesteund.

V21. Welke relaties met de ouders?

De uitstappen in de natuur zijn ietwat bijzondere momenten wat de schoolwerking betreft en vergen enige bijval namens de ouders. Ze roepen vragen op rond het comfort van het kind, diens veiligheid, ontplooiing, leerprocessen... Het identificeren van de zorgen van de ouders om er een helder antwoord op te geven is een van de sleutels voor succes. Zie hier een aantal tips:

Gezamenlijk uitleg geven rond het project naar aanloop ervan ^{HM13}

Een vergadering met de ouders organiseren om uitleg te geven rond het project voor uitjes in de natuur.

Zo nodig externe betrokkenen uitnodigen.

- de voordelen van uitjes voor de kinderen verhelderen,
- het concrete verloop ervan omschrijven,
- er duidelijk op wijzen dat veiligheid centraal staat,
- de ouders betrekken bij het uitrusten van hun kinderen,
- en vooral, luisteren naar hun zorgen en hun vragen beantwoorden.

Geruststellen: niet alleen is de buitenomgeving niet gevaarlijker dan de speelplaats, maar ook bevordert ze de ontplooiing van het kind en dus diens leerprocessen!

Waar mogelijk de bijeenkomst afronden met een gezellig moment of dit moment inlassen tussen de presentatie van het project en het beantwoorden van de vragen.

Anne Du: Op onze eerste vergadering hebben we het project voorgesteld met behulp van foto's van een aantal uitjes. Vervolgens hebben we onze jaardoelstelling gepresenteerd en uitleg gegeven rond de concrete organisatie van een ochtend in de natuur. De directie was hierbij aanwezig. Nadien hebben we de vragen van de ouders op een groot bord genoteerd. Terwijl de directie een gezellig moment inlaste (aperitief en gesprek met de ouders), hebben wij de vragen gebundeld en onze antwoorden voorbereid. Aan het einde gebeurde er iets wonderbaarlijks: de ouders discussieerden onder elkaar over manieren om het project te steunen en ze reikten oplossingen aan voor problemen die door anderen werden aangekaart: vermoeidheid, regen, vervoer van materiaal, enz.

Anne Da: De ouders staan aan onze zijde. We hebben dit besproken op de oudervergadering en zolang we de kinderen niet per auto vervoeren, is het geen probleem. Ze geven ons 'carte blanche' om te genieten van momenten in de natuur.

Franck: De hinderpaal toen ik het project heb opgestart was het idee van het vuur. De ouders waren ongerust. Dankzij een vergadering, de bekwaamheid van de begeleiders en de invoering van een structuur om de ouders gerust te stellen, hebben we dit alles uitgeklaard en verdwenen hun zorgen als sneeuw voor de zon.

Jean-Marie: Ooit heeft een moeder geprotesteerd omdat haar dochter vuil naar huis was gekomen. Ik heb haar er louter aan herinnerd dat de leerkracht op voorhand had gewaarschuwd dat er een uitje plaatsvond en welke kleding gepast was. Dat terzijde heb ik nooit problemen gehad met ouders rond de uitjes. Ze zijn zelfs tamelijk enthousiast.

Regelmatig communiceren rond de belevenissen en evolutie van de kinderen

Bijvoorbeeld:

- Een vragenlijst afnemen, gevolgd door een bijeenkomst, om samen met de ouders de organisatie van de uitjes en de impact ervan op de leerlingen te evalueren. ^{HM13}
- Via verschillende kanalen communiceren, waardoor de belevenissen van de kinderen in de buitenlucht in kaart worden gebracht: tentoonstelling met foto's of panelen, blog, nieuwsbrief...
- Een afspraak regelen met de ouders die hierom vragen of wanneer er zich een probleem voordoet.

Anne Du: Aanvankelijk was het zowel voor de ouders als voor ons een grote première. We stonden ietwat weifelachtig tegenover de vrees van de ouders rond het leerproces en de overgang naar het eerste leerjaar. Zouden de kinderen het jaar daarop kunnen blijven neerzitten, zich kunnen concentreren? Zouden ze niet later leren schrijven? We hebben bijgevolg verschillende evaluaties gedaan en de balans opgemaakt, waarna we hen geleidelijk aan konden geruïststellen wat ons werk rond de leerprocessen betreft.

Ouders, voormalige ouders en grootouders erbij betrekken

Sommige leerkrachten betrekken zonder probleem de ouders bij het klasgebeuren, in het bijzonder om de uitjes te begeleiden. Anderen vermijden liever de verwarring tussen ouders-kinderen en volwassenen-leerlingen. Desgevallend kan er voor de begeleiding beroep worden gedaan op voormalige ouders of grootouders. Als de leerkracht door de jaren heen vertrouwensrelaties heeft opgebouwd met de ouders en als de desbetreffende ouders in het project geloven, is dit een uitgelezen kans om hen aan het project te laten bijdragen via nuttige rollen. ^{V14}

Luana: Ook voormalige ouders schieten me te hulp. Ze zijn enigszins op de hoogte van het project en alles eromheen. Ik probeer hen steeds op de hoogte te houden, zodat ze niet "als een tang op een varken zouden slaan".

Virginie: We hebben een fantastisch oudercomité, dat het project tot op de bodem steunt. Het is het comité dat de verzamelhoek gaat inrichten. De ouders zetten zich er echt voor in. Er zijn niet meer afwezig op de dagen van de uitjes en de ouders kleden de kinderen op gepaste wijze. Ook zo geven ze blij van hun steun.

V22. En welke wetgeving is aan de orde?

Voor een klasuitstap is enkel de toestemming van de directie een absolute noodzaak, want die wordt ook als verantwoordelijke aangesteld. Het is natuurlijk aangeraden om de ouders te verwittigen, zeker wanneer aangepaste kleding nodig is om de leerlingen beter te beschermen tegen de kou of regen.

HM 12 - Scenario's rond uitstappen in de natuur. Wat voor leerkracht bent u?

Hoe ervaart u als leerkracht de uitstappen in de natuur? Welke voorstellingen heeft u ervan? Deze scenario's (uit de praktijkervaring van leerkrachten) bieden de gelegenheid om er – in teamverband en met een vleugje humor – bij stil te staan. Deze korte test heeft geen enkele wetenschappelijke waarde en dient louter om een discussie uit te lokken rond uw standpunt als leerkracht.

Hoe te gebruiken?

Wanneer we met een situatie worden geconfronteerd, reageren we meestal volgens onze professionele routine en hebben we te weinig tijd om andere mogelijke handswijzen te overwegen. Lees de onderstaande scenario's en kies de antwoorden die het best aansluiten bij uw eigen reactie. Uw antwoorden onthullen uw overheersend profiel.

Deel dit profiel met uw collega's... en maak een beetje lol!

Buig u vervolgens opnieuw over ieder scenario en noteer de vragen die ze bij iedereen oproepen.

Tracht vervolgens in teamverband een gezamenlijk antwoord te formuleren. Wees genuanceerd en creatief!

Opgelet: de antwoorden van deze test zijn zeer typisch of zelfs karikaturaal.

Scenario's rond uitstappen in de natuur...

Legende: #=laars; o=paraplu ↑ ; *=vergrootglas

Vandaag vindt onze eerste uitstap met de klas plaats. Wat een pech, het regent en het is koud. Lena is haar jas vergeten en de dikke teen van Milo komt uit zijn laars piepen.

1. Zo kunnen we niet naar buiten. Dat komt goed uit, want ik had er zelf ook niet echt zin in. De uitstap wordt afgelast. → *
2. Het is niet erg, er liggen altijd kleren te slingeren in de refter. We rusten de twee kinderen uit en hup, samen naar buiten! → #
3. Het spijt me voor deze twee slecht uitgeruste leerlingen. Ik had hen gewaarschuwd. We gaan samen buiten, los van de situatie. Dit zal hen leren. → o

Op het bospad rapen Mathias en Tim stukken hout op, waarna ze zich ridders wanen.

1. Spelen met stukken hout? Geen sprake van! Dat is veel te gevaarlijk. → *
2. Ik laat hen doen totdat een van de twee zich pijn doet. Dit zal dienen ter illustratie voor de uitdrukking "Van malle vallen". → o
3. Ik moedig hen aan en leg hen een aantal regels uit. Ik ben dol op schermen en ridderspelen. Steekspelen zijn mijn dada! → #

Plots begint Leander te schreeuwen. Er zit een wandluis op de kraag van zijn jasje.

1. Jakkas, ik haat die beesten. Wie wilt ze pletten en er komaf mee maken? → *
2. Ik haal mijn vergrootglasdoos boven en steek de wandluis erin. Ik roep de rest van de groep bijeen om dit insect met camouflagereacties te komen bewonderen. Wie durft haar vastnemen? → #
3. Ik schud aan het jasje, zodat de wandluis eraf valt. Ietwat geërgerd leg ik dit kind uit dat wandluizen geen vlieg kwaad doen en dat hij zo hard niet hoeft te schreeuwen. → o

Als we net in het bos zijn aangekomen, zegt Elisa me dat ze kaka moet doen en dat het dringend is.

1. Ik laat de leerlingen met de activiteit starten en neem haar vervolgens mee naar een discreet plekje om in de natuur haar behoefte te doen. → o
2. Ze had naar de wc moeten gaan voordat we vertrokken. Ik vraag haar te wachten totdat we weer op school zijn. → *
3. Ik roep iedereen samen en maak van de gelegenheid gebruik om de verschillende strategieën te bespreken om in het bos kaka te doen. Nadien zondert Elisa zich af om in haar eentje haar behoefte te doen. → #

Een paar leerlingen willen graag verstoppertje spelen.

1. Ok, ik zal tellen. → #
2. Daar is geen sprake van en ook geen andere spelletjes. Vandaag leren we de woordenschat rond champignons.
→ *
3. Oh jeetje, het zit me niet lekker om verstoppertje te spelen in dit grote bos. Ik stel hen voor verstoppertje te spelen in het park van de school bij onze terugkeer. Daar is de ruimte tenminste duidelijk afgebakend. → o

Vandaag gaan we leren meten. U vraagt de leerlingen om in groepjes de dikste boom te vinden. Ze mogen hiervoor verschillende instrumenten gebruiken. Sommige groepjes blijven dichtbij hun lievelingsboom, andere groepjes denken de dikste te hebben gevonden zonder er andere op te meten, een van de groepjes is uit uw gezichtsveld 'verdwenen' in haar zoektocht naar de dikste boom en het laatste groepje observeert de beestjes op een eikenschors...

1. Het is duidelijk te stresserend om buiten wiskundige activiteiten te doen. U gaat er in de klas weer mee aan de slag. → *
2. U besluit eerst wat tijd uit te trekken om de omgeving te verkennen en hun nieuwsgierigheid op te wekken. U gaat van start met de metingen zodra de leerlingen er klaar voor zijn. → #
3. U kent de rollen toe binnen de groepjes (een leerling die de metingen noteert, een andere leerling die de instrumenten gebruikt en een derde leerling die de boom uitkiest. Er wordt voortdurend van rol gewisseld). → o

Profielen:

U hebt voornamelijk # → U hecht het meeste belang aan autonomie, ontdekkingen en het plezier om buiten te vertoeven. U hebt baat bij hoofdstuk 1.

U hebt voornamelijk o → U wilt voornamelijk een evenwicht vinden tussen plezier en leren. In hoofdstuk 4 vindt u nieuwe ideeën.

U hebt voornamelijk * → De veiligheid van allen staat in uw ogen voorop. Aarzel niet u te laten begeleiden door een natuurgids of -vormingswerker om er met uw leerlingen op uit te trekken. U hebt baat bij hoofdstuk 2.

HM 13 - Communicatie over het project, houding van de leerkracht en bijval van de ouders

Om de ouders aan te moedigen het project goed te keuren, moet er worden ingespeeld op hun behoeften en op die van hun kind, dat in hun ogen in eerste instantie HUN kind is, en GEEN leerling.

Bij het Maslow-model worden de behoeften gerangschikt volgens 5 niveaus:

Niveau 1 en 2 (fysiologische behoeften en behoefte aan veiligheid)

Het doel is om gerust te stellen met behulp van het raamwerk en concrete antwoorden op de vragen van de ouders.

Pistes: oudervergadering, een-op-een-gesprekken, getuigenissen van ouders van de voorgaande jaren, ...

Niveau 3 (behoefte om ergens bij te horen en relaties aan te knopen)

Het doel is om ontmoetingsmomenten in te lassen, partnerschappen te creëren binnen het project, een 'gemeenschap' op te richten.

Pistes: regelmatige brieven, blog, opendeurdagen, oproep aan de ouders om te helpen een bossofa te plaatsen, om materiaal te verzamelen, ...

Niveau 4 (behoefte aan respect en erkenning)

Het doel is om ieders rol binnen het project te herkennen, de bijdrage van de ouders te definiëren, te bedanken, de inzet en leerprocessen van de leerlingen te prijzen, ...

Pistes: leefschrift van het kind, klasschrift, bedankingsbrief, regelmatige informele gesprekken, vooruitgangsboom van ieder kind, observatiefiche (zie hulpmiddel 3), ...

Niveau 5 (behoefte aan ontplooiing)

Het doel is het succes van het project te vieren.

Pistes: tentoonstelling rond het project, feest in de natuur, 'opendeurochtend', uitreiking van een brevet of diploma voor boskinderen aan elk kind, opgenomen getuigenissen van de kinderen: "zo werd ik groot, hier ben ik fier op, ...", videofragmenten over het project, ...

Tijdens een bijeenkomst of een gesprek met de ouders zijn bepaalde houdingen gunstig voor een goede samenwerking tussen de ouders. Andere houdingen hebben dan weer onwenselijke gevolgen.

Zes Gunstige houdingen

Oprechtheid: zichzelf blijven in een relatie. Dit houdt in:

- samenhang tussen wat de leerkracht zegt, denkt en voelt. De toewijding en het enthousiasme van de leerkracht ten aanzien van het project moeten openlijk worden getoond;
- een relatie vanuit de erkenning van zijn eigen gevoelens en de oorsprong ervan (doch zonder deze per se naar de ouders toe te uiten). Zo voorkomt men relaties vanuit een verdedigende houding.

Respect: dit is het vermogen om te geloven in de competenties van anderen en de eigen competenties. Ook horen uiteenlopende standpunten als een rijkdom te worden beschouwd.

Als dit respect wordt geuit, wordt de betrokkenheid van de ouders bevorderd.

Specificiteit: precisie en het steunen op waarneembare feiten.

Geen onpersoonlijke voornaamwoorden gebruiken, noch de bijwoorden nooit, overal, altijd, middelmatig, ...

De ouders vragen aan te geven waar en wanneer ze wat ze beweren hebben opgemerkt.

Directheid: het vermogen de feedback van de ouders in verband te brengen met wat er op school gebeurt en met de aangekaarte problemen. Hiermee wordt het verband gelegd tussen wat er thuis en op school wordt beleefd. Waak erover dat er tijdens het gesprek niet wordt afgedwaald naar feiten of geruchten 'van elders'.

Empathie: hierbij verplaatst men zich in het referentiekader van anderen om inzicht te verwerven in wat ze communiceren en hoe ze dit communiceren. Empathie onderscheidt zich van sympathie, waarbij genegenheid wordt getoond ("Ik leef met u mee, ik sta aan uw zijde, ik steun u"). Door eerder empathie dan sympathie aan de dag te leggen, waarborgt u uw status als professional terwijl u aan de criteria van de ouders voldoet. Ook wordt er nagedacht over wat hen zou kunnen remmen. Kortom, u mag geen ouder EN leerkracht tegelijk zijn of zeggen "in uw plaats...".

Actief luisteren: dit vertaalt zich in non-verbaal gedrag (gerichtheid op de persoon, blikken die elkaar kruisen, knikken, ...), het nemen van nota's en het herformuleren.

HM 14 - Brief aan de ouders: “We hechten belang aan uw mening!”

Na een aantal uitstappen is het zinvol om feedback te vergaren over de indrukken van de ouders en bijval in de hand te werken. Zie hier een voorbeeld van een brief en een vragenlijst in de loop van een project met als doel te peilen naar hun mening over de activiteiten in de buitenlucht en over hun kind.

Beste ouders,

Sinds een maand krijgt uw kind af en toe buiten les. Het moment is aangebroken een eerste balans op te maken van deze zeer verrijkende ervaring. Daarom zullen we elkaar ontmoeten op ... .. om ... uur.

Om uw feedback te vergaren, vragen we u deze vragenlijst in te vullen en ons voor .....terug te bezorgen.

Uw meningen zijn van belang: ze helpen ons de vergadering zo goed mogelijk te structureren en uw vragen te beantwoorden.

Wat vertelt uw kind? Kunt u ons een positieve ervaring citeren die uw kind u thuis heeft verteld over de uitstappen? (iets dat hij/zij erg leuk vond, een moment dat hij/zij zich herinnert, verwondering, een succes waarover hij/zij fier is ...)	
Welke angsten heeft uw kind geuit?	
Met welke angsten kampt u in dit stadium van het project?	
Welke evoluties neemt u waar bij uw kind?	<ul style="list-style-type: none"> • respect voor de natuur: • taalgebruik: • op fysiek vlak (bewegingen, gebaren, kracht, uithoudingsvermogen): • andere:
We merken dat de leerlingen minder vermoeid zijn dan tijdens de eerste weken. Lijkt uw kind u minder vermoeid dan voor de start van de uitstappen?	JA - NEE Zou u een schatting kunnen maken van het aantal uren slaap? Hij/zij gaat naar bed rond ... en staat op rond ...
Welke twee vragen zou u ons willen stellen?	1. 2.

“Ik heb mijn standpunt gevormd en daar blijf ik bij: in de keiharde race die onze kinderen op heden ervaren, geboeid door het leven in bedrieglijke vorm en in de werkelijkheid, blijft de ontdekking van het plezier om te leren de grondslag van iedere opvoeding”.

Philippe Meirieu

Hoofdstuk 4: Leermethodiek

In de open lucht lesgeven. De natuur gebruiken als rijke bron van leermateriaal, en inspelen op de diverse situaties die ze de leraar biedt.

In de natuur interdisciplinaire leeractiviteiten opzetten en werken aan de globale ontwikkeling van de kinderen.

Dat zijn de uitdagingen! Op een plezierige wijze nieuwe dingen leren, verbanden leggen met het lesprogramma, zo goed mogelijk gebruikmaken van de uitstapjes, de kennis structureren en de opleiding evalueren – dat staat in dit hoofdstuk op het menu.

V23. Wat zijn de voordelen voor het leerproces?

Meerdere onderwijskundige onderzoeken hebben aangetoond dat onderwijsprogramma's in de natuur een gunstige impact hebben op de leerlingen en op hun leerresultaten. Deze onderzoeken bevestigen de waarnemingen in het veld. **HM15 V4**

Motivatie

Regelmatig in de natuur lesgeven zorgt voor gemotiveerdere leerlingen en leraars. De behandelde onderwerpen spreken meer aan en de leerlingen voelen zich betrokken.

Anne-Sophie: De leerlingen zijn enthousiast, vrolijk, opgewonden, ongeduldig, ze stellen vragen ...

Isabelle C: Wanneer ze buiten zijn, luisteren leerlingen aandachtiger, ze volgen aanwijzingen op, doen wat er wordt gevraagd. Ze zijn er helemaal bij betrokken. Ik zie dat ze met plezier leren. Degenen die minder "schoolgericht" zijn, hoef je niet meer extra te motiveren.

Sociale vaardigheden

Leraars stellen ook vast dat de leer- en sociale houding verbetert. Dit lesklimaat komt het leerproces van iedereen ten goede.

Anne Du: Leerlingen worden steeds nieuwsgieriger en alerter. Ze drukken zich duidelijker uit en analyseren beter. Ze zijn ontdekkingsreizigers, avonturiers met aandacht voor elk detail.

Leerproces

De activiteiten leveren beter begrip op van wiskunde, een betere focus, een betere taalbeheersing, want de concepten worden aan reële ervaringen gekoppeld. Voorwaarde is wel dat ze in de loop van de uitstapjes en in de communicatie worden herhaald en verankerd.

Rémy: De leerlingen zeiden: "Vroeger werd er met stenen hout gesneden". We zijn dus zelf gaan testen of dat doenlijk was of niet. Ik ga veel meer uit van wat de kinderen zelf aandragen: ik schrijf hun vragen op en we doen minionderzoekjes. Met dit type werk haal ik alles uit de uitstapjes wat er uit te halen valt.

Virginie: De leerlingen zijn zeer gemotiveerd, niet alleen door het uitstapje zelf, maar ze willen ook kunnen uitleggen wat ze hebben ontdekt en hebben belangstelling voor de onderwerpen die ik aan de uitstapjes koppel.

Christian: Een tijdje geleden kwamen we huiszwaluwnesten met jongen tegen. Ze waren een groot aantal, dus we hebben ze geteld. Op rekenvlak is dat een heel leuk idee. Ze zaten bovendien mooi op een rijtje: een echt telraam!

V24. Welke schoolvakken zijn geschikt om buiten te leren?

De natuur is niet alleen een plek waar je de natuur zelf leert kennen. Ze dient ook als lesmateriaal voor andere onderwerpen, en ze biedt leersituaties die bij het lesprogramma aansluiten. Je kunt met eender welk schoolvak werken. Buiten leren is bijzonder geschikt voor het aanleren een groot aantal noties. Bovendien leren kinderen interdisciplinair te werken door actief problemen op te lossen. **HM17**

Fabienne: Ik vind het leuk om dingen op te zetten, voor even of voor langere duur, met elementen uit de natuur. Dat kan in alle domeinen: wiskunde, taal, kunst ... In de natuur kun je overal mee aan de slag. In elk seizoen, op elk moment.

Wiskunde

De natuur is een goudmijn voor meetoefeningen: afstanden en afmetingen schatten en die met conventionele of onconventionele meetinstrumenten controleren, proporties ontdekken, werken met verhoudingen en percentages ...

In de natuur kun je gegevens klasseren en verwerken, en jongere kinderen kunnen er leren tellen.

Anne Du: Ik vraag ze om zes takken op lengte te sorteren, en ik zie dat kinderen leren een basismaatstaf te gebruiken. In het klaslokaal is dat te gemakkelijk; buiten is het "echt".

Denis: Tijdens een uitstapje naar de citadel van Namen liet onze begeleider meerdere stadsplattegronden zien, op kaarten die op de grond werden neergelegd. Die kaarten hadden verschillende schalen. Dat kwam goed uit, want dat was een van de noties die ik met de kinderen wilde bespreken. Terug in het klaslokaal ben ik dus op dat uitstapje teruggekomen om meer te vertellen over kaarten en schalen. Ik liet de kinderen ook aan de hand van verschillende kaarten de afstand berekenen die we tijdens dit uitstapje hadden afgelegd, en ze ontdekten dat het traject in kilometers steeds hetzelfde was.

Caroline: Ik vroeg de kinderen een dubbele tabel in te vullen om de gevonden boombladeren te klasseren. Er waren twee criteria: de vorm van de bladeren en de randen ervan.

Chantal: De kinderen hebben eikels verzameld en hebben daarmee leren tellen van tien tot twintig en verder. Ze hebben de eikels in groepjes van tien verdeeld. Dit is nu een natuurlijk materiaal waar we in de klas elke dag mee werken.

Andere voorbeelden:

- een bepaalde afstand afleggen en dat aan den lijve ondervinden;
- op zoek gaan naar de dikste boom;
- de omgeving in cijfers weergeven: het boombestand en de grootte van de bomen, de temperatuur op verschillende hoogten van een heuvel, de hellingshoek berekenen met een waterpas enz.;
- de inhoud van objecten schatten en vervolgens testen (een natte vloer is geen probleem: je bent buiten!);
- met stenen een lijn van een meter maken;
- stenen verzamelen tot je een kilo hebt;

- een kubieke meter hout bij elkaar brengen;
- een vierkante meter afbakenen en de bodem daarbinnen onderzoeken of het aantal bloemsoorten tellen;
- schatten hoeveel boombladeren je nodig hebt om een vierkante meter te bedekken;
- de lengte van tien takken of het oppervlak van vijf bladeren vergelijken;
- de symmetrische assen van bloemen of insecten observeren;
- het menu van een nachtelijke roofvogel of een vos bekijken;
- berekenen hoeveel knaagdieren een uilenpaar in een jaar tijd eet ...

Taal

Uitstappen zijn zeer nuttig voor de ontwikkeling van de taal, voornamelijk mondeling, maar ook schriftelijk. De woordenschat wordt erdoor verrijkt en leerlingen krijgen de kans te communiceren over hun gemeenschappelijke ervaring. Ze hebben heel wat te vertellen! De leraar bepaalt hoe het verhaal in een sociale context wordt geplaatst om zo de betekenis van de activiteit te versterken: een verhaal wordt altijd geschreven met een bepaalde intentie.

Anne-Chantal: Ik stel altijd een verslag op met de kinderen. Dat geef ik door aan de begeleiders en ik neem ze ook op in het schoolschrift van de kinderen.

Christian: In een bos waar we voor de tweede of derde keer heen gingen, vonden we een pluim. De pluim werd omgedoopt tot een Indiaans opperhoofd dat begon te praten. Zodra ik begon, haakten de kinderen erop aan en ontwikkelde het verhaal van het Indiaans opperhoofd zich. Iedereen voegde er een stukje aan toe.

Luana: Ik heb een schrift voor spontane schrijfsels; veel kinderen schrijven daarin. Hebben ze geen ideeën, dan kunnen ze inspiratie opdoen in een ideeënbestand. Maar veel kinderen hebben volop spontane ideeën die voortkomen uit de buitenactiviteiten. Sommigen lezen hun verhalen voor in de klas, anderen willen niet dat ik ze verbeter. Ik laat ze begaan, want dit is een vrij schrijfschrift: het gaat erom dat ze in vrijheid met hun woorden aan de slag kunnen.

Andere voorbeelden:

- wetenschappelijke teksten lezen om vragen van leerlingen te beantwoorden;
- op etiketten alle nieuwe woorden opschrijven die tijdens het uitstapje zijn geleerd en vervolgens in boeken op zoek gaan naar nog meer woorden omtrent de behandelde thema's. Vervolgens wordt die verzameling nieuwe woorden ingedeeld: per semantisch veld, per grammaticale categorie, per ideeënassociatie (mindmap), per familie, per identieke stam, voor- of achtervoegsel enz.;
- op basis van een lijst bijvoeglijke naamwoorden op zoek gaan naar elementen in de natuur die daarbij passen;
- (in gidsen) op zoek gaan naar bijvoeglijke naamwoorden om een paddenstoel, een bloem enz. te beschrijven;
- een lijst met literaire teksten over bomen samenstellen en die uitbreiden tijdens een bezoek aan de bibliotheek;
- vragen voorbereiden voor een referentiepersoon die de leerlingen gaan ontmoeten en vervolgens opschrijven wat de kinderen daarvan hebben opgestoken; ...

Wetenschappen en techniek

Natuurwetenschappen zijn het eerste waar men aan denkt bij een uitstap in de natuur. Voor een kennismaking met de wetenschap wordt de buitenwereld gebruikt als plek om te experimenteren, vragen te stellen, ontwikkelingen tussen twee uitstappen in te observeren en structuur te verlenen aan wat er wordt geleerd.

Zo leren de leerlingen verbanden te leggen tussen wat ze op wetenschappelijk gebied leren en de reële wereld. Hierdoor zijn ze beter in staat om hun wetenschappelijke kennis naar andere domeinen over te dragen.

Rémy: Door zuur op stenen te druppelen, hebben de kinderen geleerd dat marmer een vorm van kalksteen is, want de reactie was hetzelfde.

Isabelle G: Tijdens de activiteit "Wie eet wie in de vijver" hebben de leerlingen ontdekt wat voor diertjes er in de vijver leven en hoe de voedselkringloop daar in elkaar zit. Ze hebben een identiteitskaart opgezet. Ze leerden verbanden leggen door de ontdekte dieren te klasseren, we hebben de voedselpiramide geanalyseerd enz. Tijdens de volgende uitstap hebben we geleerd hoe de vijver aan voedsel komt. We hebben water ingezameld, het belang van biodiversiteit geleerd en de impact van vervuiling gezien. Zo konden we de balans opmaken van het voedslevenwicht en de stofcyclus.

Nathalie: Tijdens een uitstapje in het bos waar we vaak naartoe gaan, kwamen we enorme waterplassen tegen. Tijdens het volgende uitstapje, was daar niets meer van over. We namen er een foto van en de kinderen vroegen zich af hoe dit had kunnen gebeuren. We hebben het toen met de klas over verdamping gehad en we hebben een bord opgesteld. We hadden dat onderwerp eerder al besproken: ik had in de klas water laten verdampen, maar dat had helemaal geen indruk gemaakt. Er was geen water meer, nou en? Maar in het bos werd dat allemaal veel concreter. In dezelfde denktrant namen we 's morgens buiten een foto van de dauw. Later kwam ik daar in de klas op terug, aanhakend bij de al bestaande kennis van de waterkringloop.

Andere voorbeelden:

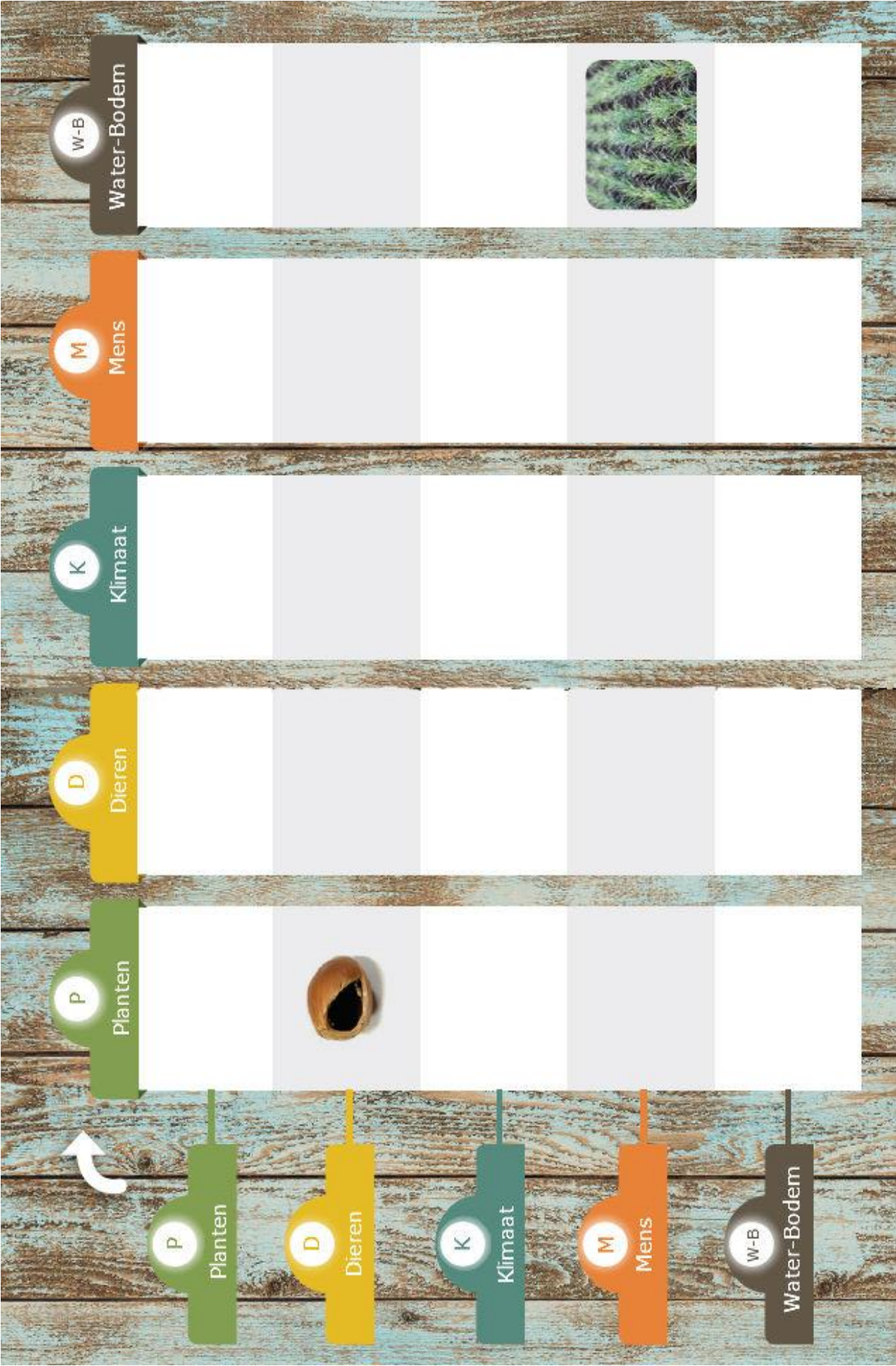
- Vraag de leerlingen na een schattenjacht in de natuur om elk tien vragen te stellen. Laat ze een vraag kiezen die hen interesseert en leer ze om onderzoek te doen en over het resultaat te communiceren;
- ontdekkingen indelen (zie de observatietabel hieronder)
- observatietekeningen leren maken;
- informatie verzamelen over de levenscycli van de aangetroffen levende wezens en daar tekeningen van maken;
- voedselketens in kaart brengen;
- determinatiesleutels leren gebruiken;
- elementen klasseren en identificeren volgens het criterium "levend/levenloos";
- experimenten en projecten uitvoeren rond het zaaien, planten, het maken van nestkasten voor insecten ...

De observatietabel: structurering op twee niveaus.

Terug in het klaslokaal worden de ontdekkingen van buiten gerangschikt in de tabel volgens de invloed van de verschillende categorieën in de rijen op de categorieën in de kolommen (let op de richting van het pijltje "heeft invloed op").

1. een hazelnoot die door een eekhoorn is opengemaakt: de dierenwereld heeft invloed op => de plantenwereld.
2. graafwerkzaamheden: de mens heeft invloed op => de bodem.

Met deze tabel kunnen de ontdekkingen worden gestructureerd en worden vooral ook de verbanden in beeld gebracht die binnen het ecosysteem bestaan. Bovendien kan in het klaslokaal of buiten eindeloos rond dit thema worden verder gewerkt. Ook kan dit de keuze van een onderzoeksthema voor de volgende uitstappen eenvoudiger maken.

Aardrijkskunde en geschiedenis

Een uitstap in de buitenomgeving is een uitstekende gelegenheid om herkenningspunten en ruimtelijke weergaven te leren gebruiken, landschapselementen te ontdekken en te leren over chronologie, de opeenvolging van de seizoenen, en de werking van het klimaat. Zo leert een kind informatie in de context van tijd en ruimte te plaatsen. Stuk voor stuk elementaire vaardigheden.

Isabelle C: Tijdens een narcissentocht hebben we onderweg foto's genomen. Later, in het klaslokaal, hebben we de route uitgetekend. We zijn van plan volgend jaar dezelfde route af te leggen: een terugkerende aardrijkskundeactiviteit.

Luana: Vaak laat ik de kinderen de plekken waar we zijn langsgelopen in chronologische volgorde plaatsen en er foto's aan koppelen.

Andere voorbeelden:

- tijdens elke uitstap foto's van dezelfde plekken nemen om een seizoenalbum te maken. In de lente en herfst extra veel foto's nemen;
- het landschap onderzoeken via kaders of bekertjes met gaten;^{HM17}
- na afloop van een uitstap het weer beschrijven;
- in een landschap op zoek gaan naar 10 verrassende elementen, 10 sporen van de mens ...
- luisteren naar natuurgeluiden in de omgeving en proberen vinden waar die vandaan komen.

Kunst

De natuur is een rijke inspiratiebron die je tot jezelf kan brengen en emoties kan oproepen. Tekenen, schilderen, beeldhouwen, kleuren en materialen met elkaar combineren en samenbrengen ... De wereld buiten biedt bijzonder veel diversiteit als het gaat om materialen en media om mee te werken.

De activiteiten kunnen vrij of begeleid plaatsvinden, collectief of individueel: de mogelijkheden zijn eindeloos.

Christian: Ik heb een voorliefde voor land art.

Nathalie: Op een winterdag zijn we naar buiten gegaan. De kinderen ontdekten toen een gat onderin een boomstam. Een vreemd soort gat, een beetje kronkelig van vorm. De verbeeldingskracht kreeg de overhand en meerdere kinderen zeiden dat dit een kabouterhuisje was. We hebben het toen gehad over dieren die een winterslaap houden, en daaruit trokken ze de conclusie dat de kabouter zich daarom niet liet zien: hij hield een winterslaap. De kinderen zijn toen het kabouterhuis gaan versieren. Ze maakten bootseersels van klei en staken natuurlijke objecten in de boom om die mooier te maken. Ze hebben bladkransen gemaakt en een paadje naar het gat gemaakt. Wanneer het ene kind de aandacht begon te verliezen, nam een ander kind het over. Ze zijn op zoek gegaan naar een naam, zonder resultaat. Ook later hebben we het nog over die kabouter gehad. We hebben tekeningen van hem gemaakt en een verhaal over hem geschreven. De volgende keer dat we bij die boom terugkwamen, was het al bijna lente. Tot hun verrassing troffen ze bij de boom een hut aan, en verderop nog een. Voor de kinderen was het duidelijk: de kabouter was uit zijn winterslaap gekomen en had als dank voor hun versierwerk een hut voor de kinderen gebouwd. Dat was pure magie, heel leuk!

Isabelle G: Ik stel mijn leerlingen een contemplatieve wandeling voor: een traject om alleen, in eigen tempo af te leggen. De tekeningen die de kinderen op basis van die wandeling hebben gemaakt, zijn heel persoonlijk, gebaseerd op hun eigen gevoel.

V25. Hoe maak je optimaal gebruik van uitstappen in de natuur?

Standpunt van de onderzoeker

“Pedagogen moeten geen wanhoop kweken. (...) Onze voorstelling van de natuur en het milieu zonder positieve belevenis – zuiver conceptueel, emotioneel, wanhopig – lijkt een recept voor een laag zelfbeeld en een toenemend gevoel van onmacht. Klinisch onderzoekers hebben vastgesteld dat gevoelens van onmacht worden veroorzaakt door gevoelens van wanhoop, depressie en vertwijfeling.”

E. Kelsey & R. Kool, Dealing with despair: The psychological implications of environmental issues. Third World Environmental Education Congress, Turijn, 2005. Geciteerd door Louis Espinassous, Besoin de Nature, Hesse 2014, p. 119.

Gebruikmaken van ontdekkingen doe je nog voordat je op stap gaat

Er zijn meerdere manieren om de klas op een educatieve natuuruitstap voor te bereiden:

- een doestelling vastleggen, een vraag stellen die moet worden beantwoord. Na enkele uitstappen kan dat een vraag zijn die uit een vorige uitstap naar voren is gekomen;
- het doel van de uitstap uitleggen;
- ingaan op enkele begrippen die tijdens de uitstap zullen worden toegepast;
- herinneringen bij de leerlingen naar boven brengen, terugverwijzen naar eerdere uitstappen.

Een andere mogelijkheid is helemaal niets voorbereiden en ruimte te laten voor spontaneïteit en onverwachte gebeurtenissen. Daar kan dan later op worden voortgebouwd. **V8 V10**

Anne Da: Vooraf zorg ik meestal voor een situatieschets. Soms vertel ik een verhaal (over de dassenjacht bijvoorbeeld, om vervolgens met de kinderen daslook te gaan plukken in het bos), soms geeft een leerling een presentatie (bijvoorbeeld over een bosje narcissen). De vondst wordt aan de klas getoond, het kind vertelt waar bijvoorbeeld deze bloemen te vinden zijn en we gaan met zijn allen op stap om bloemen te plukken. De dag nadien praten we na over de wandeling.

Rémy: Ik geef bijvoorbeeld les over het maken van kaarten op schaal. Voordat we vertrekken, vraag ik aan mijn leerlingen om een route van 5 km uit te stippelen. Zo passen we het werken op schaal en het maken van kaarten praktisch toe. Later leggen we het door de kinderen gekozen traject in werkelijkheid af. De kinderen moeten zich oriënteren aan de hand van herkenningspunten en zo van het ene punt naar het andere gaan. Terug in het klaslokaal vatten we samen wat we hebben gedaan en bekijken we enkele begrippen die voor problemen hebben gezorgd.

Esther: Voorafgaand aan de uitstap vertel ik de kinderen gewoon dat we naar het bos gaan, zonder verdere toelichting.

Emotionele ervaringen en kennisoverdracht: een mooie manier om te leren

Buiten wordt zo min mogelijk met "pen en papier" gewerkt om het directe contact met de natuur te stimuleren. Terug in het klaslokaal wordt van alle ontdekkingen gebruikgemaakt volgens het volgende schema:

- expressie van de ervaringen en de emoties;
- overzicht van de ontdekkingen, de belevenissen en de vragen: het is belangrijk om "sporen" van de uitstap te bewaren en te organiseren (foto's, teksten, tekeningen, mindmaps, video's ...);
- structuur verlenen aan de nieuwe kennis en knowhow binnen diverse vakken;
- communicatie: voor zichzelf, naar de klas toe, richting andere klassen, naar de ouders toe, richting het grote publiek. Communicatie is een leeractiviteit op zich (transversale vaardigheid) en neemt diverse vormen aan:
  - mondeling (radioreportage, waargebeurd of verzonnen verhaal ...);
  - schriftelijk (artikel voor een krant, affiche, identiteitskaart, samenvattende tekst, verslag ...);
  - multimedia (mindmap, videosequentie, fotoreportage ...);
  - kort (minispreekbeurt met zijn tweeën of in kleine groepjes, beschrijving van een levend wezen) of lang (boek, verhaal, website, wetenschappelijk schema ...).

Een open houding voor communicatie betekent dat kan worden gewerkt aan de taalbeheersing, aan de kennismaking met nieuwe vakken, aan wiskunde: de leerstof krijgt betekenis. Hoe socialer de communicatie, hoe meer er van de leerlingen wordt verwacht.

Denis: Na afloop van een uitstap, terug in de klas, vraag ik mijn leerlingen om een fiche in te vullen met 4 vragen:

Wat vond je leuk aan deze uitstap?

Wat vond je niet leuk?

Wat heb je voor nieuws geleerd?

Op welk(e) van de geleerde dingen wil je graag dieper ingaan?

Vervolgens bekijk ik hoe ik verder kan gaan met de onderwerpen waar de leerlingen meer over willen of moeten leren.

Caroline: Na afloop van een buitenactiviteit met de leerlingen stel ik een boomdiagram op. Ieder kind draagt een woord bij over wat het heeft beleefd, wat het heeft onthouden, welke dingen goed of minder goed zijn gegaan. We proberen die woorden onderling aan elkaar te verbinden en ontdekken zo welke woorden bij elkaar passen. Vervolgens bepaal ik rond welk thema we gaan werken: de onderlinge relaties tussen dieren, de plantenkringloop, of misschien samenwerking tussen de leerlingen.

Anne-Sophie: Na een uitstapje in het bos maken de leerlingen op school een vrije tekening over een activiteit. Zo worden ze herinnerd aan wat ze leuk vonden en wat hen is bijgebleven van die activiteit. Ze kunnen de techniek zelf kiezen: pastel/ecoline, potloden, viltstiften. Ze schrijven er een kort zinnetje bij, want dit zijn leerlingen van het eerste leerjaar. Dat levert een leuk boekje met herinneringen op waar we later nog over kunnen praten. Als iedereen klaar is, geven alle leerlingen een presentatie van hun tekeningen of hun boekje aan de rest van de klas.

V26. Hoe beoordeel ik de vooruitgang van de leerlingen? HM18 HM19

Standpunt van de onderzoeker

“Kinderen die buiten les hebben gehad, scoorden 27% beter en hadden ook meer zelfvertrouwen. Meer specifiek laat deze analyse zien dat leerlingen in het zesde leerjaar die een week lang buiten les hadden gehad, vooruitgang boekten op het vlak van samenwerking, sociale omgang, conflictoplossing en vooral ook gedrag en motivatie op school. “De positieve resultaten van deelname aan een les wetenschappen in de open lucht zijn indrukwekkend, vooral wanneer we de korte duur van het programma in aanmerking nemen”, merken de auteurs op.

America Institutes for Research, Effects of Outdoor Education: Programs for Children in California, Submitted to The California Department of Education, 31 januari 2005. Geciteerd in François Cardinal, Perdue sans la nature, Québec Amérique, 2010 p. 116.

Tijdens de uitstappen worden de relationele vaardigheden verder ontwikkeld, de zelfstandigheid en de nieuwsgierigheid nemen toe, en de kennis groeit en wordt gedeeld. V2 HM2

Leerkrachten kunnen de leervorderingen van de kinderen heel natuurlijk beoordelen door observatie en via groeps gesprekken over de activiteiten. Ook kan de leerlingen worden gevraagd zelf hun vorderingen en hun successen te evalueren. Op die manier neemt hun zelfkennis en hun zelfvertrouwen toe.

De nieuwe kennis wordt rechtstreeks ter plaatse toegepast, bijvoorbeeld doordat de leerkracht een overdrachtsactiviteit organiseert of doordat de leerlingen de informatie delen met hun ouders, met andere klassen, via een blog ...

Luana: In de klas hebben de leerlingen geleerd om boombladeren te identificeren aan de hand van een determinatiesleutel. Nadien zijn mijn collega en ik buiten nagegaan of ze het goed hadden begrepen en de sleutel goed toepasten.

Caroline: Ik organiseer activiteiten tussen leerlingen uit mijn klas en kinderen van de kleuterschool. Soms betrekken we ook de ouders erbij. Ik evalueer het geleerde: als de kinderen het aan hun ouders of aan kleinere kinderen kunnen uitleggen, weet ik dat ze hebben onthouden wat ze hebben geleerd.

Virginie en Cathy: We zijn in de winter speciaal op "spinnentocht" gegaan. Dat was prachtig, al die spinnenwebben in de zon. We hebben de webben geobserveerd en zijn toen met workshops aan de slag gegaan. We voeren niet echt een gestructureerde evaluatie uit, maar we weten dat ze het hebben onthouden, want we kijken elke week terug naar het uitstapje van de week daarvoor.

Anne Du: We hebben een schema opgezet om de vorderingen van de leerlingen in beeld te brengen. Ons schema omvat de volgende rubrieken: fysieke autonomie, relatie tot andere kinderen, psychomotorische ontwikkeling, taalbeheersing, respect voor de natuur. We vullen dit voor elk kind twee keer per jaar in, op verschillende momenten: we volgen de evolutie van elk kind individueel. Niet alle onderdelen van het schema worden op hetzelfde moment of voor elk kind geobserveerd.

HM15 - Leren in de natuur: onderzoekers aan het woord.

Een paar argumenten voor sceptici ...

In de Angelsaksische wereld wordt buiten leren (outdoor learning) heel serieus genomen. In de ogen van de politieke en academische leiders is dit een uitstekende methode om de leerresultaten van alle leerlingen te verbeteren. Daarnaast zien ze het ook als een strategie om ongelijkheid op school aan te pakken.

Daarom zijn meerdere onderzoeken gefinancierd om de positieve gevolgen, de aandachtspunten en de succesvoorwaarden in kaart te brengen.

De centrale rol van de leerkracht wordt bevestigd: als bezorger van de leermiddelen, als begeleider van de leerlingen in hun leerproces en als coach die iedereen aanmoedigt om vol te houden.

Het voornaamste onderzoek is uitgevoerd door een consortium van 10 onderwijsafdelingen in de VS¹⁰ en in Schotland, waar 'outdoor learning' een centrale methode vormt binnen het curriculum¹¹.

Ook wetenschappelijke tijdschriften besteden aandacht aan lesgeven in de natuur. Ze analyseren de impact op de ontwikkeling van de leerlingen, hun verhouding tot het leefmilieu, de kwaliteit van hun kennis en het niveau van hun sociale vaardigheden¹².

Kenmerken van effectieve voorzieningen

- Het milieu wordt beschouwd als een gelegenheid, een kader en een context waarbinnen de leerling kan leren, begeleid door leerkrachten.

- De onderwijsmethodes maken gebruik van het natuurlijke, sociale en culturele leefmilieu.

Afgezien van de diversiteit van de contexten en methodes zijn er ook constanten:

- samenhang tussen vakken
- concrete ervaringen op basis van probleemoplossing en projectactiviteiten (waaronder onderzoeksprojecten)
- meer gebruik van het onderwijsteam dan van externe partijen
- aanpassing aan de vaardigheden en bedrevenheden van elke leerling
- ontwikkeling van de kennis van het milieu, toegenomen waardering van de leefomgeving en de natuur rondom.

---

¹⁰SEER-onderzoek:

- Liebermann G.A. en Hoody L.L., 1998. Closing the Achievement Gap: Using The Environment as an Integrating Context for Learning, Report of the State Education and Environment Roundtable, 106 p. [http:// www.seer.org/pages/GAP.html](http://www.seer.org/pages/GAP.html)
- "The Effects of Environment-based Education on Student Achievement», January 2005 Conducted by the State Education and Environment Roundtable on behalf of the California Department of Education :</211><212<http://www.seer.org/pages/research/CSAPII2005.pdf>

¹¹ Schots ministerie van onderwijs, gedeelte gewijd aan outdoor learning:

<http://www.educationscotland.gov.uk/learningandteaching/approaches/outdoorlearning/index.asp>

¹² Er zijn casestudies gepubliceerd in het "[Journal of Adventure Education and Outdoor Learning](#)", het "[Journal of Environmental Education](#)" en het "[International Journal of Science and Environmental Education](#)".

Methodologie van het Amerikaanse onderzoek

Er zijn 40 scholen onderzocht, waaronder 15 basisscholen. Om de resultaten te vergelijken, zijn die scholen gekoppeld aan 'controlescholen' (waar niet aan 'outdoor learning' werd gedaan), waarbij scholen werden geselecteerd met gelijkaardige sociaaleconomische en etnische leerlingbestanden en andere gelijkaardige schooleigenschappen (grootte, samenstelling van de onderwijsteams). Om de effecten te meten, werden de leerlingen 8 jaar lang gevolgd, waarbij ze dezelfde gestandaardiseerde tests aflegden (type CEB of externe niet-certificerende evaluatie) voor wiskunde, natuurwetenschappen, leesvaardigheid en schrijfvaardigheid. De onderzoekers brachten de resultaten van interviews met 400 leerlingen en 250 leraars en 4 studies onder het ondersteunend personeel en de directies samen.

Algemene vaststellingen:

- betere scores voor de gestandaardiseerde tests
- beter gedrag en betere houding op school
- meer vertrouwen van de leerlingen in hun eigen vermogens

Vaststellingen inzake het lezen en schrijven van teksten:

- meer motivatie voor het lezen over door de leerlingen behandelde onderwerpen en voor het schrijven en uitdrukken van hun ideeën, omdat het over onderwerpen gaat die hen aangaan; meer inspanning (meer betrokkenheid bij de taken)
- meer opportuniteiten om met taal te werken: woordenschat, taalstructuren
- verbeterde communicatie: de woordenschat is groter en wordt beter beheerst, de leerlingen zijn beter in staat dingen aan hun klasgenoten en aan een publiek te presenteren en hen te overtuigen.

Een Engels onderzoek wijst uit dat de mentale beeldvorming van de leerlingen sterker ontwikkeld is in klassen waar regelmatig aan 'outdoor learning' wordt gedaan. Het belang van dit proces voor het leren lezen is nu aangetoond.

Vaststellingen over wiskunde

De leerlingen benaderen wiskunde als een hupmiddel om de wereld te begrijpen en niet als een reeks abstracte concepten. Ze maken gebruik van wiskunde om de relaties binnen de eco-sociosystemen waarbinnen ze leren te kwantificeren en te analyseren.

Een betere beheersing van wiskunde leidt tot gebruik van die kennis in andere vakken: economie, aardrijkskunde, natuurwetenschappen.

De bevroegde leerkrachten noemen ook het volgende:

- beter begrip van concepten en de lesinhoud,
- betere, zekerere beheersing van de eigen probleemoplossingsvaardigheden, vooral als het gaat om "authentieke" problemen,
- meer motivatie, want de behandelde problemen spreken de leerlingen aan, hebben zin in hun ogen; dit komt hun begrip van het nut van wiskunde in het dagelijks leven en voor hun studies ten goede.

Vaststellingen over de natuurwetenschappen

Net als de wiskunde benaderen de leerlingen de wetenschappen als hulpmiddelen om de wereld te begrijpen en niet als een reeks abstracte concepten. De leerlingen leggen meer verbanden tussen wat ze in de wetenschappen leren en de wereld om hen heen. Dit maakt dat ze beter in staat zijn hun wetenschappelijke kennis op andere domeinen over te dragen. De interdisciplinaire benadering is beter verankerd dankzij de actieve oplossing van wetenschappelijke problemen.

Vaststellingen inzake sociale wetenschappen

De bevroegde leerkrachten zijn het erover eens dat de leerlingen een groter vermogen hebben om banden te zien tussen individuen, gemeenschappen en samenlevingen, en dat ze beter inzicht hebben in historische, geografische en politieke contexten. Ze wijzen ook op een groter vermogen om burgerlijke processen toe te passen en te gebruiken.

Vaststellingen over andere vaardigheden:

- beter vermogen tot samenvatten, creatief denken, strategisch denken en anticiperen
- een geneigdheid om verder door te vragen
- verbeterd vermogen om in groepen te werken: de voorzieningen voor leren in de natuur helpen de leerlingen om hun eigen vaardigheden te ontdekken en die van anderen te waarderen
- meer respect: meer zorg voor anderen en meer zelfdiscipline
- toename van het gevoel deel uit te maken van een gemeenschap binnen een leefmilieu. Dit element kan als cultureel bepaald worden beschouwd, want de Angelsaksen hechten hier grote waarde aan.

Impact op de leerkracht

Uit de interviews komt een sterke toename van het enthousiasme en de betrokkenheid bij het eigen beroep naar voren, met een positief effect op de motivatie van de leerlingen (virtueuze cirkel).

- Wanneer een heel onderwijsteam warmloopt voor een project, komt dit de sfeer ten goede.
- De leerkracht heeft meer mogelijkheden om nieuwe onderwerpen te verkennen en met innovatieve strategieën te experimenteren, zichzelf professioneel te ontwikkelen en interdisciplinair te werken.
- De erkenning van de leerlingen voor de leraar neemt eveneens toe.

De onderzoekers wijzen ook op enkele andere gunstige factoren:

- een duurzaam toegepaste activiteit: ritme, duur, frequentie
- hiërarchische en administratieve ondersteuning,
- rekening houden met de angsten en fobieën van leerlingen door een veilig kader te scheppen waarin iedereen wordt gerespecteerd en een vertrouwensklimaat ontstaat,
- begeleiding door de directie, coördinatoren en adviseurs van de schooldistricten (pedagogische ondersteuning),
- samenwerking met experts (verenigingen enz.).

HM16 - Een methode om te leren in de natuur

Tips en ideeën voor activiteiten? Er zijn boeken en websites te over (zie HM3). Maar hoe organiseer je dat allemaal?

Om u te helpen uw eerste uitstapjes in de herfst te organiseren, vindt u hier een basis die iedereen met zijn ideeën voor activiteiten kan invullen. Dit is geïnspireerd op twee natuurpedagogen: Sarah Wauquiez (natuurkleuterschool in Zwitserland) en Joseph Cornell (ontdekken en leren in de natuur voor kinderen van 8-12 jaar in Engeland).

1. Vertrouwd raken met de natuur; een groep vormen; de kinderen enthousiast maken

De natuurlijke ruimte ontdekken en beleven aan de hand van onconventionele middelen, gebruikmakend van zintuigen die normaal weinig worden gebruikt, sociale, relationele activiteiten ontplooiën in de natuur.

Dankzij dit werk komen de kinderen nader tot elkaar en leren ze de natuur kennen, die vaak wordt gevreesd of onbekend is.

EIGEN IDEEËN VOOR ACTIVITEITEN:

.....
.....

2. De natuur ontdekken en verkennen

De aandacht vangen, de observatie van levende wezens en natuurlijke processen observeren. In deze stap is het fysieke deel van de activiteit van extra belang: wandelen, spelen, hardlopen, kruipen ... Via ludieke activiteiten worden ecologische concepten begrijpelijk gemaakt: kringlopen, onderlinge afhankelijkheid ...

EIGEN IDEEËN VOOR ACTIVITEITEN:

.....
.....

3. Diepgaande, rustgevende momenten beleven, direct en intens contact met de natuur

Een habitat ontdekken en analyseren, precieze metingen doen, een kunstwerk maken, iets kleins of stil en onverwachts bespieden, gedetailleerde tekeningen maken ...

EIGEN IDEEËN VOOR ACTIVITEITEN:

.....
.....

4. Ervaringen, observaties en vragen delen

De andere deelnemers vragen naar hun emoties, delen wat is verzameld of geobserveerd, een lijst met vragen opstellen om een onderzoeksboek samen te stellen enz.

Dit is ook het moment om een verhaal voor te lezen of te vertellen dat de verkenning afsluit.

EIGEN IDEEËN VOOR ACTIVITEITEN:

.....
.....

5. Herinneringen bewaren en ophalen

Aan de hand van foto's een verhaal vertellen (schriftelijk of mondeling), een persoonlijk logboek bijhouden (zoals een verkenner), classificatietabellen opstellen, informatie opzoeken

in boeken, tijdschriften of vragen stellen aan experts (via het internet of persoonlijk aan de natuurgids), de natuur "helpen": voedingsposten, insectenhotels, minivoorraden in potten, nestkastjes ....

EIGEN IDEEËN VOOR ACTIVITEITEN:

.....
.....

HM17 - Voorbeelden van leeractiviteiten

Hieronder volgen enkele voorbeelden van voorbereidende activiteiten die door leraren in het kader van het traject "Samen naar Buiten" zijn gerealiseerd. Dit zijn ingrediënten op basis waarvan leeractiviteiten in de natuur kunnen worden opgezet: het doel van de activiteit, de omgeving waarin de activiteit plaatsvindt, het benodigde materiaal, basisaanwijzingen, organisatie van de groepen, structuurideeën en ideeën om de activiteit buiten af te stemmen op de activiteiten in het klaslokaal. Ieder is vrij om zijn of haar eigen recept te bedenken, elk "ingrediënt" toe te spitsen en daarbij rekening te houden met de kenmerken van de klas en de natuur in de omgeving.

Voorbeelden voor verschillende leeftijdscategorieën

1. Mondelinge taalbeheersing

Doelstelling: ontwikkeling van de woordenschat
Duur / frequentie: 4x 1u (reistijd niet meegerekend)
Niveau: Kleuterschool
Locatie: Bos

Korte beschrijving van de gekozen locatie

Een zo sterk ontwikkeld mogelijk deel van het bos, zodat de verschillende seizoenen kunnen worden geobserveerd. Deze activiteit ontwikkelt zich mee met de seizoenen en wordt bij elke uitstap uitgevoerd.

Aanwijzingen voor de leerlingen tijdens de activiteit

- Herinnering aan de regels voor "uitstapjes in de natuur" en afbakening van de activiteitslocatie.
- Verzamel de groep rond een poster waarop de omtrek van een boom wordt weergegeven; de verschillende delen benoemen.
- Van bomen afkomstige objecten verzamelen, ze benoemen (ofwel geeft het kind de naam, ofwel leert de leerkracht een nieuw woord aan de leerlingen) en ze een plek geven op de boomomtrek.
- Een boom kiezen en die leren kennen via de zintuigen.
- Afdrukken maken met pastel, bladeren overtrekken met een potlood, vruchten en zaden maken van boetseerleij.

Materiaal

- Poster met de omtrek van een boom (op papier, stof, karton ...) zonder toelichting.
- Een mand om de boomschatten te verzamelen.
- Natuurtijdschriften om plaatjes uit te knippen.

Organisatie van de groepen (klassikaal, in tweetallen, wisselende workshops, individueel ...)

- Klassikaal: de poster observeren en ontdekken, aangevuld met plaatjes en objecten uit het bos.
- In tweetallen: schatten verzamelen in een stoffen zak.
- Individueel: een eigen boom kiezen (de leerkracht neemt foto's voor het schoolschrift en om de boom te bewaren).

Structuur: de vragen die men de kinderen stelt, de vorderingen die men schriftelijk bijhoudt, ...

- Na afloop van de activiteit: een "rondje nieuwe woorden" organiseren: elk kind noemt een nieuw geleerd woord. Dit rondje wordt vervolgens een tijdlang een dagelijks ritueel in de klas.
- Herinnering aan de nieuwe woordenschat, die naarmate de seizoenen elkaar opvolgen, wordt vergeleken: de leerkracht noteert de woorden en neemt foto's van de verzamelde objecten uit het bos.
- Documentatie: referentiebord met de boomontrek, verzameling woorden, plantenboek, foto's, notities ...
- Andere realisaties > afdrucken met pastel, geboetseerde objecten ...
- Naarmate de uitstapjes elkaar opvolgen: "Welke boom is jouw vriend? Hoe herken je hem? Wat maakt hij?"

Dingen om vooraf en achteraf in de klas te doen

Vooraf:

- Samen met de leerlingen de kaart "uitstapje in de natuur" + de zak "Samen naar Buiten" maken.
- Psychomotorisch spel tijdens de uitstap om vertrouwd te raken met de "schattenzak" voor tweetallen.
- Voorafgaand aan elk uitstapje: herhaling van de nieuw geleerde woorden over bomen: een "rondje nieuwe woorden".

Achteraf:

- Schoolschrift voor de klas.
- "Seizoensdozen" maken met foto's en schatten.
- De woordendoos aanvullen met nieuw vocabulaire.
- Memoryspel.
- Illustraties uitknippen waarin dieren vruchten, zaden enz. te zien zijn om op de boomontrek te plakken
- De kinderen opnemen die hun beleving/waarnemingen bij hun boom delen.

2.Landschappen verkennen met de 5 zintuigen

Duur / frequentie 6 x 30 minuten

Niveau 2,5 > 5 jaar, 6 > 8 jaar en zelfs 8 > 10 jaar

Locatie Platteland of bos

Korte beschrijving van de gekozen locatie

Platteland, bos met verschillende bomen, paden, beekje, muurtjes, open plek.

Aanwijzingen voor de leerlingen tijdens de activiteit

1. Gebruik het aangeboden materiaal en verken op je eigen manier het landschap.
2. Ga op zoek naar de voorgestelde texturen.
3. Ieder gaat opzoek naar 1 puzzelstukje; leg die stukjes samen en ga op zoek naar de plek op de foto.
4. Gebruik de spiegel in verschillende posities.

5. Ga op je rug liggen, luister naar de natuurgeluiden en bepaal waar ze vandaan komen.
6. Ruik via de koffiefilter aan verschillende dingen en bewaar ze in je geurenzak. Gebruik de stamper als je wilt.
7. Onder leiding: plukken + koken.
8. Pak 1 kader en neem 1 foto. Blinddoek je klasgenoot, laat hem/haar het te fotograferen object zien door de blinddoek weg te nemen en laat hem/haar dit vervolgens tekenen.

Materiaal

- Verrekijker, keukenpapierrollen, vergrootglazen.
- Een zak met objecten met verschillende texturen uit de natuur + enkele objecten die daar niet thuis horen.
- Puzzelstukje met foto.
- Spiegels
- Kaarten + potloden + plankjes
- Koffiefilters + touw of wol om die te sluiten + stampers + vijzel.
- Steelpan, olie, water, schuimspaan, rooster, lucifers, keukenpapier, bloem, poedersuiker
- Kader, blinddoek, papier, potloden.

Organisatie van de groepen (klassikaal, in tweetallen, wisselende workshops, individueel ...)

Observatiewerkshops:

- Observatie met verrekijker, keukenpapierrollen, vergrootglas.
- Aanraakparcours.
- Landschapspuzzel.
- Observatie met spiegels.
- Geluiden herkennen.
- Je eigen parfum maken.
- Koken in de natuur.
- Fototoestel.

Structuur: de vragen die men de kinderen stelt, de vorderingen die men schriftelijk bijhoudt, ...

Aan het begin van de activiteit: We gaan het landschap om ons heen leren waarnemen, alles wat we tijdens het uitstapje om ons heen hebben.

Tijdens de activiteit:

- Wijs iets nieuws aan, dan vertel ik je hoe het heet.
- Heb je alle texturen gevonden? Hoe weet je dat zeker?
- Heb je het landschap gevonden? Dankzij welke aanwijzingen?
- Prijs de kinderen bij elke ontdekking.

Na afloop van de activiteit:

- Hoe voel je je na deze activiteit? Wat vond je leuk?
- Het 5-zintuigen rondje: Wat heb je ervan geleerd? Wat is je lievelingsgeur?
- Welke foto vond je het leukst?

Dingen om vooraf en achteraf in de klas te doen

Vooraf:

- Bespreek met de kinderen wat ze verwachten te zullen tegenkomen
- Ga in op hun beleving, hun ervaring
- Praat met hen over eerdere uitstapjes.

Achteraf:

- Maquette: maak een miniatuurversie van het landschap met de verzamelde objecten.
- Uitdaging: breng een plek in beeld die aan al je behoeften voldoet.

- Mind Mapping (vooraf/achteraf) met alle woorden van de activiteit

Referentie

“Le blog de Monsieur Mathieu”

3. Kennismaken met maten en getallen

Duur / frequentie 6 x 30 minuten

Niveau 1ste en 2de leerjaar van de basisschool

Locatie Het bos en de weg ernaartoe

Korte beschrijving van de gekozen locatie

Een bos in de buurt van de school, een plek die de kinderen al kennen. Ze moeten de weg ernaartoe weten.

Aanwijzingen voor de leerlingen

tijdens de activiteit

1. Tel je stappen tussen de school en het bos (in de loop van het jaar zijn meerdere routes genomen).
2. Neem bladeren mee om een groot blad van te maken (herfstpaneel).
3. Verzamel vruchten en stukken hout om pakketjes van 10 (1ste leerjaar) of 100 (2de leerjaar) van te maken.
4. Neem de zwaarste steen mee.
5. Creëer een observatiezone ter grootte van het klaslokaal.

Materiaal

- Papier om de resultaten van de groepen te noteren.
- Zak en/of zakjes.
- Weegschaal waaraan je dingen kunt ophangen.
- Touwtjes, koorden, meetlat.

Organisatie van de groepen

(klassikaal, in tweetallen, wisselende workshops, individueel ...)

1. Groepjes van 3 leerlingen (elk om beurten een straat).
2. Individueel (achteraf de individuele creaties samenbrengen om in kleine groepjes A3-panels te maken).
3. Tweetallen 1ste en 2de leerjaar.
4. Individueel.
5. Collectief.

Structuur: de vragen die men de kinderen stelt, de vorderingen die men schriftelijk bijhoudt, ...

1. Noteer tijdens de wandeling het aantal stappen.
2. Tel het aantal gebruikte bladeren om een A3-paneel te vullen zonder dat ze elkaar overlappen.
3. Ga na of er 100 objecten zijn.
4. Wie heeft de zwaarste? Hoe weten we dat zeker?
5. Hoe meet je de afmetingen van het klaslokaal en baken je die af in het bos?

Tijdens de activiteit:

- Vraag de kinderen hoe ze hun resultaat kunnen controleren of hoe ze zeker kunnen zijn van het meetresultaat.
- Breng de verschillende resultaten in beeld en laat de kinderen dit

uitleggen.

Dingen om vooraf en achteraf in de klas te doen

Vlak voor het vertrek: "Kinderen, we gaan leren meten aan de hand van ons eigen lichaam en objecten in de natuur." (Herinner aan wat de klas al heeft gedaan op meetgebied en wat de kinderen hier al van weten).

1. Zet de routes uit op een groot vel papier – vergelijk het aantal stappen tussen de leerlingen. (Hebben alle groepen hetzelfde resultaat en waarom wel of niet?) -Vergelijk met de meetlat (die ze al kennen) – Meet opnieuw met de meetketting van tien meter of het landmeterswiel.
2. Maak samen een paneel (assemblage van A4-tjes) – waarom meer of minder bladeren?
3. Abacus – Gebruiken om te rekenen.
4. Weegschaal, materiaal.
5. Meet in de klas met het koord, de meetlat ... leer de meetresultaten te noteren ... en ga dan terug naar buiten.

4.De leerlingen observeren tijdens een vrije uitstap

Duur / frequentie 2 x 2 uur

Niveau 4de tot 6de leerjaar van de basisschool

Locatie Bos

Korte beschrijving van de gekozen locatie

Gemengd bos (loof- en naaldbomen)

Ideeën voor vrije activiteiten

- Parcours met een spiegel onder de neus.
- Een denkbeeldige wereld binnen een zeshoekige zone.
- Kleurenpalet door elementen uit de natuur op een stuk karton te wrijven (onderzetters).
- Parfum maken in een potje.
- Sculptuur in de natuur.
- In de bodem krassen en het gevonden insect tekenen.

Observatiepunten van de leerlingen door de leerkracht (te kiezen)

- Helpen de kinderen elkaar, werken ze samen?
- Hoe kiezen de kinderen hun activiteiten?
- Wie trekt met wie op?
- Hoe wordt er met eventuele conflicten omgegaan?
- Welke vaardigheden ontwikkelen de kinderen die de meeste leerproblemen hebben?
- Enz.

Materiaal

- Spiegels
- Vergrootglazen
- Dekens
- Kleine bakjes en potten
- Schaar
- Schrijftje om vragen van de kinderen en observaties in te noteren

Organisatie van de groepen

(klassikaal, in tweetallen, wisselende workshops,

individueel ...)

De leerlingen beslissen zelf hoe en wat ze doen: in kleine groepjes, grotere groepen en/of individueel.

Structuur: de vragen die men de kinderen stelt, de vorderingen die men schriftelijk bijhoudt, ...

Laat de kinderen na afloop van de activiteit om beurten aan het woord in de vorm van een "margrietje": een dubbele kring van leerlingen, waarbij ieder 4 minuten lang met de tegenover zittende leerling praat.

Eerste ronde:

"Vertel hoe je deze activiteit hebt beleefd, wat je voelt. Gebruik bijvoeglijke naamwoorden"

Tweede ronde:

De buitenste kring schuift naar links: "Noem een positieve ontdekking over een lid van de groep."

Derde ronde:

De binnenste kring schuift naar links: "Noem een ontdekking, een bijzonderheid, iets nieuws over de natuur."

Dingen om vooraf en achteraf in de klas te doen

1. Aanwijzingen voor veiligheid en goed gedrag onder de leerlingen.
2. Klassikale bespreking
  - Wat wil je graag doen (advies van de kinderen)
  - Tijd vrijlaten voor ontdekking
  - Wat heb je gezien, gehoord, aangeraakt ...
3. Voorbereiding van het materiaal voor het uitstapje door de leerlingen.
4. De leerkracht voorziet ook materiaal om de leerlingen nieuwsgierig te maken.

5. Ontwikkeling van de woordenschat

Duur / frequentie 2 à 3 uitstapjes van 30 minuten

Niveau 8 – 10 jaar

Locatie Rond de school

Korte beschrijving van de gekozen locatie

Een stukje natuur in de buurt van de school dat gemakkelijk bereikbaar is: een bosje, een grasveld, en beekje ...

Aanwijzingen voor de leerlingen tijdens de activiteit

Zoek voor elk bijvoeglijk naamwoord meerdere natuurlijke voorwerpen die daarbij passen. Schrijf de naam op de achterkant op. Indien niemand van jullie drie weet hoe het object heet, kun je het aan mij vragen. Als ik de naam ook niet weet, nemen we een foto en zoeken we het op. Bij de 2de uitstap de kaarten onderling mengen en de voorwerpen willekeurig uitdelen. (idem voor de 3de uitstap om nog meer onderzoek te stimuleren)

Materiaal

- Kartonnen kaarten van 7 x 10 cm
- Potloden
- Fototoestel

Organisatie van de groepen

(klassikaal, in tweetallen, wisselende workshops, individueel ...)

In drietallen samen op onderzoek (observeer hoe de kinderen dat onderzoek organiseren)

Structuur: de vragen die men de kinderen stelt, de vorderingen die men schriftelijk bijhoudt, ...

Achteraf:

- Prijs alle leerlingen
- Tel het totaal aantal gevonden woorden
- Vraag de groepjes hoe ze hun onderzoek hebben georganiseerd (en verwijst tijdens de 2de en 3de uitstap naar de best werkende manieren om dat te doen)
- Meng de kaarten en deel ze opnieuw uit, waarna elk kind (om beurten) de naam op de kaart leest

In het klaslokaal:

- Een woordenmuur maken met alle bijvoeglijke naamwoorden en de bijbehorende objecten of een woordenlijst opstellen.

Dingen om vooraf en achteraf in de klas te doen

Vooraf:

Stel met de kinderen een lijst bijvoeglijke naamwoorden op door die uit beschrijvende en verhalende teksten te halen die al in de klas zijn gelezen; individueel werk met meerdere teksten levert een langere lijst op.

In groepjes van 3 krijgen de leerlingen willekeurig 10 bijvoeglijke naamwoorden van de lijst toegewezen, die ze op de kaarten noteren.

Achteraf:

- Kies voor elk bijvoeglijk naamwoord de best passende woorden
- Stel de leerlingen voor in boeken of op het internet op zoek te gaan naar de namen van niet-geïdentificeerde objecten (of haal er een natuurgids bij)
- Deel de bijvoeglijke naamwoorden in in groepen (kleur, vorm, grootte ...)
- Speel in groepjes "Time's Up": laat een bijvoeglijk naamwoord raden aan de hand van een omschrijving (1ste ronde), een enkel woord (2de ronde), uitbeelden (3de ronde). Bij elke ronde wijzen de spelers het groepje aan dat de meeste bijvoeglijke naamwoorden heeft geraden (en dus de meeste kaarten heeft gewonnen).

HM18 - De vooruitgang van kleuters observeren

Naarmate de uitstappen elkaar opvolgen, gaan de kinderen enorm vooruit: psychomotoriek, sociaal gedrag, taal, nieuwsgierigheid en respect voor de natuur ... Om de vorderingen te observeren en de collega's en ouders van feedback te kunnen voorzien, hebben enkele leraressen een schema opgezet. Hiermee kan de ontwikkeling van elke leerling op professionele wijze worden opgevolgd en gedocumenteerd. Het is uiteraard niet de bedoeling alle leerlingen tegelijk te observeren of om op een en dezelfde dag voor een en dezelfde leerling alle punten in het schema af te gaan!

Dit is een overzichtslijst: het is aan ieder om een selectie te maken en een eigen schema op te stellen.

De vooruitgang van het kind observeren

VOORNAAM :

NAAM:

1. Psychomotoriek

Beweging en kracht

- Klimmen, springen
- Wandelen
- Dragen, tillen, trekken

Opmerkingen

Opmerkingen

Fijne motoriek

- Schooltas uitdoen, tussendoortje openen
- Zich aan- en uitkleden en schoenen knopen
- Met voorwerpen werken
- Teken

Opmerkingen

Opmerkingen

Fysieke weerstand

- Inspanning
- Vermoeidheid na afloop van de uitstap
- Herhaalde afwezigheid

Opmerkingen

Opmerkingen

2. Individueel gedrag

- Goed voor zichzelf zorgen
- Goed met zijn persoonlijke eigendommen omspringen
- Zich bewust zijn van gevaar

Opmerkingen

Opmerkingen

3. Herhaalde leeractiviteiten

- Weet zich te oriënteren
- Begrijpt de aanwijzingen
- Houdt zich aan de regels

Opmerkingen

Opmerkingen
----

4. Sociale vaardigheden

- Integratie in de groep
- Aandacht / Behulpzaamheid t.o.v anderen
- Conflicten (regelmatig, weinig, nooit)
- Gedrag tijdens het spelen (teruggetrokken, alleen, speelt niet, met een specifieke persoon, met iedereen)

Opmerkingen

Opmerkingen
----

5. Creativiteit

- Tijdens het spelen (eigen vondsten)
- Oplossingen vinden

Opmerkingen

Opmerkingen
----

6. De natuur

- Heeft interesse, stelt vragen, is nieuwsgierig
- Ontwikkelt kennis
- Is snel bang
- Is gevoelig voor de veranderingen in de natuur
- Is soms afkerig
- Beschikt al over kennis en past die toe

Opmerkingen

Opmerkingen
----

7. Taal

- Onthoudt nieuwe woorden
- Verbeterd het eigen taalgebruik (structuur)
- Durft het woord te nemen in de groep (weinig, veel, nooit)
- Voert gesprekken (met de leraar, met een ander kind)
- Weet de eigen emoties te verwoorden
- Vertelt wat hij/zij van plan is en wat hij/zij doet

Opmerkingen

Opmerkingen

HM19 - Kaartspel om de eigen vaardigheden te evalueren (vanaf 8 jaar)

De kaarten zijn bedoeld om de zelfkennis en het zelfvertrouwen van de leerlingen te verhogen.

Ideeën voor de toepassing:

- kies begrijpelijke kaarten, afgestemd op de leeftijd en het niveau van de kinderen,
- stel aan de kinderen voor om een of twee kaarten te kiezen van hun vooruitgang of hun succes tijdens de uitstap,
- geef de leerlingen in beurten de gelegenheid iets te zeggen over hun vorderingen,
- voer een gesprek met leerlingen die hun vorderingen niet benoemen, of van wie de uitspraken in tegenspraak zijn met observaties van de leerkracht,
- suggereer aan het begin van de uitstap een of twee aandachtspunten en stel een evaluatie voor na afloop,
- neem de kaarten over op borden in drie kleuren en laat de leerlingen na meerdere uitstappen een kaart in elke categorie kiezen.

IK DOE MEE

Ik heb goede ideeën.	Ik kan in een groep werken.	Ik communiceer met de anderen: ik luister en ik vertel.
Ik kan problemen oplossen.	Ik kan me dingen voorstellen en dingen ondernemen.	Ik kan de leiding over de groep nemen.
Ik kan dingen op verschillende manieren bekijken.	Ik bewijs diensten.	Ik geloof in mijn eigen vaardigheden.

IK BEN EEN DOORZETTER: IK LEER

Ik vind het leuk om te leren.	Ik doe mijn best.	Ik maak gebruik van mijn wetenschappelijke kennis.
Ik maak gebruik van mijn taalvaardigheid.	Ik maak gebruik van mijn wiskundige vaardigheden.	Als iets me niet in een keer lukt, probeer ik het op een andere manier.
Ik luister naar nieuwe ideeën.	Ik controleer mijn eigen werk.	Ik wil nieuwe kennis en vaardigheden opdoen.

IK BEN SOCIAAL BEWUST: IK KEN MEZELF EN IK KEN DE ANDEREN

Ik heb respect voor mijzelf.	Ik heb respect voor de natuur.	Ik denk na voordat ik iets beslis en voordat ik iets doe.
Ik weet dat mijn acties een impact kunnen hebben op andere personen.	Als ik het ergens niet mee eens ben, laat ik dat weten.	Ik probeer dingen voor mezelf te doen en niet alleen om anderen te plezieren.
Ik schat de risico's van mijn gedrag in.	Ik kan mijn emoties uitdrukken.	Ik ben trots op wat ik voor elkaar heb gekregen.

*“Er is niets zo belangrijk ter wereld en voor de wereld
als mooie herinneringen aan de kindertijd.”*

Fjodor Dostojevski

*“Mijn gedachten sluimeren in wanneer ik ze laat zitten.
Mijn geest komt alleen in beweging als mijn benen hem in
beroering brengen.”*

Michel de Montaigne

De kinderen zijn enorm ijverig omdat het gaat om ervaringen, reële zaken, aanrakingen. Dit is een van de sterke punten van uitjes in de buitenlucht. Luana, école Sainte-Thérèse, 4de leerjaar.

De natuur verwelkomt kinderen zoals ze zijn. Ze respecteert hen, ongeacht of ze anders zijn. Chantal, école Notre-Dame des Hayeffes, 1ste en 2de leerjaar.

Naar school gaan is erg leuk. Sommige kinderen zijn er dol op. Naar school gaan in de buitenlucht is nóg leuker! We voelen ons echt heel klein in de natuur en we zijn echt onaangetast. Franck, école de la Justice, 2de kleuterklas.

- ⇒ Waarom is het belangrijk naar buiten te gaan met de klas?
- ⇒ Welke activiteiten kan ik buiten doen?
- ⇒ Wanneer en hoe naar buiten gaan?
- ⇒ Hoe kaderen de uitjes in het schoolsysteem?

Dit boek zet leerkrachten ertoe aan buiten les te geven, waarbij welzijn en leren hand in hand gaan. Aan de hand van getuigenissen van een dertigtal leerkrachten die met hun klassen naar buiten trekken, nodigt de werkgroep 'Tous Dehors' u uit de buitenomgeving te beschouwen als een sleutelement voor de cognitieve, psychomotorische en relationele ontwikkeling van het kind.

Dit werk wordt ter beschikking gesteld volgens de voorwaarden van de [Licentie Creative Commons Toewijzing – Delen in dezelfde omstandigheden 4.0 Internationaal](#).